



ALTERNATIVY

časopis Centra strategických a teoretických studií

číslo 10., rok 2021

Obsah čísla

NÁZORY • POLEMIKA

Leo Luzar – Quo vadis, odborné zázemí	2
Ladislav Šafránek – Návrat ke kořenům	8
Jiří Malínský – Padesátá léta, východiska a limity	25
Jan Zeman – Velký problém klimatických změn 1	36

EKONOMICKÉ OSOBNOSTI

Pavel Sirůček – Reformátor S. Gesell a jeho pokračovatelé	82
---	----

RECENZE

Jiří Malínský – Imperativ věčnosti (Novodobá střední Evropa souhrnně)	138
Pavel Sirůček – Levice má smysl	143
Pavel Sirůček – Zachráně ní lokální ekonomické struktury?	155

Leo Luzar

Quo vadis, odborné zázemí

Na otázku po definici odborného zázemí by odpověď mohla znít následovně. Jedná se o skupiny odborníků z různých oborů lidské činnosti sdílejících poznatky a informace s cílem podrobit je dialektické kritice. Získaný většinový názor je určující pro výsledné rozhodování v diskutovaných oblastech. V našem případě je využíván k určení konkrétních kroků dalšího postupu v rozhodování v oblasti politiky. S tímto cílem si politické strany a hnutí udržují své vlastní odborné zázemí, popřípadě iniciují a podporují institucionální bádání formou zadání témat studentských, popřípadě akademických prací na vysokých školách. Jednou z využívaných možností je také využití odborných kapacit neziskových organizací, popřípadě grantově financovaných institucí či institutů zřízených dle zákona. To umožnila novela 302/2016 Sb. měnící zákon 424/1991 Sb. o sdružování v politických stranách a v politických hnutích.¹ *Strana a hnutí mohou založit nebo být členem jednoho politického institutu. Politickým institutem se pro účely tohoto zákona rozumí právnická osoba, jejímž hlavním předmětem činnosti je výzkumná, publikační, vzdělávací nebo kulturní činnost v oblasti:*

- a) rozvoje demokracie, právního státu, pluralismu a ochrany základních lidských práv,
- b) rozvoje občanské společnosti a společenské soudržnosti,
- c) podpory aktivní účasti občanů na veřejném životě,
- d) zlepšení kvality politické kultury a veřejné diskuse, nebo
- e) přispívání k mezinárodnímu porozumění a spolupráci.

¹ <https://udhpsch.cz/wp-content/uploads/2018/01/424-1991.pdf>

Vědecká a badatelská činnost je z pohledu politických stran a jejich potřeb vnímána různě. Veřejně je voláno po odbornosti a hlubokých znalostech, ale vně stran je již stále častěji považována za přežitek. Dnešní pohled politiky vyjádřený slovy catch-all-party (tj. všelidová strana, koncept politické strany, která se snaží oslovit co možná nejširší spektrum voličů. Tomuto typu politických stran většinou chybí ideové zaměření a klasickou dělbou na levice a pravici považují za překonanou) přímo vybízí k univerzálnosti názoru a jejich aktuální povrchnosti. Nač sledovat nové výzkumy, nač hlídat vývoj společnosti, nač studovat desítky stran odborného textu. Přece vše musí být vysvětleno tak, aby se v tom našli opravdu všichni. Takový univerzální politik střihu bývalého premiéra Andreje Babiše ráno sdělil národu své odborné stanovisko, v poledne jej odborně zpochybnil a večer jej následně zavrhl, samozřejmě po odborné diskusi. Tuto politiku pro všechny vidíme i u aktuálních vládních stran. Tyto názorové slepence stvořené za jediným cílem, porazit ANO 2011, jsou programově silně rozdílné. Již mnohé výstupy jejich ministerských představitelů jsou toho důkazem. Také společná prohlášení přicházející na veřejnost jsou již ve vážném rozporu s mnohdy dříve deklarovanými odbornými názory. Tyto názory logicky vycházejí z jednotlivých stranických struktur pěti stran, a tak bude muset brzo někdo zavelet. Tak říkajíc sjednotit noty, bez ohledu na odborné podklady týmů jednotlivých stran. Nebo se rozpadnou, což se dá reálně předpokládat. Přitom sledovat vývoj a nové směry v oborech politologie, psychologie, sociologie, historie a mnoha dalších vědních oborů se jistě vyplatí. Ostatně tyto obory mají stále co říct k řešení dnes aktuálních problémů jako například v lékařství nebo energetice. Ne vše je totiž možné vyřešit pouze technokraticky přes paragrafy, matematické rovnice a ekonomické poučky.

Centra strategických a teoretických studií jako má KSČM² jsou potřebná právě pro získání širšího pohledu a mezioborovou diskusi. Ale aktuální poptávka je minimální, proto mnohde přestala podobná centra existovat nebo se rozplynula v akademickém prostředí. Jak ale nastavit model vyhovující jak politice, nositelce to reálného využití badatelských výstupů, tak odborníkům, kteří tvoří základ odborných zázemí?

Nabízejícím se východiskem je smíšený model vhodný pro aktuální potřebu amorfnní politiky, tak pro zachování odborného zázemí. To vše samozřejmě i s ohledem na možný

² <https://www.kscm.cz/cs/nasi-lide/csts>

rozvoj odborného zázemí. Jenže žijeme v době informací a peněz. A těch peněz je dnes bohužel pohříchu strašně málo v porovnání s tím obrovským množstvím všude přítomných informací. Takže shrnuto, najít dnes odborníky, kteří obětují zdarma svůj volný čas na sběr informací a tvorbu analýz, je již mnohde velká iluze. Buď pracují v akademické sféře a využívají přirozený přístup k informacím a výstupy využijí i ve své práci. Popřípadě je to jejich úkol v rámci korporátního zaměstnání a mají možnost podělit se o výsledky. Samozřejmě je zde ještě sféra odborníků pracujících pro „stát“ nebo neziskový sektor, ale to je trochu samostatná skupina lidí. Bohužel je to skupina docela „úzká“ ve vztahu k možnosti využít jejich odbornost. Hlavně z titulu určité neveřejnosti výstupů, ale také z důvodu jasného zadání, výstupem bude to a to, tím dojde k omezení využitelnosti a neobjektivitě výsledků. Všechny tyto skupiny jsou ale poznamenány určitým stereotypem, tak zvaným recyklováním: Vždyť jsem to už jednou napsal, vždyť už to někdo popsal, na internetu je toho plno, hledej. Také pesimistický přístup je častý, vždyť to nikoho nezajímá, a to co bylo aktuální dnes, zítra je minulostí bez potřeby.

Proto většina odborníků spolupracujících na tvorbě analýz bez finanční podpory a využívaných v politice je seniorského věku. Díky moc za to, vždyť se oprávněně říká, že nejméně volného času má člověk v důchodu. Vážnějším problémem se, bohužel, ale stává, že jejich výsledky nenarazí na interakci s okolím a jejich, nyní již koníček, následně nenajde odpovídající obecnou odezvu. V ten moment nám tito lidé ztrácejí to nejcennější, vlastní iniciativu. Tu nahrazuje zpočátku pocit zodpovědnosti, ale i ten časem vyprchává. Zůstává nám následně člověk s velkými životními zkušenostmi a odborností, který se zvyku přichází na setkání se stejně „postiženými“, si jen tak popovídat.

Propojením všech možností zdroje informací při minimu nákladů získáme zdroje aktuálních informací.

Vysoké školy produkují každý rok nepřehledné množství informací, většinou sice nevalné kvality z pohledu praktické využitelnosti, pokud pomineme snahu o ukončení studia autora. Přesto lze nalézt i materiály velmi kvalitní. Zde mohu uvést příklad práce týkající se církevních restitucí³, která svými argumenty výrazně ovlivnila projednávání zákona snažícího se řešit vzniklé nové křivdy. To by mohlo být prvním krokem, vyhledávat tyto práce, využít je. Jedná se sice o tak říkajíc mravenčí práci, ale pokud chceme levně

³ <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/71445>

získat kvalitu, nemáme jinou možnost. Druhým zdrojem materiálů může být informační systém vlády.⁴ Jedná se hlavně o důvodové zprávy a podklady, které jsou informačně docela nabitý aktuálními fakty a také docela kvalitně zpracovány. Problémem je opět velké množství podkladů odpovídající zákonodárné pilnosti ministerstev, a hlavně ne vždy aktuálnost témat. Jedná se o týdny, kdy je nutno tyto stohy materiálů analyzovat a rychle využívat se snahou být aktuální ještě před projednáváním ve sněmovně. Pro politickou stranu je toto hlavní prostor prezentace v návaznosti na věcnou potřebu podrobovat kritice předkládané návrhy. Mediální pozornost pomáhá, ale umění dopředu odhadnout bulvární zájem je mnohdy problematické. Jedním z nejzajímavějších zdrojů informací je tolik proklínaná Evropská unie⁵. Tento babylon politiky je nucen se vyrovnat s různorodým prostředím členských států a jejich potřeb. Produkuje obrovské množství analytických a statistických údajů. Tento zdroj informací stojí miliony euro nás všechny a jeho praktickému využití brání jen naše zaběhlé rituály číst hlavně zprávy tak říkajíc z domova. Tato naše přirozená vlastnost nás paradoxně dostává k stále častější praxi používané v diskusích jakéhokoliv kolektivu, nevyjímaje odborné zázemí. Tím jevem jsou každodenní ranní zpravodajské orgie. Co novináři vyšťourají a bulvár nafoukne, svádí mnoho členů odborného zázemí, ale i zadavatelů úkolů tohoto zázemí, ke snaze „odborně“ reagovat. To nutí stále znovu a znovu klouzat po povrchu odborných názorů k uspokojení prvotní potřeby rychlé reakce. Negativem je také, že tyto „informace“ jsou mnohdy nosným tématem v ten den probíhající debatě odborného zázemí a překrývají dlouhodobější úkoly. Logická lidská potřeba popovídat si o aktuální situaci byla nucenou izolací spojenou s covid-19 a přesunem na on-line debaty trochu potlačena, ale mnohde představuje stále se opakující stereotyp řešit věci, které již jsou venku, místo toho predikovat budoucí témata a vývoj. Je to pochopitelný zájem o aktuální dění a vhodným řešením by mohlo být zprostředkování aktuální výměny informací v každodenním režimu.

Diskusní kluby na bázi uzavřených sociálních platforem sloužící k vypovídání se o aktualitách již známe z jiných zájmových skupin. Návodů, jak na to, je na internetu hodně.⁶ Tím jsme schopni umožnit, podnitit, a nakonec i aktualizovat požadovanou kritickou diskusi o jednotlivých dlouhodobých tématech. Ty lze v rámci moderace používané platformy k diskusi předkládat a směřovat k požadovanému výsledku. To by zároveň mohlo

⁴ <https://www.vlada.cz/cz/jednani-vlady/odok/uvod-22349/>

⁵ https://ec.europa.eu/info/law/search-law/eu-law_cs

⁶ https://www.facebook.com/help/727473118066542?locale=cs_CZ

pomoci oslovit další uživatele podobných názorů a také uspokojit přirozené snahy po prezentaci výsledků práce. Forma osobního setkávání by tudíž následně přešla více k pracovní rovině plnění dlouhodobějších úkolů, a hlavně požadované propagace výstupních odborných názorů. To zároveň, opět v režii moderátora, může probíhat na dvou úrovních. Přenos informací pomocí seminářů nebo konferencí s jejich dokumentováním. Popřípadě již v přípravě zvolený přímý záměr distribuce výstupů formou on-line přenosu. To vše umožňuje i archivaci a zpětné využití například pro potřeby vzdělávání zájemců o konkrétní témata.

Stále zde také zůstává možnost finanční podpory fungování odborného zázemí a objednávání požadovaných analýz. Finanční zdroje ale nejsou nekonečné a spoléhání se na tyto finance vede nakonec k vytvoření stálého stereotypního autorského okruhu. Tento jev známe i z akademického prostředí. Má své výhody, hlavně v časovém hledisku, ale dle mého názoru převažují negativa spojená s určitými projevy „vědecké“ závisti. „Jó, kdyby mi taky zaplatili, tak...“ Výhodnější v rámci odborného zázemí je za uvolněné prostředky vytvořit patřičné zázemí jak technické, tak organizační, které umožňuje následně vhodně využít všechny zdroje možných informací. Také trochu opomíjená podpora publikační činnosti je vhodnou formou možného ocenění.

Vhodná sebe prezentace a možnost konfrontace názorů pomáhá odborníkům růst a může stmelit i různorodé odborné skupiny. Je na těch, kteří mají zájem o využití znalostí a životních zkušeností, aby nabídli oboje. Je potom už jen na lidech, zda nabídnou využití svého času ku prospěchu ostatních a zda přijmou nabídku účastnit se práce v odborném zázemí, aniž by například byli nutně členy politické strany. Je totiž zřejmé, že mnoho zajímavých lidí by rádo nahlédlo pod pokličku fungování politiky a na oplátku mohou nabídnout svou odbornost. Není špatných odpovědí, jen jsou špatně položeny otázky. Z toho by mělo odborné zázemí vycházet a požadovat i odpovídající zadání od těch, kteří mají zájem jejich práci využít.

Modelů fungování odborného zázemí je jistě více, ale je třeba vycházet z podmínek a možností, kterými je organizátor schopen disponovat, a hlavně je třeba dbát na využití všech ochotných odborníků schopných předat své vědomosti a znalosti. Dnešní svět je totiž plný populismu a ten je dokonce vyžadován i mnohými voliči. Jinak bychom nebyli svědky stále častějšího jevu, kdy pouze hezká slova o slibech do budoucna přinášejí hlasy.

Je to samozřejmě třeba také umět využít a jak se říká, vítězů se nikdo neptá, co pokazili. Dříve nebo později ale bude ten vítěz konfrontován s nutností fakticky reagovat, a pokud nebude mít za sebou tým lidí odborně schopných, bude brzo on tím hlavním tématem každodenních bulvárních zpráv.



O autorovi:

Ing. et Ing. Leo Luzar

*1964. Vystudoval Vysokou školu báňskou v Ostravě a získal tak titul Ing. a následně na téže VŠ Fakultu metalurgie a materiálového inženýrství a získal tak druhý titul Ing. Je český politik a technik, v letech 2014 až 2021 poslanec Poslanecké sněmovny PČR, v letech 2008 až 2010 a opět od roku 2021 místopředseda KSČM, v letech 2002 až 2014 zastupitel města Ostravy, dlouholetý zastupitel Městského obvodu Ostrava-Jih (v letech 2002 až 2006 byl místostarostou tohoto obvodu).

Ladislav Šafránek

Návrat ke kořenům

(Několik poznámek k diskuzi o příčinách současné krize strany a východiscích z ní)

V souvislosti s dlouholetými a opakovanými volebními porážkami KSČM nejen stranická veřejnost právem očekávala a očekává kritickou analýzu příčin porážek a koncepcí východisek z krize. Dosud se tak nestalo. Členská základna byla konejšena v podstatě nicotnými quasi argumenty o tom, že o skutečné síle strany nerozhoduje ani tak počet poslanců, senátorů, krajských a obecních zastupitelů, jako neformální vztahy a schopnost obecně sdílené zájmy prosazovat. Ke škodě věci a jako jeden z rozhodujících činitelů poslední volební katastrofy byly tzv. důkazy o prosazení zájmů a potřeb členů a sympatizantů KSČM prostřednictvím mocenské podpory kompradorské vlády oligarchy a jeho mocichtivé party.

Nejen stranická veřejnost očekávala minimálně po agresivním nástupu hnutí ANO na naše politické téatrum analýzu příčin a vývojových trendů nové mocenskopolitické situace. Nestalo se tak. Dokonce i minimalistická a opatrnická snaha korunovaná pokusem o řešení na bázi dvou konferencí k ideologické práci strany a k její organizátorské činnosti skončily krachem. To se logicky může přihodit, nicméně následovat by měla konkrétní sebereflexe. Nikoli bohorovný klid (alespoň navenek) vedení strany s konstatováním, že vše je v podstatě v pořádku a na zkvalitňování metod a forem práce strany se dále pracuje. Ve většině případů ovšem se sejnými lidmi a zakonzervovaným tzv. osvědčeným, ale nefunkčním přístupem.

Polovičatost, nedostatek koncepce a nových myšlenek, nepřekonaná kumulace funkcí a jejich zdvojování spolu s faktickým přenosem řízení stranické politiky z ulice Politických vězňů do Poslanecké sněmovny nemohlo přinést nic jiného, než tragickou parlamentarizaci činnosti strany na úkor jejího každodenního kontaktu s lidem a jeho problémy. Plně se tyto problémy promítly do tragických výsledků říjnových voleb. A podílela se na nich převážná většina na nedávném mimořádném sjezdu zvolených funkcionářů. Opět bez

systémové a přesvědčivé sebereflexe. Dovolím si tvrdit, že shazovat všechny nedostatky na expředsedu ústředního výboru Vojtěcha Filipa bez přiznání svého dílu viny za dlouhodobou devalvací komunistické myšlenky je svědectvím jejich neodpovědnosti, mravní pokřivenosti a osobního selhání.

Rozpor mezi slovy a činy, mezi marxistickou teorií a současnou bezkonceptní praxí, pokračující v ideové devastaci konce druhé dekády tohoto století, nabyt hloubky, která vyvolává obavy o samu existenci socialistických a komunistických idejí a hnutí hlásících se k socialismu jako takovému. Tedy nikoli k socialismu v podobě jakési „třetí cesty“ či volání po blíže neurčené „sociálně spravedlivé“ společnosti. To vše zarámováno do finančně, sociálně i ekonomicky devastující politiky ANO podporované likvidační podporou KSČM. O ČSSD nemluvě. Ta reálně bojuje o to, aby nebyla pohlcena hnutím ANO a zbyla pro ni alespoň nějaká lukrativní židle. To vše vyžaduje a je řešitelné prioritně nekompromisním bojem v opozici a radikální personální a programovou změnou. Dosavadní změny a představy o jejich pokračování pro veřejnost představené mimořádným sjezdem jsou polovičatým bezkonceptním, užvaněným oportunistickým šidítkem. Zásadní změny ve složení vedení FUTURY, a.s., resp., Institutu české levice bez předchozí náročné a komplexní analýzy jsou reálně pouze zoufalým výkřikem do inertního prostoru uvolněného krachující levice.

Srovnáme-li pojetí socialismu v programech a stanovách desítek stran, iniciativ a hnutí hlásících se verbálně k socialismu, nalézáme jistou shodu v zobecňující podobě socialismu jako společnosti svobodné zespolečenštěné práce, založené na socialistickém vlastnictví výrobních prostředků a politické moci celé společnosti, založené na participaci. Vlastní podstatou socialismu je vytváření materiálních a duchovních podmínek k všestrannému rozvoji osobnosti. Plánovitě se rozvíjející na základě funkčního demokratického centralismu, jímž se rozumí vědecky řízená společnost, s novými formami účasti lidu na ekonomickém, sociálním, politickém a kulturním životě státu.

Středem společenského života je v socialismu člověk. Takto pojímaný socialismus může postupovat do své vyšší fáze pouze po vyčerpání všech možností svého dosavadního vývoje. Nepochybně jde o lákavý a přitažlivý cíl, který je schopen oslovit miliony lidí práce, vykořisťovaných. Pokud si neuvědomíme, že ve své podstatě jde o klasický sociálně demokratický program zbavený revolučních myšlenek a základní podmínky své realizace,

tj. kvalitativní změny výrobních vztahů a dalších podstatných podmínek limitujících socialistickou orientaci na sjezdu v Bad Godesbergu.

Pokud si to uvědomíme, neměly by nás překvapit dogmaticko-voluntaristické tendence již delší dobu formující každodenní politiku KSČM, kompromisnictví, smířlivectví, filtrace informací pro veřejnost, kabinetní politika a prodej ideálů a principů socialismu za drobné ústupky vlády, bez ohledu na to, že by se vláda bez naší servilní podpory ve finální fázi bez problémů obešla, mající k záložnímu použití vždy připravenou Okamurovu SPD.

Porovnejme se v klidu základní nosné ideje a logiku myšlení a jednání Karla Marxe s uvedenou deformovanou sociálně demokratickou syntézou socialismu a zjistíme značný nepoměr, věcný rozpor. Svět je o 150 let mladší, pohybujeme se v zásadně odlišných konkrétně historických podmínkách. To je pravda a významná korekce marxismu dnešního světa. Nicméně existují obecně platné zákonitosti, které nerespektovat je cestou do pekel. Bohužel právě touto cestou KSČM již několik funkčních období „úspěšně“ cestuje. KSČM může sebevíce usilovat o vylepšení svého obrazu ve veřejnosti, sebevíce promlouvat o tom, co by bez její pomoci vládnoucí hnutí nedokázalo prosadit. Realita je naprosto jiná a svědčí o ní aktuální volební výsledky. Kdo je nechce vidět, kdo jim nechce rozumět, a především za ně přijmout odpovědnost například stylem, že za vše může Vojtěch Filip, neměl by zastávat vedoucí stranické funkce. Výsledky jsou tristní, jak ukazují například výsledky parlamentních voleb strany KSČM:

Rok	2010	2013	2017	2021
Absolutně hlasů	589.765	741.044	393.817	193.817
V %	11,27	14,91	7,76	3,60

Na to vše členská základna a místní funkcionáři dlouhodobě upozorňovali, se zvláštní naléhavostí a vysokou věcností minimálně od X. sjezdu, který nekompromisně odhalil existenci dvojího vedení strany a existenci minimálně dvou v zásadě nesmiřitelných frakcí s potenciálem ohrožujícím samu ideovou a organizační jednotu strany.

Nezmění-li se strana a bude-li si i nadále lhát o svém významu a dějinné úloze, bude-li reálně i nadále hrát roli otloukánka, tzv. užitečného pitomce, z krize se nevymaní. Jedinou reálnou a perspektivní trajektorií je pro KSČM návrat ke kořenům. K myšlenkám a ideálům, na jejichž základě komunistické hnutí v České republice vzniklo.

Spějeme k zániku české levice?

Odpovězme si nejprve, jaká je aktuální pozice Komunistické strany Čech a Moravy. Obecně sleduje vývoj celého levicového hnutí přinejmenším v evropském měřítku. To znamená tři základní momenty: potýká se s programovými nejasnostmi a zatím neúspěšnými hledáním odpovědí na výzvy 21. století, střetává se s absencí skutečných vůdců, schopných otevřeně a zásadově formulovat nové úkoly, nebojících se hovořit o nutnosti inspirovat revoluční situaci a rozhodně se vymezit proti oportunizmu, voluntarizmu a kompromizmu zejména prosakujícím ze strany sociální demokracie, ale i pseudorevolučních ultralevých sekt a sektiček, a za třetí naráží a zatím neúspěšně bojuje s fatální depresí aktivu levicových politických stran, hnutí a iniciativ.

Ještě v den parlamentních voleb bylo publikováno několik optimistických tezí z pera vedoucích funkcionářů KSČM a vyřčeno mnoho optimistických slov na adresu očekávaných výsledků voleb. Nahlížíme-li s několikatydenním odstupem na představy vedení strany, nestačíme žasnout nad jejich naivitou a neznalostí reálné situace ve straně. Optimisté předpokládali zachování dosavadních pozic, zatímco pesimisté hovořili o vstupu do sněmovny sice jako jistotě, ovšem pouze těsně. Již na tomto místě je nutno sdělit, že při zachování současných tendencí – a dosavadní činnost tzv. nového vedení strany po mimořádném sjezdu – nenaznačuje žádné z tolik očekávaných a žádoucích změn, ba naopak vyvolává reminiscenci o jejich kontinuitě v podobě zakopaných pozic. Svou neschopnost a nefunkčnost zakrývá frázemi o „překlenovací vládě“ do sjezdu řádného. Připomíná to období tzv. zimního krále. KSČM se představuje jako malá skupina pamětníků spravující velmi lukrativní majetek.

To je pravděpodobně skutečnou příčinou volební prohry. Možná významnější, než přebíhání voličů k populistickým uskupením. Ani růst úlohy internetu či mediálních agentur nejsou hlavním problémem. To, co se změnilo, je struktura voličů obecně. Do aktivní politiky vstupuje mladá generace, kterou neformoval ani Únor, ani Srpen a ani Listopad.

Ty jsou pouze vzpomínkou rodičů a většinou přihlouplých interpretací veřejnoprávních médií, prorežimní plytkou kulturou a oblbujícím školstvím. Bohužel promluvit k této nové politické generaci levice sui generis neumí.

Znovu a s novou naléhavostí vyvstává potřeba překonávat subjektivismus v myšlení a rozhodování funkcionářů, a plnou pozornost vrátit masové politické práci včetně politického vzdělávání funkcionářů. Uplynulých několik let plně prokázalo fatální nedostatek odborné a politické připravenosti funkcionářů, a to včetně poslanců. Z rozboru vystupování poslanců za KSČM, publikovaných v Haló novinách jednoznačně plyne, že ke škodě své, ale i strany samotné, nevyužili svého práva mlčet. Jde především o zjednodušování problémů a nedostatečnou analýzu příčin a důsledků jednotlivých problémů. Velmi nepříjemný dopad na veřejnost mělo a nadále je bezzásadové podbízění se tzv. možným spolupracovníkům ve sněmovně, hledání a oslavování často i pouze vysněných tzv. priorit a jejich průniku i tam, kde finálně šlo o trpkou prohru. Vedení KSČM i její poslanci ve svém svatém boji za spojenectví s oligarchou proti stranám napravo od středu hledali shodu tam, kde nebyla, a kde dokonce byla z podstaty systému vyloučena. Nabízí se zde biblické: ne podle slov, ale podle činů hodnotíte je. To vše bylo dovršeno v horizontu času pěstování kultu osobnosti Vojtěcha Filipa, vytvořením druhého centra ve straně z jejího poslaneckého klubu, zaměněním masové politické práce s členy a veřejností kabinetní parlamentní politikou.

Připomeňme podivuhodné přemety v přijímání (nepřijímání) odpovědnosti za volební propad, v odkládání analýz příčin a důsledků tohoto propadu, ale i v nelogickém ponechání ve funkcích těch, kteří se na volební prohře osobně podíleli, a to přesto, že někteří z nich dokonce dali své funkce k dispozici. Jak upřímně, o tom svědčí skutečnost, že mnozí z nich se již po několika týdnech od fatální prohry na mimořádném sjezdu o své funkce znovu nesebekriticky ucházeli. Ve věčné rovině je fatální nedostatek reálného pohledu na situaci ve straně a společnosti zřejmý přesouváním revoluční přeměny obsahu, taktiky i strategie stranické politiky někam do budoucnosti, tedy reálně do rozplynutí v obecnosti. Obecné poznámky šířené týdenními epištolami předsedkyně ústředního výboru KSČM k obnovení akceschopnosti a přitažlivosti strany rozhodně nikterak nepřispějí. Zvláště, přežívá-li stále představa, že vše přesně definuje tzv. Kladenský sjezd, který není třeba měnit, pouze někde poupravit.

Zobecníme-li situaci ve straně v posledním desetiletí, docházíme k závěru o tom, že postup zejména na úrovni vedení byl špatný a nefunkční. Kromě již zmíněných nedostatků je zde zřejmý jeden mimořádně závažný a nedoceněný fakt, na který sice řada členů i některých základních organizací naléhavě a s plnou vážností upozorňovala, nicméně bez odezvy. Jde o strukturální kastování členské základny a především o ztrátu důvěry členské základny v revolučnost, akceschopnost, akční a ideovou jednotu a čistotu celého stranického kolektivu a jeho sympatizantů. V plné nahotě se to projevilo v přípravě a vyhodnocení volební prohry do „komunálu“ a části Senátu v roce 2018. V následujícím období již toto pozvolné skomírání za blahovolného přihlížení vedení strany vlastní setrvačností pokračovalo. Funkcionáři zejména v základních organizacích a některých okresech si problémy se vší logikou a latentním nebezpečím uvědomovali a upozorňovali na ně, nicméně bez reálného pochopení a aktivní reakce vyšších článků řídicí struktury. Projevilo se to například v nicotném, několikrát opakovaném a nedostatečně konkrétním volebním programu, který (příznějme si to konečně) avizoval a predikoval pád do nicoty.

Především je třeba vidět, že společnost od nás kupodivu ještě nedávno očekávala více, než jsme schopni a ochotni nabízet (optimistické pohledy funkcionářů na plakátech s obecným nekonkrétním tvrzením, že máme řešení, případně že víme jak na to, mnoho důvěry rozhodně nevyvolávají). Je to další příklad selhání ideologické fronty KSČM a jejího aparátu odpovědného za práci s masami, s veřejností. Není to příjemné konstatování, nicméně nelze neuvést, že v pozadí krachu naší ideologické práce je, že dialektika se pro ni stala cizí sprosté slovo, nikoli metodou práce a myšlení.

Stále totiž platí, že nestačí mít například správné heslo, pravdu. O této pravdě je třeba veřejnost přesvědčit. Zejména pak ty, pro které boj o alternativy k dnešní mizérii vedeme. Jinak opět zvítězí technologové moci a nám nezůstane nic jiného, než se podívat, proč nás znovu opustili další sympatizanti, když to myslíme tak dobře (paralela s údajným výrokem Nikity Chruščova není náhodná). Zapomněli jsme, že volič se nechová podle ideologických šablon, nýbrž pragmaticky. Již zdaleka neplatí iluze o automatické vazbě mezi sociální situací a volbou strany či hnutí. O tom svědčí dlouhodobý úprk voličů od levice k hnutí ANO, přičemž cca 80 % předvolebních slibů je pro účastněné principiálně stejných co do obsahu i podoby. A to i tam, kde předvolební sliby KSČM byly reálně formulovány mírně nad úrovní ANO. Příčina je jednoduchá: KSČM nemá a neměla síly, na rozdíl od 8 let

trvající vlády ANO, své sliby splnit. Při v zásadě podobných až shodných volebních programech obou politických sil je naprosto pochopitelné a pragmaticky logické, že voliči, kteří nejsou kmenoví sympatizanti KSČM, dají svůj hlas tomu subjektu, u něhož nalézají větší jistotu naplnění slibů. Je to známý avšak málo respektovaný fakt, že voliči jsou ve své rozhodující většině v situaci, kdy pro ně nabízená změna politického systému není alternativou relativně vysoké a klidné životní úrovně. Přiznejme si, že levice může v podmínkách panujícího kapitalismu nabídnout pouze dílčí změnu materiálních podmínek. Navíc levice změnu nabízí pouze v měřítku spotřebního koše, dokonce oproštěného od vlivů tzv. zelené politiky. O odvaze formulovat a prosazovat kvalitativně nová, odvážná a perspektivní řešení ze strany lídrů levice si můžeme pouze nechat zdát.

Ve světle výše uvedeného bychom si měli uvědomovat jistou schizofrenii postavení komunistické strany a v globálním pohledu celého levicového hnutí v podmínkách České republiky i za jejími hranicemi. Přes všechny ústrky, deformace, tlak sdělovacích prostředků zůstává levice reálnou silou zejména na místní, komunální úrovni. To dává levicovým silám naději, poučí-li se z příčin dosavadních proher a získá-li odvahu nově a revolučně formulovat problémy pracujících, může znovu postupně obnovit své významné postavení v politickém systému státu. I po roce stého výročí svého založení má KSČM stále nač navazovat. Ideje socialismu byly dočasně poraženy (věřme, že jen na relativně krátkou dobu), ale v srdcích i mozku nejlepších občanů této země jsou nezvratně zakotveny. S ohledem na minulost komunistického hnutí v Česku je k hodnocení příčin volebních proher a ztráty postavení jedné z rozhodujících politických nutno přistupovat nejen s kritickou náročností, ale též dostatečně sebekriticky. To z analýzy vylučuje, resp. významně omezuje všechny, kteří byli autory, spoluautory či inspirátory způsobu vedení volební kampaně a poražených idejí. Výsledky listopadového mimořádného sjezdu KSČM přesvědčují o tom, že půjde o běh na setsakra dlouhou trať. Bude to cesta o to těžší, že jí musí předcházet formulování cíle našeho snažení, tedy toho, jakou společnost veřejnosti nabídneme. Socialismus je totiž ze všech politických ideologií nejrozsáhlejší a zahrnuje širokou škálu teorií a tradic. To se může zdát být pozitivním jevem; není tomu tak. Široká rozkročenost a ideová pestrost socialistického a komunistického hnutí je jednou z jeho největších slabin. Zvláště za situace vzájemného osočování z nejrůznějších odchylek, úchylek, interpretací. I v dějinách komunistického hnutí v Česku lze nalézt velké množství vzájemných kritik vrcholících masovými čistkami a dokonce hrdelními tresty. K tomu jen malou

poznámku. Přes četnost výkladů a interpretací, metod a forem práce, nicméně cíl zůstává všezahrnující: vybudování socialismu, zásadně nového charakteru státu, obhajoba zájmů, potřeb a mírové existence lidstva. To by mělo být osou našich úvah a každodenního snažení.

Důležité je stále si uvědomovat, že středem společenského života je člověk. Budování socialismu je z tohoto pohledu proces mimořádně obtížný a komplikovaný. Jde o proces, který se v různé intenzitě vyvíjí a zraje. Může postupovat do své vyšší fáze teprve tehdy, vyčerpá-li všechny možnosti svého vývoje. Je to tedy dynamický mnohohrstevný proces, živý organismus. Nepochopení této prapodstaty socialismu zákonitě vedlo jako první vážný stimul k jeho rychlému zhroucení. Nezhynula myšlenka, ale její dogmatické provádění. Příklad hospodářského kolapsu počátku 60. let minulého století v konfrontaci s vyhlášením Socialistické ústavy a ústavním zakotvením, že „socialismus v naší zemi zvítězil“, jsou knižním příkladem ztráty reality a pro získání hlavní ceny za iracionalitu.

Můžeme shrnout. Prvním důvodem krize v KSČM a celém levicovém hnutí u nás je odtržení stranické byrokracie od členské základny s alibistickým zdůrazňováním nedobré stranické demografické struktury. To je sice reálný objektivní fakt, nicméně nikoli hlavní a určující. Mnohem podstatnější je identifikovat se s mladou generací a mobilizovat ji. Druhým podstatným důvodem je programová, názorová a organizační sterilita, silně zformalizovaná v heslech a obecných výzvách na místo konkrétní akce a reakce na nové konkrétně historické podmínky a výzvy 21. století. Třetím důvodem zásadního poklesu váhy levice v celém evropském kontextu je ztráta identity komunistických stran jejich odtržením od vlastních kořenů. Stručně řečeno postupně došlo ke změně nejen KSČM ze strany revoluční ve stranu evoluční, reformistickou. Vraťme se k meritu věci. Bez ohledu na to, kdy, v jaké podobě a s jakými závěry se uskuteční tolik očekávaný XI. sjezd KSČM platí, že jde o klíčový sjezd dalšího směřování strany, její trajektorie vzestupu nebo další stagnace.

Chceme spravedlivou společnost?

Společnost efektivní a racionální. Založenou na lidské důstojnosti, která pronikne celý životní styl, celou sociální oblast i sféru kultury. Musíme mít ambici osvobodit celou spo-

lečnost od jakékoli formy strachu. Neztratit náš cíl ze zřetele, ať se dnes zdá sebevíce vzdálený (v tomto směru jsou nepřijatelné některé výroky novopečené předsedkyně ústředního výboru strany silně zavánějící neznalostí reálné politické, sociální i ekonomické situace v Česku, teorie marxismu jako inspirace myšlení a návodu k jednání a deformované tendenčním a neobjasněným odporem vůči evropské integraci). Jak toho dosáhnout? Splněním tří základních předpokladů: být stranou informační, stranou samosprávnou a stranou-hnutím. Stranou, která dokáže měnit své metody a formy práce tak, aby byla na úrovni požadavků a výzev doby. K takové straně však má dnešní KSČM v současné podobě velmi daleko. Podíváme-li se objektivně a systémově na kádrové změny ve vedení strany provedené na listopadovém mimořádném sjezdu, zdá se, že ani o tuto novou cestu alespoň na úrovni svého vedení nemá strana reálný a upřímný zájem. Navíc postrádá to, čím se mohla pyšnit ještě v 60. letech – úsilí o kulturní hegemonii.

V této souvislosti se nabízí otázka: co to vlastně je, „spravedlivá společnost“? Co to je „poctivá práce“, případně „férová mzda“, na kterých je dle vyjádření předsedkyně ústředního výboru KSČM spravedlivá společnosti založena? Jak v ní jdou respektovány zájmy a potřeby různých sociálních skupin obyvatelstva mimo jiné v situaci, kdy bývalý předseda ústředního výboru KSČM v souvislosti s projednáváním základního strategického dokumentu „Socialismus pro 21. století“ odmítl pojem „třídní boj“. Nejde samozřejmě primárně o pojmosloví, neboť jeho stoupenci mohou tvrdit, že jde pouze o taktický prvek pro uvolnění prostoru pro navázání spolupráce s nemarxistickými socialistickými stranami a ideovými proudy. Ve skutečnosti, jak jsme ještě do voleb do poslanecké sněmovny aktivně prožívali, šlo o zástěrku pro možnou kolaboraci s politickou a mocenskou pravicí pod falešnou záminkou „průniku většiny priorit“. Ve skutečnosti však šlo o slovní hříčky jdoucí mimo reálné zájmy a potřeby námezdně pracujících – tedy skutečných tvůrců hodnot a subjektů společenského rozvoje.

Vezmeme-li v úvahu efektivnost naší propagandy, její adresnost a zaostření na primární úkoly společnosti, motivující resp. podmiňující život, aktivitu a suverenitu seniorů a mladé generace, o které by nám mělo primárně jít, zjišťujeme, že primárně dlouhodobě prezentují obecná ideologická kliše, které prvoplánově nejsou v popředí ideového působení na masy, nepůsobí mobilizačně, nýbrž jako svérázná blokační schémata. Zejména nejsou-li budována na základě reálných konkrétních zájmů pracujících, nýbrž na základě

představ aparátu a zkosnatělé stranické byrokracie. Plně zde platí zásadní Marxova myšlenka, že totiž odtrhne-li se idea od zájmů, vždy utrpí ostudu. Je to zhruba stejně komické, jako chování prezidenta republiky v cause „běženci“ nebo „vakcíny z východu“ a všude tam, kde zasahuje do pravomoci vlády či parlamentu a prosazuje silou své subjektivní představy (např. typu Kanál DOL) bez ohledu na flagrantní výrazné překračování svých ústavních možností.

Základním problémem propagandy nejen KSČM je, že její obsah a výsledky nehodnotíme podle toho, jaké vize, jaké alternativy veřejnosti nabízíme, za jakých podmínek a s jakými cíli, nýbrž podle toho, nakolik se shodujeme s našimi „protivníky“ zejména na levici (pod fatální kompromisní ideou hledání průniku priorit). Prvotním úkolem každého ambiciósního programu s perspektivou a vizí, majícího sdělit veřejnosti smysl a cíle politiky strany a základních opatření, metod a forem jejich dosažení, zvláště pak získat je pro jejich aktivní naplňování, je jejich definice v úvodu relevantního programu. Tedy definice kdo jsme, kam směřujeme a jak!

Znovu je nutno připomenout, že jde primárně o to, srozumitelně a přesvědčivě formulovat, k jaké společnosti směřujeme a jakou ji chceme budovat. Zde nestačí omílat fráze o „sociální spravedlnosti, rovnosti či solidaritě“, neboť tyto rysy reálně překračují třídní rámec politického systému a mohou být částečně naplňovány i v podmínkách kapitalismu. V úvodu Programu KSČM musí být jednoznačně definováno, zda jejím cílem je socialistický stát nebo nějaká forma státu sociálního ve smyslu nějaké „třetí cesty“. Spolu s tím charakterizovat a provést zásadní vymezení postavení strany v rámci společnosti, tudíž deklarovat postoje KSČM vůči vládnoucímu establishmentu. Spolu s tím stejně jasně deklarovat postavení a funkce KSČM v procesu internacionalizace světové ekonomiky, míru a solidarity na bázi společných zájmů a potřeb neprivilegovaných vrstev obyvatelstva.

Mnozí členové i funkcionáři KSČM dokážou až školometsky opakovat základní teze učení klasiků, hovořit o zespolečenštění práce a kapitálu, o odměňování podle zásluh, odkazovat se na Marxovy analýzy kapitalismu i dílčí poznámky k socialismu, včetně přerozdělování kapitálu, růstu jeho organického složení, o vědě jako bezprostřední výrobní síle apod. Bohužel v konkrétní každodenní politické činnosti jednají mnohdy zcela v rozporu nejen s teorií, ale dokonce i s reálnými projevy kapitalistického vykořisťování. Příkladem je ničím neodůvodněné sebeuspokojení z poslušného panáčkování v Babišově

režii. Všem, kteří u voleb přeběhli k ANO, s vidinou toho, že „jim přidá“, je třeba jasně ukázat, že kapitalisté myslí pouze na sebe, na své zájmy a své zisky a tomu podřizují svou široce sofistickou činnost. Je tragické, že se levici nedaří skutečnou metamorfózu, rafinované mimikry kapitálu včas a přesvědčivě odhalit. Místo skutečných, třídně podmíněných alternativ fakticky nabízí pouze asymetrickou nerovnoprávnou spolupráci.

Snad není pochyb o tom, že naše společnost je sociálně, kulturně, ekonomicky i politicky rozdělena, že její jednotlivé třídy, vrstvy a skupiny mají odlišné, až antagonistické zájmy, potřeby a postoje. Platí-li Engelsovo, že ekonomické vztahy se projevují jako zájmy, pak to respektujeme. Máme-li za to, že tento vztah již neplatí, že byl vývojem překonán a pozbyl svou motivační a mobilizační funkci, pak to řekněme. To by však bylo přiznáním potencionálního zásadního rozkolu celého levicového politického spektra.

Sebeidentifikace levice

Z již uvedeného snad jasně plyne, že dnešní levice (a platí to v zásadě v celosvětovém měřítku), postrádá svou jasnou charakteristiku. Jasně vymezení v politickém systému jednotlivých státních celků. Není náhodné, že „hledání“ nového a účinného postavení levice v politickém systému je proces, který ovlivňuje politický systém i zájmová, regionální a další uskupení jednotlivých států, zejména a s vysokou naléhavostí i strukturu Evropské unie. Sebeidentifikace na škále levice – pravice a vztahy mezi proměnnou „levice“ a jinými proměnnými byly a jsou předmětem nejrůznějších empirických šetření. Nejrůznější empirická data v zásadě potvrzují, že volba mezi proměnnými je ve velké míře spojena s preferencemi svobody proti rovnosti a že levicové pozice se spojují s hodnocením nezávislosti a nepodřízenosti, s větší ochranou jedince proti tlakům institucionálních soustav, s internacionalismem, zatímco pravice své postoje spojuje s přísnějším uplatňováním norm, klade důraz na poslušnost a patriotismus.

Některé aspekty mají dlouhodobou platnost, jiné jsou omezeny nebo měněny v toku času. Sporné aspekty se buď postupně stírají, nebo přejdou na společnou platformu a koexistují. V současnosti se velká část levice přibližuje pravici rostoucí pozorností ekonomickým otázkám, např. tím, že bere v úvahu ve větší míře funkční imperativy pravicového (kapitalistického) systému, potřebu adaptace lidí existujícím podmínkám, na pracovní

úsilí a výkon. Naproti tomu moderní pravice se mění v tom, že směřuje k citlivějšímu posuzování lidských (obecně humanistických) aspektů v sociálním procesu a poznání jejich významu pro aktivní a všestranné fungování systému. Z uvedeného však v žádném případě nelze dedukovat, jak se s tím často setkáváme z řad sociální demokracie, ale i některých názorových skupin v KSČM, nějaké „zlidšťování“ (jinými slovy humanizaci) politiky pravice. Ve skutečnosti jde pouze o subjektivně motivované a objektivně vyvolané snahy zastřít přetrvávající a ve skutečnosti narůstající rozpory kapitalismu.

O tom, že se to pravici poměrně daří, svědčí aktuální výsledky parlamentních voleb s jejich naprosto neočekávaným značným přesunem dlouholetých voličů KSČM a ČSSD směrem k Babišově hnutí ANO a Okamurovu SPD. O důvodech tohoto přesunu se vedou sáhodlouhé diskuse, např. o tom, že Babiš může sliby splnit, zatímco levice na to nemá dostatečnou sílu. Zřejmě na tom něco racionálního je. Svědčilo by to ale o tom, že voliči a sympatizanti levice jejím programům nevěří, pokládají je za strnulé, neakční, bezperspektivní a neustále přemílané. Dalším faktorem je frustrace neustálými stranickými půtkami, bojem „platform“ a „restartů“, u nichž ale není zřejmé, za co vlastně plédují, a tím, jak levice neustále ustupuje ze svých pozic na politické mapě státu a jejich vedení metodou „chytré horákyně“ dělá, že se nic tragického neděje. To vše v skleníkovém prostředí ztráty sebedůvěry a odvahy nazývat věci pravými jmény, rozvíjet vnitrostranickou diskuzi a přicházet s novými revolučními přístupy. Pádovým argumentem je aktuální pracovní návrh dokumentu o programovém směřování KSČM, který je soupisem dlouhodobě šířených tezí (tzv. priorit) v tradiční (tzv. osvědčené) podobě. O jejich prioritách, věcnosti, aktuálnosti se lze dohadovat. Nicméně základní nedostatek – nekonkrétnost – je očividná. Především však to, že teze o programovém směřování KSČM jsou tradičně obecné, bez reálných východisek. Jejich naplňování lze jen s mírnou nadsázkou nazvat honbou za chimérami. Bez návodu k jednání a myšlení, o kterém tak často a vyprázdněně hovoříme v souvislosti s učením Karla Marxe. Návrat ke kořenům, o němž hovoříme, je právě ono požadované tvořivé a dialektické myšlení a jednání. Nikoli memorování, ale svobodné, tvořivé myšlení a jeho přeměna v rozhodující výrobní sílu budoucnosti. Všem pochybovačům, hledačům bezkonfliktních alternativ a jiným sociálním experimentátorům je nutno jednoznačně sdělit, že nemá pravdu Francis Fukuyama se svou teorií „konce dějin“ ani Anthony Giddens se svou „třetí cestou“ a tvrzením o alternaci sociální reflektivitou či postmodernismem.

Součástí sebeidentifikace levice je logicky i posouzení její ideologie. Tedy spojování politické teorie s politickou praxí. Právě přes ni se v denní praxi filtrují různé filosofie politiky jako souboru hodnot, teorií a doktrín (svěbytného světonázoru) pro výstupy v podobě širokých záměrů, programů a praxe politických stran a hnutí. Je známo, že ke každé ideologii lze přiřadit určitý pro ni typický soubor principů a idejí, které sice mohou mít společnou i (někdy) akční platformu, systematizované nebo logicky provázané jsou však relativně. Ztělesňují totiž širokou škálu konkurujících si tradic, údajných priorit a zidealizovaných představ. Ideologie tedy rozhodně nejsou neprodyšně uzavřené a neměnné systémy. V mnoha směrech se překrývají, a to včetně používané terminologie. Bez ohledu na často rozporný či kontroverzní výklad jednotlivých pojmů. Dosud jsme se dostatečně nevypořádali s příčinami s důsledky schizmatu socialistického hnutí v roce 1921. Obdobně nás objektivně zatěžuje násilné slučování v roce 1948, hloupé, odsuzované, nicméně stále platné usnesení tzv. Bohumínského sjezdu ČSSD. Ale i významná ztráta ideové a akční suverenity KSČ přelomu 40. a 50. let apod.

Navzdory tomu všemu ideologie existují, obohacují se a dynamicky rozvíjejí především podle toho, k jakým politickým, ekonomickým, sociálním a kulturním přeměnám ve společnosti dochází. Svoji roli má také to, jakou schopnost teoretické inovace ta či ona ideologie vykazuje. I v tomto směru lze jako příklad uvést KSČM, která dlouhodobě podceňuje a v posledních letech viditelně opomíjí tak významnou součást činnosti každé moderní a perspektivní politické strany, jako je ideologická práce, rozvoj teorie, každodenní kontakt s členskou základnou, otevřená propagandistická činnost, veřejné vytyčování cílů a hodnocení dosažených výsledků apod. Kabinetní styl politiky, který ovládl činnost KSČM a osud jejího hlavního nástroje, jímž jsou Haló noviny, jsou velmi varovným mementem.

K tomu všemu bohužel přispívá dlouhodobá přehlížená frakční činnost a šíření alternativních programů, představ a iluzí. Doslova animozita mezi některými formálními i neformálními představiteli strany, která se ke škodě celé levice přenáší i na úroveň vztahů mezi jednotlivými součástmi levicového proudu. Co si myslet o postojích některých představitelů zcela marginální stráničky Levice, kteří zásadně odmítají jakoukoli spolupráci s KSČM včetně společné kandidátky? Jsou si vědomi, že zesměšňují a znevěrohodňují nejen sebe, ale i celé levicové spektrum? Nejde jen o historickou podezíravost mezi KSČM a ČSSD, ale i dalšími i těmi nejmarginalnějšími součástmi levicového proudu u nás (další komunistické strany, novotvary typu Budoucnost, Idealisté, již zmíněné Levice

či dlouhodobě skomírajícího Společenství práce a solidarity – SPaS). Důsledkem je např. to, že v podstatě po celou dobu od listopadu 1989 nebyly levicové síly schopny reálně uzavřít alespoň rámcové dohody o předvolební spolupráci, což bez diskuze předznamenává pokračující volební prohry.

Levice se v těchto souvislostech nicméně pro veřejnost snaží identifikovat jako síla, která zosobňuje a vyjadřuje zájmy pracujících proti silám kapitálu, založená na principech sociální spravedlnosti, rovnosti, internacionalismu, bratrství a solidarity, historicky se opírající například o Deklaraci lidských práv a svobod. Kupodivu z těchto projevů vypa- dávají ideje kvalitativní změny společenského systému přesto, že je na nich stavěno socialistické a komunistické myšlení se základy a v návaznosti na myšlenky známé již z „před-marxistických dob“. Známým „panta rhei“ Herakleita z Efezu, Aristotelem a Sokratem počínaje, přes Barucha Spinozu, Tomáše Akvinského, Erasma Rotterdamského až po utopické socialisty typu Henry Saint Simona, Charlese Fouriera, Pierra Proudhona, Luise Blanquiho, Ludvíka Feuerbacha, Georga Hegela a další, jejichž ideje analyzoval, systemi- zoval a převedl na společnou základnu dialektiky právě Karel Marx.

V těchto souvislostech lze relativně oprávněně hovořit o procesech vzájemného ovliv- ňování, jímž levice i pravice procházejí. Kromě toho můžeme pozorovat exponenciální ná- růst nových ohnisek vzájemného střetu na jedné, a zárodky možné koexistence připomí- nající konvergenční procesy šedesátých let na straně druhé. Jde například o ekologické problémy a tendence „novelizovat“ strukturu a realizaci vlastnických vztahů, které, ať chceme nebo nikoli, zůstávají základní, bazickou *conditio sine qua non* rozdělení spo- lečnosti na pravici a levici. Je osudovou chybou KSČM, že práce v těchto dvou rozhodují- cích otázkách – vlastnictví a ekologie – projevuje svou nepružnost, konservatismus a myš- lenkovou i programovou sterilitu. Pokud její představitelé sporadicky přijdou s nějakou novou tezí, pak bez analýzy zdrojů a důsledků, způsobem ad hoc vhozených bez souvis- lostí a vnitřní logiky do veřejného prostoru s očekáváním, „co to vyvolá“. Exemplárním příkladem je údajná koncepce rovného zaručeného nepodmíněného příjmu, heslo parti- cipativního vlastnictví a jako vrchol zmatené pojetí a faktické odmítání „zeleného pro- gramu“.

Na našem politickém jevišti se pojem „levice“ zpravidla používá jako poněkud vágní označení pro popis řady politických sil a ideologií. Obvykle jím označujeme, chápeme

a rozumíme popis skupin hájících zájmy nižších (a postupně i středních) vrstev, podporujících sociální rovnost a spravedlnost (ovšem bez přesnějšího vymezení, co tím nositelé idejí rozumí) a změnu tradičního hierarchického uspořádání s cílem rovnostářského přerozdělování společenského bohatství a privilegií. Tento obsah se přirozeně v čase i prostoru pozměňuje a vyvíjí. Bohužel v neprospěch námezdně pracujících tvůrců hodnot a naopak směrem k středním vrstvám. Nadmíru symptomatické je, že klasické třídní rozdělení světa, třídní struktura společnosti, pojem třídní boj, jsou nahrazovány netřídním, obecným a pasivním pojmem „prekariát“.

Pojem „levice“ je používán pro řadu revolučních i pseudorevolučních hnutí typu socialismus, komunismus, anarchismus ve všech jejich podobách a mutacích, historicky vycházejících z konkrétních forem autentického marxismu. Spadají sem i skupiny sociální demokracie, kombinující socialistické a kapitalistické prvky zejména v ekonomice, například formy tržní ekonomiky v kombinaci s tzv. demokratickým sociálním státem (Ludwig Erhardt, Gerhard Schröder, Tony Blair). Dodáme-li, že za členy levice jsou pokládány i některé strany „zelených“ jen proto, že bojují s kapitálem proti znečišťování životního prostředí (ovšem plně v rámci kapitalistického uspořádání společnosti), je pravá podoba širokého pojetí a chápání levice dostatečně zřejmá.

Otázka k zamyšlení: jak dál?

Existence dvou stále ještě relativně silných levicových stran (ponechme stranou jejich identifikační charakter) obklopených desítkou minisatelitů je jednou z nejnebezpečnějších skutečností politické struktury současné reality. Socialismus byl dočasně poražen, ale žije, byť v kritickém rozptýlení a navzdory útokům i těch nejreakčnějších režimů. Je nadějí lidstva a perspektivu mu dodává odvěká touha lidstva po rovnosti, volnosti a bratrství, po garanci občanských svobod, po odstranění hladu, válek, nenávisti. Socialismus i za své krátké období, byť jen v první budované fázi, prokázal, že je schopen cíle a přínosy, které od něj očekáváme, zajistit. To dnes uznává i nezanedbatelná část těch, kteří se aktivně podíleli na jeho destrukci. Proč ale v tom případě má plebejská Česká republika aktuálně údajně pouze 27 % levicově smýšlejících občanů? Proč mnozí členové

i funkcionáři levicových stran, hnutí a iniciativ a jejich sympatizanti utíkají k veskrze nedemokratickému uskupení multimiliardáře, případně xenofobnímu „národovci“ po vzoru bývalých čelných sociálních demokratů Jaroslava Foldyny a Ivana Davida?

Jak tedy dál? Odpověď je nasnadě: vrátit se k základům našeho učení, jasně a srozumitelně formulovat naše cíle, zájmy a potřeby. Šancí je změna Stanov a Programu KSČM na připravovaném řádném sjezdu strany. Nikoli pouze kosmetickými úpravami, jak se o to pokoušejí dosud známé podkladové materiály, nýbrž zásadními změnami znamenajícími rozchod s dlouhodobě akceptovanými umrtvujícími a smířliveckými tezemi, nepodloženými navíc reálným návodem k jejich plnění. Na pořadu dne nejsou a nemohou být hrátky se slovy, nýbrž reálné alternativy odpovídající na otázky: proč, pro koho, jak a s jakými cíli, metodami a formami konkrétní cíl realizovat. To vše prismatem zlepšení životních a pracovních podmínek předmětu našeho zájmu – námezdně pracujícího tvůrce hodnot a bohatství společnosti v komplexu internacionální solidarity pracujících celého světa.

Řešením není, jak se vyjadřují někteří funkcionáři KSČM i ČSSD, biflování děl Karla Marxe, Bedřicha Engelse, Karl Kautského, Rudolfa Hilferdinga, Eduarda Bernsteina, Rosy Luxemburgové, Vladimíra Iljiče Lenina, Lva Davidoviče Trockého či Josipa Vissarionoviče Stalina s dalších, nýbrž tvořivé zpracování nových konkrétně historických zkušeností metodou dialektického materialismu. Bude-li marxismus chápán jako dogma, bude stále více zapomínán a vnímán jako svérázná „ideová relikvie“, a ne jako impuls k myšlení. Obdobně tomu je s používanou terminologií. Proletariát zůstane proletariátem a jeho vztah ke kapitálu třídním bojem, ať již se pro ně nalézají novotvar typu „prekaritát“, „kognitariát“, odmítá třídní boj apod. Dělník je stále více a intenzivněji vykořisťován kapitálem bez ohledu na to, zda je to produkt strojové průmyslové výroby, nebo mnohem sofistikovaněji v oblasti kybernetizace výroby, její digitalizace atd., ale i v oblasti služeb, vědy a techniky.



O autorovi:

Mgr., Ing. Ladislav Šafránek, CSc., MBA

**1946. Bývalý dlouholetý politický pracovník. Nyní ekonomický a právní odborník působící v podnikatelské oblasti. Autor řady odborných studií, popularizačních článků a monografií v ČR i v zahraničí.*

Jiří Malínský

Padesátá léta, východiska a limity

1. Globální předpoklady a výchozí situace československých padesátých let

Radikální socialismy, z nichž je historicky nejproslulejší Leninem založené komunistické hnutí globální, evropské i národní (národně státní), zůstávají pojmem, který v současnosti diskredituje nejen je samé, ale i levice a levicové hnutí jako takové. Je to stejně nevěcné a nepřesné jako někdejší velkohubá prohlášení chruščovovské Moskvy nesená tenorem sloganu *dohnat a předejnat* (podle nich by měl být kapitalismus, dostižený v roce 1970, v hluboké defenzívě a konzumní /reálný/ socialismus jasně převládajícím směrem určujícím v době mírového soužití vývojové trendy světového lidstva a jeho avantgarda – Sovětský svaz – nejsilnějším, nejhumánnějším a nejpřitažlivějším státem našeho světa).

Kainovo znamení válečného komunismu, kombinace nikdy ne zcela překonané diktatury proletariátu a válečného hospodářství, zrozeného první světovou válkou, nezmizelo po celé krátké hobsbawmovské XX. století. Stejně tak nezaniklo povědomí o revolučním teroru, jedinečnosti historické situace, která s tím souvisela a souvisí, o zločinech, které z toho všeho vyrůstaly, i svébytných kast, které byly současně jejich subjektem i objektem v této přídělové nebo přídělovou psychologií ovlivněné společnosti. Podstata levicového, zejména marxistického hnutí byla a je *systémově humanistická*, nesená touhou po

odstranění deformací raného a klasického kapitalismu, které sice nebyly z formálně právního hlediska vězením nebo omezováním občanských (lidských) práv, ale v praxi se tomuto stavu v řadě případů přibližovaly a zejména v koloniích (Třetím světě) ho často přesahovaly. I dnes stranou zůstává otázka znevolňovaného lidu třetího světa a jeho stejně oprávněných emancipačních, svou povahou revolučních požadavků a potřeb bez ohledu na dosahovaný či dosažený stupeň společenského vývoje. To platí v řadě případů i pro současnou levici, která se od podstatných otázek lidského údělu posunula k menšinovým požadavkům, z nichž v duchu současného levého liberalismu s jeho polovzdělaností (někdy i čtvrtvzdělaností) udělala dominující jádro své programatiky.

Specifickým, i naši současnost provázejícím problémem této historické cesty jsou také československá padesátá léta minulého století, která jsou součástí potíží evropského lidstva v jeho nejširším pojetí – tedy od Lisabonu k Vladivostoku (Putinova Velká Evropa), která však nevyhnutelně zahrnuje také i lidstvo obou Amerik, zejména Ameriky severní.

Československá padesátá léta tedy nejsou jen lokální záležitostí a mají-li být opravdu věcně analyzována, je nutné přihlížet k jejich globálnímu i blokovému kontextu. Úzce souvisí s kolektivní bezpečností a silou jejího vlivu a uplatňováním mezinárodních vztahů. Mnichovská katastrofa, jakýsi rozhodující kvalitativní mezník námluv západních demokracií (západního kapitálu) s meziválečnými fašismy, nejpatečněji s hitlerovskou diktaturou v Berlíně (např. v souvislosti s rokem nacistických olympiád 1936 v Berlíně a Garmisch-Partenkirchenu-GaPa), vedla při širším pohledu k likvidaci *cordonu sanitaire* ve střední „vertikální“ Evropě a předání jednoho z největších světových zbrojních arzenálů do rukou militarizujícího nacistického Německa už po předchozím odevzdání autoritativní austrofašistické první Rakouské republiky Berlínu v pozdní zimě 1938. Snaha po obklíčení SSSR – nebo důsledné vytváření takového stereotypu – se dostala do ostrého konfliktu s prozíravější částí západních demokracií (Churchill, Attlee, de Gaulle) na jedné straně a na straně druhé se stalinským SSSR, pro nějž dočasné spojení s Berlínem nebylo jen spoluprofitováním na čtvrtém dělení Polska, ale i přípravou na boj s Hitlerem (to postihuje výstižný termín *obranná agrese* politologa a historika Oskara Krejčího). Na tomto trendu, sílícím s exponenciálně rostoucími úspěchy *blitzkriegu* v severní, západní i jihovýchodní Evropě, se nic neměnilo až po datum přepadení SSSR 22. června 1941.

Základní charakteristiku protihitlerovské koalice však do konečné podoby změnil až japonský přepad Perlové zátoky na havajském ostrově Oahu 7. prosince 1941, který rozmetal dosavadní převládající americký (USA) *izolacionismus*. Pětičlenné velmocenské seskupení však po rozhodnou část druhé světové války (1941–1944) působilo především v trojbloku Roosevelt, Churchill, Stalin. To spolu s vývojem druhé světové války ovlivnilo i budoucí tvář Evropy. Ruská Rudá armáda (r. 1946 přejmenovaná na Sovětskou) nesoucí hlavní tíhu krvavých bojů s hitlerovskou wehrmacht pro zaneprázdněnost západních demokracií na dalších bojištích (Blízký východ, severní a východní Afrika, Zadní Indie, Pacifik, zbrojní výroba a dodávky spojeneckých zbraní, mj. i SSSR zejména v kritických letech 1941–1942) vedly přes s tím spojené logistické nesnáze Západu k postupu Rudé armády daleko na Západ prakticky až k západní hranici střední Evropy. Spojenecké západoevropské operace, zejména Overlord, postoupily od června–srpna 1944 (pomineme-li vylodění západních spojenců v Itálii v létě 1943) k obsazení Francie, Itálie, západní Skandinávie a větší části území Německa, Rakouska a v nepatrné míře i Československa.

Ačkoliv na Teheránské konferenci nebylo o čáře styku jednotek jednotlivých států Spojených národů řečeno nic určitějšího, bylo zřejmé, že většina československého území (ve smyslu benešovské *nepřerušené kontinuity existence československé státnosti*) bude osvobozena Rudou armádou. Od zimy 1944 (po podpisu třetí československo-sovětské smlouvy 12. prosince 1943) proto započaly užší československo-sovětské kontakty, v nichž začala viditelně růst váha druhého exilového – moskevského – centra. Sbližovat se začaly i zpravodajské služby obou států a východní armáda vzrostla z původních 3 000 na 16 000 vojáků; nadto řada západních legionářů požádala o převelení na východ (např. hrdina ČSSR armádní generál Karel Klapálek). Poměrně záhy také začaly být patrné skutečné rysy stalinského režimu a řada sovětských představitelů, působících u východní armády, se netajila sověťizačními záměry s poválečnou československou společností. Pokud trvaly boje s hitlerovským Německem, tento rys ruského přístupu k československému exilu *poměrně zanikal* a do popředí jevově vystupoval nejprve na osvobozovaných slovenských a později i moravských územích. Nicméně Moskvou zvolený způsob odtržení Podkarpatské Rusi, srovnatelný se vztahem SSSR vůči Polsku či Finsku, neponechával informované a vidoucí v iluzích o skutečném rázu budoucích vzájemných vztahů (zprávy pro londýnské centrum o skutečném stavu gulagu podával velitel československé vojenské mise v SSSR divizní generál Heliodor Píka).

Přístup KSČ vůči sovětské válečné realitě byl poznamenán bolestnou zkušeností z tragických třicátých let i genetickou závislostí Gottwaldova vedení na Kominterně (později i na Kominformě) a trvalou přítomností sovětských zpravodajských služeb u exilové a později i domácí (domorodé) KSČ. Do podrobností nejsou tyto základní prvky sověti-začnů sítě známy i dnes. Jistotou je však souvislost se jmény Bedřicha Reicina a Karla Vaše i dalších pracovníků Obranného zpravodajství, jež bylo nezávisle na vůli druhého velitele československého armádního sboru armádního generála Ludvíka Svobody zřízeno na počátku roku 1945, když už bylo zcela jasné, že Československo, které mělo pro Moskvu zásadní strategický význam, bude součástí sestavy satelitních států (*vnějšího impéria*; přímou hranicí se SSSR by bylo bývalo toto nové ruské západní území v případě ztráty až do r. 1989 rozděleno na severní a jižní část s následným přímým ohrožením Ukrajiny).

Pro západní demokracie, zejména pro Washington, bylo rozhodující zajištění ruské pomoci v závěrečném období východního konfliktu druhé světové války s Japonskem. Vypuštění jejich zřetele z území východní části Střední Evropy i Evropy jihovýchodní (Balkánu) tak charakterizovalo nejen Roosevelta, ale i Churchilla a ze hry vyřazovalo De Gaulla, jehož neúporná obhajoba velmocenského statutu keltské velmoci předem vyřadila z účasti v Jaltě i Postupimi. V protikladu k počátku meziválečného období se při jasném vyřazení Německa otevřel prostor pro Moskvu; ve hře globálních zájmů přetrvávala i stále otevřená otázka poválečné spolupráce velmocí Spojených národů i aktuální problémy zásobování potravinami, energií, přidělové ekonomiky, denacifikace (v Itálii defašizace), potrestání vlastizrádců a kolaborantů ve válkou postižené kontinentální Evropě a na okupovaných územích i obnovy dopravy, veřejné správy, orgánů činných v trestních řízeních a rovněž postupného dořešování územních i jiných otázek a veřejného a politického života; bezprostřední prioritou obou velmocí byla porážka císařského Japonska. Nesporná euforie z osvobození byla konfrontována s následky válečného zpusťování.

2. Třetirepublikové období

Československo bylo jednou z buněk tohoto stádia mezinárodních a mezistátních vztahů. Poválečný vývoj naší země odrážel vztahy mezi velmocemi protihitlerovské koalice Spojených národů; aktuální podoba sovětizace, zakotvená v Košickém vládním pro-

gramu, byla sdílena – byť ne zcela v rovné míře – všemi členskými stranami třetirepublikové Národní fronty (Národní fronty politických stran). Rozumělo se samo sebou, že politika úzkého přátelství se sovětoruskou velmocí bude vyvažována srovnatelně silnými vazbami se západními demokraciemi (benešovská *demokracie socializující* a koncept mostu Východ–Západ jako východisko obnovované kolektivní bezpečnosti). Úsilí Moskvy o podřízení dalších satelitních zemí (Polsko, Maďarsko, Rumunsko, Albánie, Jugoslávie, Bulharsko, Finsko, později Německá demokratická republika), které pro Moskvu nebylo jednoduché, postupně se střídavými úspěchy oprašovalo staré zkušenosti z třicátých let; přitom se mohlo opírat o hrozbu nacisticko-německého revanše, protože právě v letech 1947–1949 končila zejména pro Západ denacifikace. Komunistické nebo navenek „pouze“ komunizující země a prosovětské, postupně moc unifikující politické formace se krok za krokem prosazovaly – za cenu někdy i volebních podvodů – do jejich čela. To všechno se dalo ve válkou zpustošených územích, v nichž často přežívala různá politická tělesa nebo vysloveně kriminální gangy a bandy.

Churchillova fultonská řeč (1946) konstatující probíhající rozpad protihitlerovské koalice narážela na některé praktiky Moskvy; obraz věcí není ovšem černobílý a spíše v souvislosti s ní lze mluvit o rodící se poválečné blokové optice (poválečné potlačení řecké komunistické původně protifašistické rezistence). Benešovská politika kolektivní bezpečnosti, v níž Československo mělo být mostem mezi Západem a Východem, předpokládala ovšem naopak její pokračování, ať už šlo o práci v brittenwoodských institucích nebo v pokračovateli Společnosti národů Organizaci Spojených národů. Přátelství se Sovětským svazem si přála i demokratická část Národní fronty; i pro ni byl totiž zárukou prevence možného postnacistického revanše. Komunisté na jednu stranu sdíleli obecné poválečné nadšení, na stranu druhou byli ovšem vázáni Moskvou a ve vzdálenější perspektivě sledovali dobytí moci v zemi s případným důsledným uskutečněním zkušeností a postupů ruského komunismu, jak je v tomto ohledu ztělesnila Čeka i její nástupci GPU, OGPU a NKVD (MVD) a jak k ní nepřímo směřovaly závěry posledního VII. kongresu Komunistické internacionály (1935). Ne náhodou využili v březnu 1945 při jednáních v Moskvě svou šanci a s využitím podvojně Komunistické strany Slovenska (fakticky bezděčné průraznice poválečného čechoslovakizujícího asymetrizujícího modelu) získala mocensky klíčové rezorty ministerstva vnitra, kultury a informací a de facto i národní obrany. Vedle

Obranného zpravodajství tak v nově zakládané Státní bezpečnosti Sboru národní bezpečnosti založila svou další mocenskou formu a tím i alternativní východisko zahájeného boje o moc.

Původní (počáteční) programové představy komunistů byly odlišné. Volební program z r. 1946 vylučoval kolektivizaci, neztracoval živnostníky a nepřekračoval meze Laušmanova znárodnění, jež zakládalo vícesektorovou ekonomiku s jasnou dominancí nesoukromého vlastnictví. Z druhé strany však probíhala denacifikace, transfer (přesídlení) německočeského obyvatelstva, ale i souboj s hospodářskou i výlučně zločineckou kriminalitou. Je zajímavé sledovat drsnost třetirepublikových demokratických polemik i jejich dobové metafory kořenící ve srovnáních s nacistickou érou. Odraz retribučních procesů a řízení byl podle všeho základem těchto postupů, jejichž užití by dnes vyvolalo nesmlouvavé odezvy z řad ortodoxních ctitelů havlovských reflexí a možná nejenom tam.

Buď jak buď, dobová slova o rudém gestapismu nepostrádala reálný základ. Vypjaté soupeření mezi oběma rodícími se bloky i latentní ideové kontexty Marshallova plánu konaly své a hlas věčně střízlivého rozumu, jak jej naznačovala slova Fina Mannerheima (někdejšího generála carské armády, který patřil do generace cara Mikuláše I.), socializující demokracie i o generaci mladšího prezidenta Budovatele Edvarda Beneše, byl postupně zatlačován, až byl posléze na dlouhá léta umlčen a takřka vyhlazen z historické paměti.

Na ruskosovětské straně nikdy neukončil svou činnost pověstný *gulag*, jak posléze byla tato donucovací aparátnickobyrokratická sféra ruské společnosti nazývána podle zkratky správy sovětských pracovních a koncentračních táborů nazývána. Mj. do ní zaměřily statisíce sovětských občanů, kteří se na vlastní oči během druhé světové války seznámili se západní, ale i střední Evropou a byla jim dopřána možnost alespoň být v kontaktu s touto alternativní zkušeností tak kontrastující se zbídačelým SSSR, který těžce postihly zločiny hitlerismu i opakovaných selhání stalinského vedení země. Vývoz těchto zkušeností do satelitních států omezené suverenity byl obsahovou podstatou jevu nazývaného *sovětizací* a marxismus zúžený do scholastiky marxismu-leninismu (provázeného početnými vulgarizacemi odkazu této velké také této ruské historické osobnosti) nezpochybnitelnou *alfabetou válečného komunismu*, který ruská společnost snášela dlouhá desetiletí a škrtil její rozvoj a přednostně pod nejrůznějšími zástupnými důvody likvidoval prvky

i nositele kritického, skutečně marxistického vědeckého myšlení i ty, kteří koncepty tohoto velkého Němce a Evropana nesdíleli. Idea dovršení proletářské revoluce dobytím západní Evropy však byla podle všeho spíše umanutostí úzkého Stalinova okolí a v praxi narážela na hranici skutečných možností sovětské supervelmoci, jak je narysovala korejská válka i zjevná kvalita poválečného stavu zpustošené země.

3. Po únorových událostech 1948

Třetirepublikoví reformní komunisté (Švermova generace), prodchnutí úctou k zemi sovětů i k Stalinovi-Džugašvilimu, i dnes věcně považovaného také za vítěze nad nacismem, brali vážně jeho výroky o pluralitě cest k alternativním národním formám ruské sovětizace pronášené bezprostředně po druhé světové válce a během ne let, ale měsíců se měnili v diktátorovy domnělé i skutečné nepřátele. Ale ani bezprostřední Stalinovo okolí si nemohlo být jisto vlastním fyzickým přežitím, jak dokazovaly a dokazují osudy Frunzeho, Jagody, Kirova, Ježova a řady dalších. Přes maďarské a bulharské zprostředkování provázeny projevy zřejmě agentů NKVD a MVD (sovětského ministerstva vnitra) i dobové zrcadlové snahy Západu (maccarthysmus) pronikaly rovněž do československé společnosti. První generace těchto *sovětizátorů* typu Bedřicha Reicina, Karla Vaše či Karla Švába a současně vytvářela uvnitř KSČ *faktické dvojmocí* vydatně přiživované Moskvou. Vypjatou atmosféru té doby ještě vyhrotily některé absurdní kroky, jakými byly např. zvolené formy agrární kolektivizace (navíc v zemi s bohatými tradicemi družstevnictví ve všech jeho hospodářských formách) nebo přepjatá industrializace orientovaná na těžký průmysl, jejíž proklamované voluntaristické cíle byly nad hospodářské možnosti země. Věci pak dále komplikovalo znevažování školství, agresivní rovnostářství a další deformující kroky, které sice pro většinu obyvatelstva zanikaly na pozadí paralelně probíhající nezpochybnitelné kulturní revoluce (šlo o pozitivní momenty jinak škodlivých rovnostářských tendencí doby). Vystupňování vojenských výdajů v letech 1951–1953, které jen umocnilo odloženou tíhu válečných škod a ztrát, vedlo k zvláště kruté ‚měnové reformě‘ v květnu 1953 a mimořádně silným projevům zejména dělnické nespokojenosti, které dospěly až na práh celospolečenských otřesů (vedle NDR vůbec prvním v regionu satelitních států ruského evropského *vnějšího impéria*).

Nejotřesnější zkušeností však byly justiční zločiny, které však více než selháním orgánů činných v trestním řízení byly vynuceným převzetím metod a zásad nezákonností zejména třicátých let minulého století v SSSR. Závislost Prahy na Moskvě, přiživovaná exilovou částí Gottwaldova vedení KSČ v polovině třicátých let vzpomínkami na řádění rozvědných (tajných) služeb SSSR té doby a jeho strachem, pokračovala i na přelomu čtyřicátých a padesátých let. A tak se dotvořila jak praxe, tak próza poúnorové administrativy justiční i veřejnoprávní (mj. oživením retribučních dekretů a novelizací zákona na ochranu republiky). Mimo řady nekorektních a zjevně nedomyšlených makroekonomických zásahů až otrocky sledujících stalinskostalinistickou ruskou národohospodářskou praxi tu byla i likvidace většiny toho, co přivedlo KSČ k moci (zlikvidováni byli mj. přední komunističtí ekonomové Rudolf Margolius, Ludvík Frejka-Freund a Josef Goldmann, ale vězněm se stal i sociálně demokratický tvůrce alternativního záměru první pětiletky profesor Jaroslav Krejčí mladší). Nikoli náhodou se její volební program z r. 1946 stal utajovanou písemností a poměrně obtížně dostupný byl i Košický vládní program. Ještě horším problémem byl, jako v celé sovětizované Evropě, problém justičních a policejních zločinů, o jejichž rozsudcích i průbězích šetření (vyšetřování) rozhodovala vybraná skupina členů politbyra a svérázným paradoxem je fakt, že jeden z jejích členů – Rudolf Slánský – skončil na popravišti z vůle vedení KSČ na zjevný pokyn z Moskvy (pro střetové situace s vedením StB a ministrem vnitra Rudolfem Barákem dostal stranickou důtku člen politbyra Zdeněk Fierlinger).

4. Závěr

Čím toto zamyšlení uzavřít? Jistěže pravdu mají ti, kteří poukazují na vyhrocenou mezinárodní situaci hrozící propuknutím třetí světové války, která založila časovou řadu do té doby nepředstavitelného stupňování vojenských výdajů. Ale zřejmě podstatnější je další odpověď, totiž že Sovětský svaz, ovládaný mocichtivou stalinskou optikou, byl v konceptu až zločinecké sovětizace, plynoucí z neschopnosti zbavit se stínů polistopadového *válečného komunismu* (1917), nedokázal vnímat a uplatňovat marxovský systém jako jednotu jedinečného v různém. Řada krvavých zásahů z občanské války i potlačování mnoha rolnických, anarchistických a posléze i národních povstání, která vyvrcholila aktivitami na hranicích (i za hranicemi) hromadné zločinnosti, jež s sebou přinesla

druhá světová válka, a bloková logika jako příčina zprvu ještě jednotného poválečného fungování velmocí *Spojených národů* přenesla tyto „takévdobytky“ různými cestami do satelitních zemí.

V poválečném fungování „světové socialistické soustavy“ tak byly dlouhodobě založeny *prvky regresu*, jež na několik let oslabily skutečný (invenční, intenzifikační) prvek (prvky). Násilné osvojování východoevropské dodatečně stalinizované skutečnosti se v československém případě projevilo zvláště politováníhodně. Vedle silného omezení tvořivých prvků ve všech společenských vrstvách byla nejcitelněji postižena organizátorská (managerská) subvrstva a silně omezen byl vliv a postavení středních vrstev. Vznikl systém, který založil stupňované dlouhodobé vnitřní zadlužení československé společnosti a uplatňovanými prvky kolektivní zodpovědnosti a silným rovnostářstvím značně zkomplikoval uplatňování řady schopných a nadějných talentů (to vedlo k viditelnému exilu desetitisíců občanů republiky). Dalším viditelným jevem bylo oslabení dělnictva, respektive ztížení prosazování jeho nejschopnějších lidí. Je pochopitelné, že skutečnost nebyla černobílá a vzdor tomu všemu šla společnost jednoznačně dopředu. Popisované vývojové tendence se prosazovaly *postupně a nanejvýš klikatě*.

Uplatňování metod prvních let vlády KSČ usnadnila i naléhavá potřeba extenzivního společenského vývoje, kterou bylo možno odstraňovat válečné škody a dotvářet hospodářskou strukturu země včetně hospodářského vyrovnávání Česka a Slovenska i zvládání zaměstnanosti (koncept levné pracovní síly). Nicméně důsledné odstraňování společenských a hospodářských *vulgarit* padesátých let, které se vyžívaly jednak vyčerpáním jejich násilnostního potenciálu, jednak hospodářskou neschopností (nizkým zhodnocováním), jež měla za následek první reformní pokusy, které vyvrcholily tzv. Rozsypalovou reformou r. 1958 a po rozpadu třetí pětiletky r. 1963 pokračovaly ještě šířeji i hlouběji založenými snahami, z nichž nejproslulejší byly projekty spojované se jménem Oty Šika (tak řečený *obrodný proces*). Základních slabin, jakými byla např. nadměrná etatizace vlastnictví, tzv. *kádrová personální politika* a s tím související *kádrové předpoklady* či *pořádky* (nomenklatury), se však poúnorový systém nezbavil až do listopadových událostí r. 1989. I když komise Kolderova a barnabitská velmi podstatně korigovaly dějinný obraz padesátých let a dospěly k tisícům rehabilitací zejména v druhé polovině šedesátých let (při výrazné preferenci komunistů oproti tzv. *bezpartijním*), řada zpráv a informací zůstala ne

zcela pojednána i v exilově vydané *Pillerově zprávě* (Pillerova komise) v ČSSR činné na konci šedesátých let.

Síla regresivních prvků v činnosti nejen československého komunistického hnutí, po-
mineme-li statisíce v lepším případě znesnadněných, v horším těžce postižených lidských
životů, postupně podlamovala společnost. I když v pozdějším období komunistický režim
zlidštl (posun z totalitní k autoritativní podobě), svých teď už víc skrytých než otevře-
ných regresivních tradicí a postupů se nikdy zcela nezbavil. A to včetně závislosti na jed-
nostranném moskevském „papeži“.

O autorovi:

PhDr. Jiří Malínský

*1951. Absolvent FF UK obor archivnictví – dějepis. Po absolutoriu ředitel Podještědského muzea Karolíny Světlé v Českém Dubě (1978-1985) a samostatný odborný pracovník a editor Prognostického ústavu ČSAV (1986-1993). Předseda OV ČSSD Praha 5 (1994-1995), člen obvodní rady MČ Praha 5 (1994-1998). Odborný pracovník Ústředního sekretariátu České strany sociálně demokratické (1994-2016) a vedoucí ústředního archivu České strany sociálně demokratické (2004-2015). Dlouholetý člen ústředního odborného zázemí České strany sociálně demokratické (od r. 1993) a zakladatel a předseda ústřední odborné historické komise (od r. 2003). Člen představenstva Masarykovy demokratické akademie (2009-2015) a výboru Společnosti Edvarda Beneše (od r. 2015) a správní rady Knihovny Miloslava Ransdorfa (od r. 2017). Specializuje se na dějiny českého dělnického socialistického hnutí 19. a 20. století v celočeskoslovenském kontextu a prognosticizujícím záběru se zvláštním zřetelem na kontextově pojaté dějiny českého sociálně demokratického hnutí.

Jan Zeman

Velký problém

klimatických změn 1

Úvod

Klimatické změny, a to sem tam i velmi razantní, sice provází planetu Zemi od ztuhnutí jejího povrchu v dávné minulosti, leč jejich rychlost v posledních třiceti letech prudce narůstá. Začínají ohrožovat přežití lidí na Zemi. Stav diskuse o klimatických změnách v Česku je neutěšený. Blábolení liberální pravice snad není třeba prezentovat. Guru ekonomických liberálů 90. let Václav Klaus opakovaně popírá fakt klimatických změn, a zvláště pak rostoucí podíl člověka na nich.

Konzervativní pravice vede již delší dobu kampaň proti údajným „ekoteroristům“, „klimateroristům“ a nově i proti „gretistům“ a Zelené dohodě pro Evropu.

Zejména radikální ekologové varují před hrozbou zničením lidstva sílícími klimatickými změnami, vyvolanými převážně neodpovědnou lidskou činností. Jako řešení se zpravidla snaží prosadit své silně kontroverzní „zelené energetické dogma“, tj. jsem zásadně proti jaderným elektrárnám a potřeby energie chci zajistit vesměs využíváním tzv. obnovitelných zdrojů energie (OZE), tj. energie větru, slunce, vody, biomasy, zemského tepla.

Radikální a umírněná levice obvykle chce problém klimatu řešit tak, aby nedošlo k vážnému zhoršení životní úrovně a sociálních jistot širokých neprivilegovaných vrstev obyvatel, což je v pozdním přezrálém kapitalismu mimořádně těžké a podle některých i prakticky nemožné. Ve vysoké politice dominující eurohujerši jsou rozhodnutí udělat v zájmu ochrany klimatu vše, co vymyslí a uzákoní vedení Evropské unie (EU). Zda jsou

její recepty dobré nebo špatné, prý není podstatné. Prý bychom si takové otázky ani neměli klást.

Celkem vzato, problematika klimatických změn v Česku obnáší pořádný zmatek. Tato studie by měla přiblížit hlavní aspekty problematiky změn klimatu na Zemi nejprve obecně a pak i v Česku, samozřejmě i ve vazbě na aktuální Zelenou dohodu.

Tato studie má množství literárních pramenů, z nichž velkou část není únosné citovat, resp. budu citovat jen ty nejdůležitější.

1) Náčrt historie velkých klimatických změn na Zemi

Velké klimatické změny na Zemi nejsou nic nového. Planeta Země za svou asi 4,5 miliard let dlouhou historii, z toho asi 3,5 miliard let s vyvíjejícím se životem, prožila mnohem drastičtější klimatické změny, než jaké zažíváme v současné době. Jejich vývoj lze stručně shrnout asi následně:

- Planeta Země dostává mimořádně stálý (velmi málo kolísající) příkon slunečního světla a tepla, který se velmi zvolna zvyšuje, asi o 25 % za 4,5 miliardy let existence planety Země.
- Planeta Země začíná jako shluk prachu, který se postupně formuje do koule a ten se taví na tekutou kouli. Později dochází k utuhnutí povrchu Země a jeho postupnému ochlazení.
- Dostatečné ochlazení povrchu Země umožňuje vznik tekuté vody na Zemi a časem i vznik světového praoceánu, dílčích pramoří, jež na rozdíl od dneška nebyly slané, a na pevninách též řek a jezer. Energeticky náročné odpařování tekuté vody a mnohem později i tání sněhu a ledu na tekutou vodu spotřebuje velké množství tepla. Kondenzace vodní páry na vodu a tuhnutí tekuté vody na sníh a led naopak provází uvolňování velkého množství tepla. Změna skupenství vody se tak stává velmi důležitým regulátorem teploty povrchu Země a velmi stabilních teplot povrchu Země.

- V hlubších vrstvách praoceánu vzniká za příznivých okolností život. Nejprve vznikají jednoduché organické látky, později aminokyseliny, ještě později se z nich vyvíjí nejjednodušší živé organismy charakteru mikroorganismů, viz Oparinova teorie o vzniku života. Vznik nejjednodušších organismů v praoceánu možná spustil dopad velkého meteoritu, ale celkem vzato to dnes už není podstatné.
- Rostoucí nedostatek živočišné potravy časem způsobuje, že se část primitivních mikroorganismů naučí v praoceánu asimilovat CO_2 s vodou v procesu fotosyntézy na cukry a vytvářet tak primární zdroje rostlinné potravy. Vznikající jednobuněční rostlinní praprvoci, kteří jako vedlejší produkt fotosyntézy produkují vzdušný kyslík O_2 . Kyslík je nejprve rozpouští v praoceánu, později se uvolňuje i do atmosféry. Současně se snižuje koncentrace oxidu uhličitého CO_2 v praoceánu a později i v ovzduší. S rostoucím množstvím kyslíku v ovzduší se dostává i do stratosféry, kde kosmické paprsky jeho molekuly štěpí a vzniká ozón O_3 . Časem vzniká ve stratosféře ochranný ozónový štít, chránící povrch Země před kosmickým zářením. Umožňuje tehdejším organismům osídlit nejprve vrchní vrstvy praoceánu, po té mělká pramoře, řeky, jezera a nakonec i pevninskou souš.
- Časem vznikají i mnohobuněčné organismy, nejprve jako rostlinné prasinice a živočišné houby. V roce 2020 se objevila zpráva, že se podařilo prokázat asi 810 miliónů let staré mořské houby (Fungi).
- Planeta Země podle paleoklimatologů prodělala v období asi 800–600 miliónů let zpátky úplné či téměř úplné zalednění. To se při kombinaci nepříznivých okolností mohlo stát. Jsou tu ale dvě zásadní, dodnes dostatečně nezodpovězené otázky: Jak v podmínkách zalednění planety přežil život? Oceán měl být pokryt postupně až 1,5 km silnou vrstvou ledu. Jak se jednou zamrzlý povrch planety odlednil? Není podstatné, že někteří píší až o trojím zalednění a následném odlednění planety Země. I zde platí, že z dnešního hlediska jde o nejasnosti nepodstatné.
- Po rozmrznutí povrchu Země před asi 600 milióny let začínají prvohory a rychlý rozvoj života v moři. Teprve později (silur, devon) život začíná osídlovat také pevniny, nejprve řeky ve směru od moře a jejich okolí. Podstatné je, že část těl odumřelých rostlin a živočichů vypadá z přírodního koloběhu a časem se mění na ložiska uhlí a snad i ropy a zemního plynu. Zejména u ropy a zemního plynu o tom

nevíme zdaleka dost. Jisté je, že vázání CO₂ na fosilní paliva vede ke snižování jeho koncentrace v ovzduší. Stejným směrem působí i hromadění vápnitých skořápek tehdejších živočichů na dně moří, ze kterých se časem stávají ložiska vápenců. Současně se zvyšuje koncentrace kyslíku v ovzduší až na obvyklých plus minus 21 %. Mohla být občas i vyšší, ale ne o moc, protože pak prudce narůstá riziko přílišného výskytu ničivých požárů vegetace na souši.

- Přinejmenším od rozmrznutí planety se s životem rozvíjejí i globální životodárné ekosystémy, které svou činností do jisté míry spoluvytváří příznivé podmínky pro život na Zemi. Doplnují již existující složky spoluvytvářející příznivé podmínky pro život, jako je ochranný stratosférický štít. Stále složitější vazby mezi množstvím organismů tyto globální životodárné ekosystémy posilují. Přední vědci mají za to, že těžiště globálních životodárných ekosystémů je v tropických deštných pralesích a mělkých tropických mořích. Obojí člověk intenzivně ničí. Jisté je, že stále větší narušování globálních životodárných ekosystémů člověkem je velice nebezpečné.
- Další vývoj probíhá relativně stabilně, byť rozhraní jednotlivých geologických útvarů je vesměs primárně vyvoláno velkými změnami klimatu, spojenými s masovým vymíráním nedostatečně přizpůsobivých druhů rostlin a živočichů a zánikem četných ekosystémů. Odborné odhady mluví o opakovaném vymírání asi 80 % tehdejších druhů rostlin a živočichů. Svou roli hrají i pohyby kontinentů (relativně nedávný přesun Antarktidy k nehostinnému jižnímu pólu Země znamenal zánik velké části života na ní, spojení Střední a Jižní Ameriky před asi 2 milióny let vedlo až na výjimky k vyhubení jihoamerických vačnatců vyššími savci ze severu atd.), vrásnění pohoří a jejich postupná eroze, velké sopečné výbuchy či dopady větších kosmických těles. Byly jistě velice pustošivé, ale i meteorit o průměru 10 km, dopadnuvší na okraj Mexického zálivu před asi 65 milióny let, dinosaurů nezničil, neboť velká část dinosaurů už byla vyhynulá a zbytky afrických dinosaurů po této katastrofě ještě nějaký čas v Africe přežívaly. Následky jeho dopadu jen dorazily zbytky severoamerických dinosaurů. Území dnešní ČR dlouho existovalo v tropech, ale ve čtvrtohorách také ledovce dvakrát stály na jeho severním okraji a vícekrát zabíraly hřebeny nejvyšších hor – Krkonoš, Hrubého Jeseníku, Šumavy.

- V mladších třetihorách dochází k ochlazování klimatu. Čtvrtohory začínají před 3–2,5 milióny let nástupem delších dob ledových, střídaných kratšími dobami meziledovými, kdy u nás bylo někdy i teplejší klima než dnes. Střídání dob ledových a meziledových trvá dodnes, byť žijeme již 10–15 000 let v době po poslední době ledové, v době poledové, která by podle zkušeností s minulými meziledovými dobami měla pomalu končit. V rámci meziledových dob zaznamenáváme „malé doby ledové“ a „malá teplá období,“ která mohou mít jen regionální rozměr. Teplé období 10. - 13. století se týkalo hlavně Evropy, severního Atlantiku, Grónska a Kanady. Je nutné přísně rozlišovat vývoj počasí (může se měnit i několikrát za den) od vývoje klimatu, který by měl být dlouhodobě stabilní a jeho případné změny by měly být pozvolné.

Ano, planeta Země zažila a život na ní přežil mnohem drastičtější změny klimatu, než které probíhají dnes a na které je zaděláno do budoucna. Jsou tu ale dva velké rozdíly. Předně, ony drastické klimatické změny provázelo masové vymírání tehdejších rostlinných a živočišných druhů, odhady se pohybují kolem 80 % tehdejších druhů. Druhou skutečností je, že tyto drastické klimatické změny obvykle probíhaly nesrovnatelně pomaleji (výjimkou je rozhraní druhohor a třetihor, vyvolané primárně dopadem většího kosmického tělesa), a zbylý život se byl schopen na ně adaptovat. Zhýčkaná sobecká lidská společnost, vedená často zhýralou zdegenerovanou elitou a zrůdnými ideologiemi, se nebude s to na ně adaptovat.

Mnohé naznačuje velká koronavirová krize, jež naplno ve světě propukla v březnu 2020. Zjednodušeně řečeno, lidé se navzájem pobíjí z malicherných důvodů i v boji o mizející přírodní zdroje, takže lidská civilizace se zničí více méně sama. I proto je nebetyčná hloupost sílící klimatické změny bagatelizovat.

2) Základní koncept klimatických změn

Změny klimatu známe mikroklimatické (například po vykácení určitého kusu lesa se lesní mikroklima změní na mikroklima pole či louky), změny mezoklimatické (nastávají v důsledku změny využívání poměrně rozsáhlého území, v Evropě v důsledku rozsáhlého odlesňování za středověké kolonizace) a změny globálního klimatu povrchu planety Země. Další text je věnovaný v rozhodující míře makroklimatickým změnám na Zemi.

V diskusích o změnách klimatu dominuje Mezivládní panel pro změnu klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change = IPCC), pracujících na objednávku Organizace spojených národů na základě dat, shromážděných zejména národními meteorologickými ústavy a jiným výzkumem klimatu. Popisuje současné fyzické změny klimatu asi následovně:

* Skleníkový efekt (green house effect) je přírodní jev, který objevil a popsal na základě starších teoretických předpovědí Svante Arrhenius roku 1896. Je daný zákony fyziky. Podstatou skleníkového efektu je, že v ovzduší Země existují tzv. skleníkové plyny (green house gases = GHG), tj. vodní pára, oxid uhličitý (CO_2), metan (CH_4), oxid dusný (N_2O), ozón (O_3), freóny a některé další. Když na povrch Země dopadají sluneční paprsky, jejich asi 70 % pohlcuje povrch Země a asi 30 % se odráží zpět do vesmíru, viz ¹⁾. Přesně řečeno, od Slunce dopadá na zemský povrch krátkovlnné záření, které prochází atmosférou velmi dobře. Na toto záření mají GHG jen malý vliv. Stejně tak, to od povrchu odražené záření prochází atmosférou do vesmíru snadno. Krátkovlnné záření pohlcené povrchem se mění na teplo, povrch se tím zahřívá a vyzařuje energii ve formě dlouhovlnného záření. Toto záření velmi účinně GHG pohlcují, čímž se samy zahřívají a následně energii vyzařují všemi směry, tedy i k povrchu Země. V konkrétních podmínkách Země je její povrch skleníkovým efektem aktuálně oteplován asi o 33 °C, viz ¹⁾. Kdyby nebyl skleníkový efekt na Zemi, povrch planety Země by se vši pravděpodobností zamrzl a život na ní by zaniknul, popř. živořil v blízkém okolí moří oteplených aktivními sopkami a výrony horkých vod či plynů z nitra Země.

* Velmi silný skleníkový efekt má planeta Venuše. Udržují se tam enormní teploty snad 480 °C na povrchu, značka život vyloučen. Naopak Mars v důsledku slabšího gravitačního pole postupně pozbyl velkou část svého ovzduší a poté i svá moře, resp. velkou část své vody. Má jen velmi slabý skleníkový efekt. Marsovské dny jsou i na rovníku velmi chladné, marsovské noci jsou zmrzlé. O prudkém kolísání teplot ve dne a v noci na našem Měsíci, který nemá ovzduší, a tím ani skleníkový efekt, se snad není třeba zmiňovat.

* Skleníkových plynů je řada. Nejvýznamnějším je vodní pára, jejíž koncentrace v ovzduší Země se ale podle klimatologů dlouhodobě nemění, což je zdrojem řady dohadů. Druhý základní GHG je oxid uhličitý CO_2 . Třetí základní GHG je metan CH_4 . Čtvrtý základní GHG je oxid dusný N_2O . Nikoliv oxidy dusíku – oxid dusnatý NO a oxid dusičitý NO_2 , jak se

občas můžeme dočíst či doslechnout. Pátým je ozón O_3 , který ale nemá primární emise. Vzniká sekundárními reakcemi (nárazy kosmických paprsků do molekul kyslíku O_2 v ovzduší, které se štěpí a atomy kyslíku se spojují s molekulami kyslíku O_2 na O_3) za účasti slunečního záření. Dále jsou to freony a halony, které známe hlavně v souvislosti s ničením ochranného ozónového štítu Země ve stratosféře, leč jsou i velmi silnými GHG, viz ¹⁾. Halony, kterými se nahrazují freony, jsou přitom ještě mnohem silnější GHG než freony. Existuje i řada dalších GHG, které se ale na Zemi až na výjimky vyskytují ve velmi malém množství, takže i velmi silný skleníkový efekt některých z nich nehraje v úhrnu větší roli.

Dopad GHG na klima (radiační potenciál) se přepočítává na tzv. $CO_{2ekv.}$, tj. radiační potenciál CO_2 . Radiační potenciály mají hodnoty $CO_2 = 1 CO_{2ekv.}$, $CH_4 = 25 CO_{2ekv.}$, $N_2O = 298 CO_{2ekv.}$, viz ²⁾. Před lety se uváděly mírně odlišné hodnoty, CH_4 bylo 21 $CO_{2ekv.}$, N_2O bylo 310 $CO_{2ekv.}$. Určité upřesňování zde nelze ani do budoucna vyloučit. Vodní pára a oblaka tvoří 66-85 % radiačního potenciálu.

V úhrnu se příspěvek jednotlivých GHG ke skleníkovému efektu na Zemi uvádí vodní pára 36-72 %, CO_2 9-26 %, CH_4 4-9 %, ozón 3-7 %. Neuvádění N_2O a freonů znamená jejich velmi nízký podíl na skleníkovém efektu na Zemi, viz ¹⁾.

Rozpětí vlivu jednotlivých GHG na skleníkový efekt jsou velmi vysoká a s nimi i nejistoty. Horní hranice uváděných rozpětí odpovídá GHG samotnému, dolní hranice jeho přibližnému podílu, pokud počítáme s překrýváním s absorpčními pásy ostatních GHG, přičemž jednotlivé GHG pohlcují sluneční záření různé vlnové délky. Povrch Země pohlcuje asi 70 % slunečního záření, zbytek odráží v infračervené podobě. Zčásti se odráží od GHG a vrací na Zemi, často i opakovaně, viz ¹⁾.

Není problém měřit množství vodních par, resp. vlhkost ovzduší na místě. Problém je určit průměrné množství vodních par, resp. vlhkosti v ovzduší Země při její vysoké variabilitě v místě a v čase a při její průměrné životnosti v ovzduší kolem devíti dnů. Obvykle se udává růst množství vodní páry směrem k rovníku a pokles směrem k pólům, byť jsou to právě polární oblasti, zejména Arktida, které se v důsledku rostoucího oteplování klimatu oteplují nejvíce a nejrychleji.

Při nemožnosti výrazněji ovlivnit vodní páru a ozón a po zásadní redukci emisí freonů zůstávají člověkem ovlivnitelné jen antropogenní emise CO_2 a metanu s podílem 13-35 %

na emisích GHG (spíše blíž 13 %) + některé GHG o celkovém malém významu. Tento spíše nízký podíl ovlivnitelných GHG samozřejmě klade velmi vysoké nároky na formulování strategie boje za stabilitu klimatu, včetně strategie snižování antropogenních emisí GHG.

Lit. ¹⁾ na s. 21 uvádí, že rozhodujícím rezervoárem uhlíku je hluboký oceán, který obsahuje asi 37 000 Gt (giga tun = miliard tun) uhlíku. Na zemském povrchu, převážně v živých organismech, je kolem 2 300 Gt uhlíku. Dalších 750 Gt uhlíku je v atmosféře a 900 Gt ve svrchních vrstvách oceánu. Antropogenní emise CO₂ se mohou zdát malé, ale problém je, že zásadně narušují rovnováhu přírodních cyklů. Například v roce 2008 antropogenní emise CO₂ činily asi 8 Gt, z toho 4,5 Gt pohltila půda a oceány a o 3,5 Gt se zvýšil obsah CO₂ v ovzduší, viz ¹⁾, s. 22.

* Problém změny velikosti skleníkového efektu, jeho rychlého zesilování, jež se navenek projevuje mimořádně rychlým oteplováním povrchu Země, je velký. Klimatologové ale považují za velmi nepravděpodobné, že by se vývoj mohl ubírat směrem k nehostinné Venuši, viz ¹⁾. To je vysoce pravděpodobné, ale může to být slabou útěchou. Ke zničení lidstva na Zemi bohatě stačí, když průměrné teploty povrchu Země stoupnou na 50 °C.

Oteplování provází četné jevy jako zvyšování průměrných teplot, tání ledovců, stoupání hladiny moří a zatápění nízko položených území mořem, prudký nárůst extrémů počasí, způsobující přírodně ekologické katastrofy – velké povodně, velká sucha, ničivé vichřice (zvýšený výskyt tornád ale prokázán nebyl, zde meteorologové a klimatologové dosud tápou), nejednou se střídajících v rychlém sledu atd. Protože se nejvíce otepluje Arktida, nejde o vichřice na bázi proudění teplých a studených proudů vzdušných mas ve směru „sever – jih“. Zvýšené teploty dávají ovzduší vyšší sílu. Rozhodují proudění mezi velkými tlakovými výšemi a nížemi, postupujícími obvykle ve směru „oceán – pevnina“.

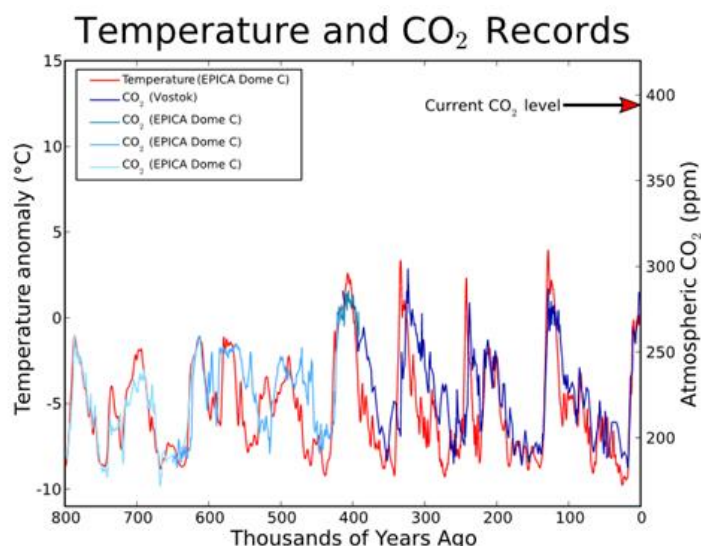
Stejně jako v minulosti v důsledku sílících klimatických změn vymírají četné nedosta- tečně přizpůsobivé druhy rostlin a živočichů a zanikají četné dosavadní ekosystémy. Další se stěhují, nejčastěji ve směru „sever – jih“ nebo do vyšších nebo nižších nadmořských výšek, pokud to umožňují geografické podmínky. Vznikají ekosystémy nové, více či méně pozměněné. Pokud se někde šíří ledovce, tamní ekosystémy komplexně zanikají. Podobně ekosystémy ničí velké výbuchy sopek či zatápění nízko položených regionů stoupajícím mořem.

* Ožehavou otázkou je, jak se vyvíjely koncentrace GHG v ovzduší v minulosti. Současná, značně přesná a celosvětově reprezentativní měření jsou krátká, od roku 1990. Starší údaje nejsou dostatečně přesné a reprezentativní. O podstatně starších údajích jsou málo přesné dohady. Relativně přesně jsou získávány koncentrace CO₂ hlubokými vrty do ledovců v Grónsku a v Antarktidě. V ledových bublinkách se vyskytuje tehdejší vzduch. Spolu s datováním jednotlivých vrstev ledovců umožňují zmapovat výskyt GHG, zejména CO₂, asi 800 000 let nazpět poměrně spolehlivě. Vznikl tak základní graf vývoje teplot na Zemi a koncentrace CO₂, kdy zvyšování koncentrací CO₂ v ovzduší následuje zvyšování průměrných teplot povrchu Země a obráceně, včetně vzniku dob ledových a dob mezileďových. Další metody určování minulých koncentrací CO₂ v ovzduší Země jsou méně přesné.

Z výše uvedeného se odvozuje, že prudký růst antropogenních emisí GHG, v první řadě CO₂, zvyšuje průměrné teploty na povrchu Země. Růst emisí CO₂ generuje stále větší spalování fosilních paliv, dále snižování rozsahu lesů, nešetrné obdělávání zemědělské půdy apod. Růst emisí metanu zvyšují zejména rozsáhlé úniky zemního plynu při těžbě ropy a zemního plynu, včetně těžby z břidlic, dále úniky při těžbě uhlí, velkochovy dobytka, skládky odpadů a jeho stále větší uvolňování z věčně zmrzlé půdy a polárních moří v důsledku oteplování klimatu. Rostoucí emise způsobují růst koncentrací CO₂ a CH₄ v ovzduší a následně i růst teploty ovzduší. Klima se otepluje. Protože jde o převážně a dnes už v rozhodující míře o následky lidské činnosti, jde především o antropogenní oteplování klimatu, na rozdíl od minulých oteplování klimatu vlivem v zásadě přírodních faktorů.

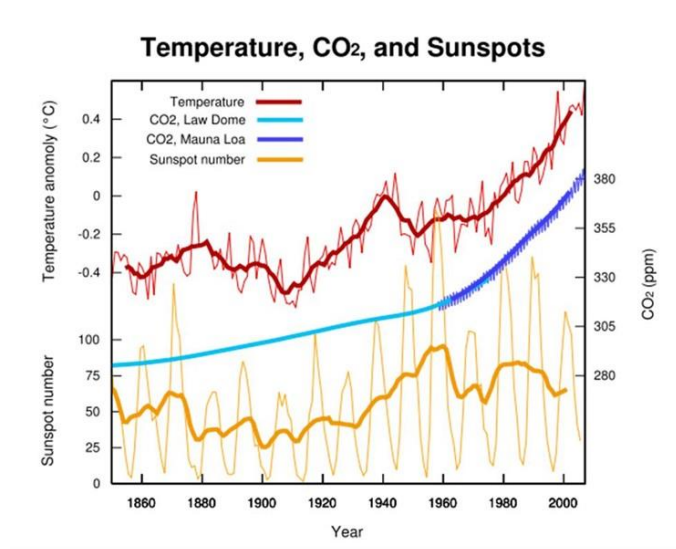
Za posledních 50 let se někdejší sinusoida koncentrací CO₂ v ovzduší změnila na exponenciálu, viz grafy č. 1 a 2:

Graf 1: Vývoj koncentrací CO₂ a průměrných teplot povrchu Země za posledních 800 000 let.



Zdroj, viz ³⁾.

Graf 2: Vývoj koncentrací CO₂ a průměrných teplot povrchu země v letech 1850–2010.



Zdroj, viz ⁴⁾.

Problém je, že veškeré zesilování skleníkového efektu se dosud přičítá antropogenním emisím CO₂ s tím, že příspěvek vodních par a dalších GHG ke skleníkovému efektu se dlouhodobě nemění. O předpokladu stability příspěvku vodní par k velikosti skleníkového efektu jsou léta pochyby. Objasnění vlivu vodních par zásadně ztěžuje jejich značně diferencovaná a rychle se měnící přítomnost v ovzduší, takže je obtížné je na celoplanetární úrovni spolehlivě měřit. Zásadní pokrok zde přináší až moderní meteorologické družice.

Emise GHG jsou jednak přírodního původu, jednak antropogenního původu. Ty přírodního původu jsou plus minus v rovnováze, co příroda „vyemituje“, to současně váže. Tu současnost je třeba brát v geologickém čase, resp. zvýšené emise CO₂ v důsledku velkého sopečného výbuchu či metanu v důsledku náhlého uvolnění velkého ložiska zemního plynu při velké geologické katastrofě se nesrovnají za rok. Nemusí stačit ani 10 let.

Zásadním problémem je současný prudký růst antropogenních emisí GHG, v první řadě CO₂ a metanu, neboť způsobuje růst jejich koncentrace v ovzduší a následně oteplování klimatu. Příčinou antropogenních emisí GHG je na prvním místě stále masovější spalování fosilních paliv, dále jejich těžba, snižování rozsahu lesů, nešetrné obdělávání zemědělské půdy, velkochovy dobytka, skládky odpadů apod. Tyto trendy nepřímo popohánějí růst počtu lidí na Zemi a růst jejich nároků na hmotnou spotřebu. Protože jde o následek lidské činnosti, jde o antropogenní oteplování klimatu, na rozdíl od minulých oteplování klimatu vlivem v zásadě přírodních faktorů.

* Emise GHG příroda do jisté míry zachycuje a odstraňuje. Jde v první řadě o koloběh vody včetně koloběhu vodní páry v ovzduší. Koloběh CO₂ realizuje zejména fotosyntetická činnost rostlin, v malém množství i odbourávání metanu a ukládání CO₂ v geologických vrstvách (časem vznikají ložiska fosilních paliv a vápenců). Větší část antropogenních emisí CO₂ se dosud rozpouští v mořské vodě za cenu negativního okyselení moří, která se mění na roztok slabé kyseliny uhličitě H₂CO₄. Některé druhy emisí GHG příroda neprodukuje, například freony. Příroda skladuje velké množství metanu ve svých hlubinách (ložiska zemního plynu a doprovod ložisek ropy), ve věčně zmrzlé půdě a na dně moří vysokých zeměpisných šířek.

Problém sílícího skleníkového efektu zhoršují jeho přímé zpětné vazby, zejména:

- 1) Zvyšování množství vodních par v ovzduší, jež lze přičíst v první řadě samotnému oteplování klimatu. Čím je na Zemi tepleji, tím víc se vodních par vypařuje do ovzduší, tím víc vodních par se pak nachází v ovzduší, byť také tím víc jich následně kondenzuje a padá na zemi, nejčastěji v kapalném skupenství vody.
- 2) Zvyšování množství metanu v ovzduší. Metan uniká ve velkém nejen při těžbě fosilních paliv, zejména ropy a zemního plynu, ale také se ve velkém uvolňuje z věčně zmrzlé půdy na Sibiři a v Kanadě a z mělčích arktických moří v důsledku oteplování.

3) Zhoršování albeda, tj. ubývání bílých ploch pokrytých sněhem a ledem ve prospěch ploch tmavých, dobře pohlcujících většinu slunečních paprsků.

4) Pokračující úbytek lesů a nárůst pouští a polopouští, což zvyšuje zejména emise CO₂.

* Antropogenní emise GHG lze snižovat zejména snižováním spalování fosilních paliv, snižováním jejich těžby (podmínkou je ale jejich náhrada vhodným mixem tří skupin opatření – úspor paliv a energie, výrobou elektrické a tepelné energie využíváním šetrných druhů OZE a v jaderných elektrárnách a teplárnách), ochranou a rozšiřováním lesů, zachycováním a spalováním emisí metanu (za vzniku vody a CO₂, který má mnohem slabší radiační potenciál než CH₄), snižováním chovu dobytka, regulací dalších výrob produkcí významné emise GHG. Základním předpokladem takového úsilí je stabilizace počtu obyvatel na Zemi.

V roce 2015 se na emisích GHG na Zemi v Gt CO_{2ekv.} nejvíce podílely Čína (13), USA (6,4), EU (4,5), Indie (3,3), Rusko (2,2), Japonsko (1,4), Brazílie (1,2). Ostatní státy emitují méně než 1 Gt CO_{2ekv.}. ČR emitovala 123 mil. t. CO_{2ekv.}. Kromě ročních emisí GHG známe emise historické (od roku 1750 je mají zdaleka nejvyšší USA a státy EU) a přenesené (Čína jako dílna světa má i výrazně vyšší emise CO_{2ekv.}, viz asi 50 % podíl Číny na světové výrobě oceli, a další velcí exportéři fosilních paliv s nimi vyvážejí i nemalé emise metanu, provázející zejména těžbu ropy a zemního plynu). V roce 2017 činily světové antropogenní emise GHG asi 37 Gt CO₂.

Pro hodnocení závadnosti jednotlivých států z hlediska stability klimatu nejsou důležité ani tak absolutní jako měrné emise GHG, tj. přepočtené na obyvatele a rok. Zde jsou dlouhodobě nejhorší USA a Kanada, k nejhorším patří i ČR.

Problémem emisí GHG je i skutečnost absence údajů z vojenského sektoru. Studie odhaduje jen emise armády USA na úroveň emisí GHG někde mezi Peru a Portugalskem. Podle některých odhadů vědců mohou se armády celého světa na emisích GHG podílet až 5 %, tj. víc než letecká a vodní doprava dohromady. Vojenský sektor je vyloučen ze sledování a žádné dohody o snižování emisí GHG se ho netýkají, ačkoliv v USA se jeho podíl odhaduje až na 25 %.

* Antropogenní emise GHG v ČR v roce 2018 činily 133,2 mil. t CO_{2ekv.}. Emise CO₂ činily 110,2 mil. t (82,7 %), z toho vlastní emise CO₂ činily 104,4 mil. t CO₂ a změny vy využívání

krajiny přispěly k zesilování CO₂ v ČR 5,8 mil. t (4,35 %), viz ²⁾. Růst emisí GHG v ČR, jejich zvyšování z titulu změn ve využívání krajiny, se u nás od roku 1990 objevuje poprvé. Jde zejména o negativní dopad bezprecedentní kůrovcové kalamity ve smrkových lesích ČR. Emise metanu včetně LULUCF (Land-Use Change for Forestry = využívání krajiny, změny ve využívání krajiny a lesnictví) činily 13,2 mil. t CO_{2ekv.} (9,9 %), emise N₂O včetně LULUCF činily 6,1 mil. t CO_{2ekv.} (4,6 %), emise freonů 3,8 mil. t. CO_{2ekv.} (2,9 %), mezinárodní letecká doprava 1,2 mil. t. CO_{2ekv.} (0,9 %).

* Ze sektorového hlediska energetika přispěla 96,9 mil. t CO_{2ekv.} (72,7 %), z toho na spalování paliv ve stacionárních zdrojích připadalo 74,2 mil. t (55,7 %), na dopravu 19,1 mil. t (14,3 %), na fugitivní emise (znečišťující látky, u kterých nelze měřením určit všechny veličiny, určené k výpočtu hmotnostního toku. Emise uvolňované do ovzduší okny, dveřmi, ze zařízení apod.) 5,8 mil. t. (4,4 %), dále na průmyslové procesy a použití produktů 16,3 mil. t (12,2 %), na zemědělství, včetně lesnictví a vodního hospodářství, 8,6 mil. t (6,5 %), na odpady 5,7 mil. t (4,3 %) t CO_{2ekv.}, viz ²⁾. V jiných státech jsou tato procenta jiná.

Tato oficiální čísla poslední Statistické ročenky životního prostředí ČR jsou v ostrém rozporu s kampaní za vybíjení skotu v ČR s tím, že údajně produkuje 25 % emisí GHG. Kde to někteří ekologové – vedoucí tuto kampaň berou – netuším. Možná ze států se silným zemědělstvím, slabým průmyslem a nízkou životní úrovní obyvatel.

Podle mého rozboru oficiální tzv. Kyotská metodika měření emisí GHG má několik zjevných vad. Nejzávažnější je skutečnost, že emise metanu při těžbě fosilních paliv zahrnuje do jiné skupiny, čímž se citelně zkresluje příspěvek spalování jednotlivých druhů fosilních paliv pro změnu klimatu a také reálný příspěvek jednotlivých států – vývozců a dovozců fosilních paliv. V přepočtu na energetický obsah těženého fosilního paliva je nutné emise GHG u uhlí zvýšit asi o 0,5 % metanu, ropu a zemní plyn o 3-6 % metanu, bez zahrnutí emisí GHG v důsledku četných válek, vedených o ropu. Rozptyl mezi jednotlivými ložisky stejného fosilního paliva může být citelný.

Problém je, že se přírůstek lesa počítá v hektarech lesa, protože v mnoha zejména rozvojových státech přesnější hodnoty nejsou známy. Přesnější je přírůstek lesa počítat podle vývoje zásob dřeva na pni. Pokud je les trvale likvidován, je nutné připočítat ještě asi

1/3 zásoby dřeva na pni na podzemní část lesních dřevin, dále ocenit uhlík v lesní půdě, který se následně uvolňuje jako CO₂ do ovzduší.

Spor na nedávné světové konferenci o klimatických změnách v Glasgowě, zda lesy Ruské federace pohlcují ročně 60 nebo 180 mil. t CO₂, nevyžaduje komentář. Pokud se čísla takto dramaticky rozcházejí, nelze kvalifikovaně rozhodovat.

Konečně je nutné zohlednit, že emise CO₂ vznikající při výrobě cementu a vápna rozkladem vápence se po jejich spotřebě během 4-5 let opět vážou s tím, jak se cement a vápno mění zpět na vápenec a váže příslušné množství CO₂.

* Podstatné je, že ČR s emisemi CO_{2ekv.} ve výši asi 12,46 t na obyvatele a rok patří mezi 20 států dlouhodobě s nejvyššími měrnými emisemi CO_{2ekv.} na obyvatele a rok. Ač ČR své klimatické závazky v zásadě plní, mezinárodní nepřijemnosti v této souvislosti jí hrozí. Argument snižování náročnosti ekonomiky, náročnosti tvorby hrubého domácího produktu (HDP) na emise CO_{2ekv.} může znamenat i jejich absolutní zvyšování, pokud HDP roste ještě víc.

Dominující shoda vědců z IPCC je, že zvýšení průměrné teploty povrchu Země o 2 °C proti předindustriálnímu období (zvýšení o 1,1 °C již nastalo) je nejpravděpodobnější hodnota, po jejímž překročení již nebude možná antropogenní regulace klimatických změn a celý planetární klimatický systém se citelně vychýlí z běžného rovnovážného stavu.

3) Argumenty proti koncepci IPCC

Absolutní klimaskeptici

Spor o skleníkový efekt v ČR začal již v roce 1990 krátce po převratu. Ministr financí a později nejvlivnější český politik, premiér Václav Klaus, razil heslo, že „na životní prostředí si musíme nejprve vydělat“ a že „skleníkový efekt je šarlatánská hypotéza“ (skleníkový efekt jako fyzikální jev, ne jeho zesilování v důsledku neodpovědné činnosti člověka a následný rozvrat klimatu na Zemi). Ostře mu oponovali nevládní a často i vládní ekologové s tím, že jde o vážné a stále rostoucí ohrožení lidské společnosti, nejen ČR.

Pokud je ideologií V. Klause teze, že vše vyřeší „*neviditelná ruka trhu*“, je vše netržní, včetně sociální, kulturní, ochrany životního prostředí a stability klimatu, nežádoucí. Různě se to zdůvodňuje, i tezí o šarlatánské hypotéze. Účastnil jsem se v roce 1994 s několika ekology diskuse s mladými ekonomy z Liberálního institutu na téma „*Skleníkový efekt je šarlatánská hypotéza*“. O problematice klimatu neměli ani ponětí, jen argumentovali prokázáním teze o šarlatánské hypotéze ze strany stovek předních světových odborníků, z nichž žádného pro jistotu nejmenovali. Sám V. Klaus u této teze setrval asi čtvrt století. Pak připustil změny klimatu, ale vysvětloval je jeho přirozeným kolísáním, tak jako mnozí umírnění klimaskeptici. Velmi negativně diskusi o klimatu ovlivňoval i jako prezident ČR v letech 2003–13.

Co lze z odborného hlediska namítat proti teorii oteplování klimatu na Zemi, způsobenou člověkem?

Nedokonalost měření

Neznám experta na klima, kteří by považoval měření emisí a koncentrací GHG, podobně teploty a vlhkosti vzduchu, síly větru, množství srážek, výšky hladiny moří apod. na Zemi za dokonalé. A to přesto, že jsou měření již delší dobu standardizovaná, takže v zásadě dávají metodicky homogenní řady. Např. pro území ČR máme homogenní reprezentativní časovou řadu měření teploty a vlhkosti vzduchu, síly větru a množství srážek od roku 1960. Zdokonalují se i metody rekonstrukce minulého vývoje klimatu. Klimatologové také netvrdí, že následky rostoucích antropogenních emisí GHG jsou, na 100 % prokázané. Nemluvím zde o časté novinářské zkratce, ale o jednotlivých zprávách IPCC. Skutečnost, že stále větší část klimatologů se shoduje na antropogenních emisích GHG jako hlavním strůjci sílícího oteplování klimatu na Zemi (dnes přes 97 %, s jistotou nad 90 %) je docela výmluvná, stejně jako že klimaskeptici dosud klimatologů z IPCC nenachytali na větší nepřesnosti. Dosud v řadě směrů nejasná úloha mraků při ovlivňování klimatu a některé další snižují přesnost předpovědí.

Totéž platí i pro někdy vznášený argument, že se vlastně mnoho nezměnilo, jen ty jevy více známe, a hlavně se o nich mnohem více píše. Dlouhodobé sledování počasí nic takového nepotvrzuje. Naměřené teploty na povrchu Země i v mořích se stále rychleji zvyšují, ledovce stále rychleji tají, hladina moře stále rychleji stoupá, dnes už tempem kolem 3 mm za rok. Rychle přibývá letních a tropických dní, naopak rychle ubývá mrazivých a ledových

dní. Teplotní rekordy rychle narůstají, a to vesměs směrem nahoru. Podobně přibývá obřích povodní, such, vichřic a jejich ničivosti.

Měření fyzických parametrů jednotlivých veličin, charakterizujících dlouhodobě klima, a také velikost přírodně ekologických katastrof, je obtížné. Nejpřesněji se rekonstruuje dlouhodobý vývoj teplot povrchu Země. U povodní jsme odkázány na staré povodňové značky, které ale nezohledňují následné změny v povodí, o neznalosti srážek předcházejících starým velkým povodním nemluvě. Neznalost srážek v minulosti vážně komplikuje i vyhodnocování suchých period. Totiž, neúrodu nejčastěji způsobuje sucho, ale závisí i na dalších okolnostech. Jinak probíhá v nenarušené krajině, jinak probíhá v krajině, kde půdu vážně znehodnotila eroze, odvodňování, zástavba a jiné nešetrné využívání. Jinak probíhá, přidají-li se obávaní škůdci či choroby rostlin nebo nemoci zvířat. Jinak probíhá v míru, jinak za války, kdy táhnoucí vojska drancují. Teplotu a vlhkost vzduchu, srážky, sílu větru ad. měříme relativně krátce. Tyto údaje se v Česku pravidelně každodenně zapisují v Klementinu až od roku 1775. Reprezentativní časová řada pro celé naše území začíná ale až rokem 1960.

Klimaskeptici odmítají tvrzení příznivců IPCC, že rychle roste výše ekonomických škod, způsobená stále častějším výskytem přírodně ekologických katastrof (velké povodně, sucha, vichřice včetně tajfunů ad.) a jejich ničivosti. Tato teze příznivců IPCC je z řady důvodů sporná.

Předně se tyto škody často zkresleně vyjadřují jako škody uhrazené pojišťovnami, což ale bývá jen část vznikajících škod, podstatně vyšší ve vyspělých a často velmi nízká v rozvojových státech, o vzdálenější minulosti nemluvě. A to se raději nezmiňují o tzv. oceňování lidského života a zdraví, zpravidla neprůkaznými subjektivními metodami, dotazování na ochotu platit za předejití škod nebo přijímat kompenzace škod.

Snaha počítat sílu vichřic podle rozsahu vzniklých škod je velmi problematická, protože výše škod zásadně závisí na množství, hodnotě a odolnosti poškoditelných lidských výtvarů v příslušném zasaženém území. Sílu větru v oku tornáda pro jeho ničivost nelze přímo měřit. Nepřímé měření prostřednictvím vzniklých škod je velmi problematické ze stejných důvodů, jako u vichřic: rozhodující je, kudy tornádo táhne. Táhne lesní krajinou, zničí lesy. Táhne přes města, zničí města nebo jejich části. Plošné rozrůstání se měst a obcí zvyšuje pravděpodobnost, že budou tornádem zasaženy a že se zvýší i škody způsobované

tornády. Podobně rostoucí neodpovědná zástavba v záplavových územích tváří v tvář velkým povodním zásadně zvyšuje povodňové škody. Velké povodně vesměs plení hodnoty lidí neodpovědně umístěné v záplavových územích, resp. povodňové škody jsou především funkcí této neodpovědné výstavby, ztráty na životech pak důsledkem nedostatečného varování a nedostatečné kázně ohrožených občanů.

Ani nárůst fyzikálních parametrů, rozměrů přírodně ekologických katastrof nemusí být jednoznačný. Povodeň 2002 byla podle dochovaných povodňových značek v Praze a v Děčíně druhá nejvyšší. V Praze rekord drží povodeň ze 14. století, k níž ale došlo v únoru na bázi velkého kerného zátarasu, takže srovnatelnost těchto dvou povodní je obtížná. V Děčíně je dosud nejvyšší známá povodeň z roku 1845. Je ale pravda, že při povodních v červenci 1997 na Moravě a ve Slezsku a v srpnu 2002 v Čechách na mnoha místech padly zřejmě absolutní povodňové rekordy, pokud jde o výšku povodňových vln. Podobně velká povodeň na Visle ve Varšavě 22. 5. 2010 měla druhou nejvýše zaznamenanou hladinu, poté z roku 1875.

Sekundárním efektem rostoucích veder a such je jistě i množství často velmi ničivých požárů. Ale část jich zakládají žháři (nejen Brazílie či Indonésie) nebo vznikají z nedbalosti. Další jsou zbytečně ničivé v důsledku jiné lidské neodpovědné činnosti. Současný nárůst požárů v krajině, včetně těch obřích (na jihovýchodě Austrálie na podzim 2019 shořelo na 20 mil. hektarů lesů, celkem vyhořelo území větší než Bulharsko), či na západě USA, se jistě odvíjí zejména od narůstajících letních veder a such jako jejich doprovodné jevy. V Austrálii k jejich ničivosti ale citelně přispělo minulé zrušení protipožárních chodníků v lesích, takže se oheň snadněji šířil. Na západě USA požáry významně usnadnila více než sto let trvající praxe ponechávání odumřelého dřeva v lesích, takže opravdu mělo co hořet a množství drobných požárů z dob vlády indiánů najednou nahradil menší počet obřích požárů, které tamní hasiči nebyli s to zastavit.

Ani bilance tajfunů není jednoznačná, jak se nejednou tvrdí. Ničivý tajfun Katrina v USA 30. srpna 2005 nezničil New Orleans hnáním mořských vln na město, ale zničením chatrné hráze nedalekého jezera, jehož vody po té město zaplavily. Zkázu významně zvětšila nezvládnutá evakuace (všichni odkázáni na auta, ne všichni je navíc měli) a řádění tamních gangů a úchylů, jež vraždili, znásilňovali a drancovali bez skrupulí a policie jen přihlížela.

Podobně neúrodu způsobenou suchem a následný hlad zásadně zhoršuje spekulace a korupce, velmi častá ve vládních kruzích mnoha nejen rozvojových států.

Podle relativních klimaskeptiků toto vše nejsou ukazatele změny klimatu, slouží však dokonale k rozpoutávání klimahysterie.

Klimatologie se díky klimatické změně stala významnou a dobře financovanou vědou. Protože jsou finančně zainteresovaní, nemohou být zcela objektivní. Klimaspektici viní klimatology z IPCC, že z opatrnosti přešli od pojmu „globální oteplování“ ke „globální změně“. Vliv rostoucí koncentrace GHG na změny záření dopadajícího na zemský povrch nejsou měřitelné ($1\text{--}3\text{ W/m}^2$ z celkových cca 1100 W/m^2), jsou jen z modelů vypočítané.

Vliv přírodních cyklů

Přírodních cyklů je více. V souvislosti s kolísáním klimatu se mluví obvykle o čtyřech (tři dlouhodobé cykly sluneční aktivity a jeden cyklus mírně se měnící vzdálenosti Země od Slunce). Nejznámější je jedenáctiletý cyklus sluneční aktivity, obvykle dlouhý 9–13 let. Dále jde o asi osmdesátiletý cyklus změn mohutnosti menších jedenáctiletých cyklů a o 22letý cyklus změn polarity (přepólování) magnetického pole Slunce a slunečních skvrn – tzv. Halesův cyklus. Protože Země neobíhá kolem Slunce v kruhu, ale v mírné elipse, jsou období, kdy je ke Slunci blíže (perihelium) a kdy je od Slunce dál (afélium). Obnáší to maximální rozpětí v dodávkách sluneční energie na Zemi 7 %, což není zanedbatelné.

Změny v dodávání tepla na povrch Země se mohou navzájem rušit, zeslabovat nebo zesilovat. Pokud se jejich zeslabování časově protne, mluvíme o Maunderově minimu, které může, ale nemusí spustit novou dobu ledovou. Pokud se jejich zesilování časově protne, mluvíme o Maunderově maximu, které může, ale nemusí ukončit dobu ledovou, resp. spustit dobu meziledovou. Ne vše o nich víme.

Mohou existovat ještě delší astronomické cykly trvající řádově desítky tisíc let, které způsobují kolísání klimatu, které dosud nebyly určeny. Prokázány jsou Milankovičovy cykly (desítky až stovky tisíc let), způsobující změnu radiace v desítkách W/m^2 . Podrobněji viz ⁵⁾.

Názor klimaskeptiků, že současné oteplování klimatu je důsledkem přírodních cyklů kolísání klimatu, není s to vysvětlit skutečnost, že podle aktuálního působení cyklů by se

mělo ochlazovat (pokračují roky nízké sluneční aktivity), ale pokračuje rychlé oteplování klimatu. Navíc se tak děje extrémně rychlým tempem. Oteplování povrchu Země i nárůst koncentrací CO₂ v posledních 50 letech probíhá po exponenciále až po 415 ppm (parc per milion dílů na 1 milion, může být gramů na tunu) v roce 2020.

Podle klimaskeptiků se klima stále ještě otepluje po předchozím teplotním minimu. Poukazují též na abnormality minulých výkyvů klimatu. Např. „*V mladším dryasu (asi před 12 900 až 11 700 lety) došlo k rychlému návratu k podmínkám z poslední doby ledové v ostrém rozporu k doposud probíhajícímu oteplování. Je podivuhodné, že k této dramatické změně došlo dramaticky v řádu let až jedné dekády a data z Grónska ukazují, že teplota v období mladšího dryasu byla přibližně o 15 °C nižší než dnes. Ve Velké Británii fosilní důkazy naznačují, že průměrná roční teplota klesla na pouhých -5 °C a periglaciální podmínky převládaly v nížinách, zatímco v horách se opět rozšířily horské ledovce,*“ viz ⁶⁾.

Existuje odborný názor, že nástup doby meziledové může zbrzdit a krátkodobě vyvolat i zpětný vývoj klimatu náhlým uvolněním velkého množství sladké vody z tajících ledovců do moře, když se náhle ledovce sesunou do moře nebo když se uvolní obrovské jezero ledovcové sladké vody do moře, nebo v důsledku ochlazení způsobeného pádem většího kosmického tělesa, což se zřejmě stalo i v mladším dryasu. Problém si jistě vyžaduje podrobnou diskusi.

Podle klimaskeptiků teplota během čtvrtohor dramaticky poklesla ve srovnání s předchozím obdobím třetihor kypícím životem, začaly se střídát relativně dlouhé doby ledové a relativně krátké doby meziledové (10 až 15 tisíc let). Pokud by nastala další doba ledová, lidstvo by to velmi poškodilo a civilizace by skomírala. Posledních 10 tisíc let je ale globální teplota nepřírozeně stabilní. Zásahu na tom má nejspíš vznik zemědělství, které pozměnilo biologické cykly a mírně zvýšilo hladinu CO₂, ale také vedlo k rozsáhlému odlesňování a odvodňování, zejména nížin. Tato změna je zřejmě dostatečná, aby oddálila nástup doby ledové o nějakých 50 tisíc let. Následné zvýšení CO₂ v důsledku spalování fosilních paliv to jistí na delší období. To hlavní se už tedy stalo. Teplota ještě nějakou dobu zřejmě poroste, ale planeta a její biodiverzita na tom vydělá. Podle klimaskeptiků je rozumné mnohem větší díl peněz věnovat na přizpůsobení se změnám klimatu a jen malou část na zpomalování produkce emisí GHG, nedávat zbytečně peníze klimatickým rentiérům. Rychlejší ekonomický rozvoj dříve umožní zvrát v produkci emisí GHG a možná

i rozumnou regulaci jejich koncentrace ve vzduchu. Mnohem méně nákladně se dá realizovat řada opatření ke zmírnění našich dalších nepříznivých vlivů na prostředí a přírodu.

Výše uvedené doporučení je problematické vzhledem ke zrychlujícímu se tání ledovců a stoupání hladiny moře. Zásadní otázkou je, zda do roku 2100 stoupne moře maximálně o 1 metr (dosavadní předpovědi IPCC), nebo v případě roztání ledovců v Grónsku a v západní Antarktidě stoupne moře o 5-7 metrů. Stoupnutí hladiny o 1 metr ohrožuje údajně asi jednu miliardu lidí. Zejména velká města je ale možné při takto zvýšené hladině moře ochránit hrázemi, byť by to nebylo levné. Část pobřežních měst se může „stěhovat“ do výše položených přilehlých míst. Stoupnutí hladiny moře o 5-7 metrů znamená zjevnou katastrofu. Před ní se ani velká pobřežní, zejména nížinná města nepodaří ochránit, vyplavena může být polovina lidstva s nutností přesídlení do výše položených regionů.

Naopak lze jen souhlasit s odmítáním dávání peněz rentiérům, viz známý, převážně fotovoltaický tunel à la Bursík 2007-10 v ČR či obchod s povolenkami na emise CO₂.

Zmatení jsou prý i sami klimatologové. V 70. letech někteří hlásali riziko ochlazování až po nástup nové doby ledové a nyní hlásají oteplování klimatu. Tento argument je nepřesný. Obava z ochlazování klimatu až po nástup nové doby ledové, pramenila z vysokých antropogenních emisí tuhých znečišťujících látek a oxidu siřičitého SO₂, jejichž působení v ovzduší snižuje pronikání slunečních paprsků na povrch Země, a tak ochlazuje povrch Země. Neudržitelnost vysokých emisí tuhých částic a SO₂ si v zájmu přežití lidí vynutila jejich zásadní snížení. Tím ale jejich chladicí efekt zaniknul a oteplování se dále zrychlilo. Úvahy vyvolat ochlazování ovzduší rozptylováním určitých látek ve vyšších vrstvách ovzduší jsou ale extrémně drahé, velmi riskantní a zřejmě i velmi málo účinné.

Vliv náhodných faktorů

Náhodných faktorů je řada:

Silné výbuchy sopek. Velké výbuchy sopek mohou vyvrhnout do značných výšek ohromné množství jemných prachových částic. Způsobily vícekrát několikaletou neúrodu, a tím i hlad a vážné společenské otřesy. Výbuch sopky Mammoth Mountain v Kalifornii v roce 1280 vyvolal velké asi čtyřleté ochlazení mimo jiné i v Čechách a následný velký úbytek obyvatel. Velký výbuch islandské Katly v roce 1625 decimoval v Evropě nejen české obyvatelstvo. Dlouhodobé soptění islandské zlomové pukliny Laki a islandské sopky Grímsvötn v letech 1783 až 1784 uvolnilo do ovzduší velké množství drobných

prachových částic a kyselých aerosolů, které způsobilo dlouhodobě velké deště a neúrodu, jež v roce 1789 přiživila Velkou francouzskou buržoazní revoluci.

V červnu 1991 výbuch sopky Pinatubo na Filipínách způsobil ochlazení počasí na severní polokouli Země na dva roky vyvržením množství jemného prachu do vysokých výšek, který pak do určité míry zastiňoval Slunce a snižoval tak dopad slunečního záření na povrch Země, a tím i teploty zemského povrchu. Výrony CO₂ výbuch provázející nebyly zdaleka tak významné. Kdyby sopka nebyla v tropech, bylo by ochlazení klimatu na severní polokouli podstatně větší a delší.

Silný výbuch sopky spojený s vyvržením množství popela do vysokých vrstev ovzduší vede krátkodobě (může být i několik let) k citelnému ochlazení. Z toho plyne hlavně závěr o nutnosti mít dostatečné zásoby potravin, aby v případě opakované velké neúrody nebyl hlad a následně hladové bouře. Státní zásoby asi 400 000 t obilí v ČR je zoufale málo, o riskantním uskladnění části z nich v objektech soukromých subjektů nemluvě. Mohou dopadnout jako dva muniční sklady vybuchlé ve Vrběticích 16. října a 4. prosince 2014 či pokus Německa o uzmutí naší motorové nafty uskladněné v německém Krailingu. Kradení roušek a jiných ochranných pomůcek Německem na začátku pandemie nového druhu koronaviru SARS-CoV-2 na jaře 2020 je výmluvné.

Velké výbuchy sopek vyvolávají velké srážky a následně velké povodně. Druhá nejvyšší na Visle ve Varšavě mezi 15. květnem a 13. červnem 2010 následovala krátce po výbuchu islandské sopky Eyjafjallajökull, který vyvrhnul množství jemného prachu vysoko do vzduchu. Je jen jednou z mnoha, leč běžně se staví nákladné objekty i v povodněmi ohrožených záplavových územích.

Uvedené platí i pro obrovskou kavernu (těleso žhavého magmatu), jež se aktivuje pod Yellostonským národním parkem v USA. Uvolnění obří energie může proběhnout relativně neškodně (bude zničen jen region Yellostonu), může ale také zničit velkou část USA a vážně na řadu let narušit klima na celé severní polokouli. Přibližování se žhavého magmatu k povrchu je zřejmě hlavním původcem zrychleného tání ledovců v západní Antarktidě a v severním Grónsku.

Uvolnění obřího ložiska zemního plynu, jež je z více než 90 % tvořen metanem. Ve starších třetihorách máme období, kdy průměrné teploty povrchu Země náhle stouply asi o 6 °C a setrvaly tak asi 200 000 let. Možný obrovský výron metanu je ale jen jedním

z možných vysvětlení tohoto extrémně teplého, ne dost prozkoumaného období. Také některé válečné operace či havárie provází značné úniky zemního plynu. Protože řádná těžba ropy a zemního plynu je provázena úniky v rozsahu 3–6 % energetického obsahu těženého paliva, vojenské operace k nehodám citelně ovlivňujícím klima dosud nevedly.

Vliv nešetrného obhospodařování krajiny

Vliv nešetrného obhospodařování krajiny je zřejmý, kácením lesů ve velkém počínaje. Největší poušť světa Sahara vznikla náhlou změnou klimatu před asi 6 000 lety, spojenou s drastickým snížením srážek a postupným vysycháním jen z poloviny. Z druhé poloviny ji vytvořil člověk kácením lesů, nadměrnou pastvou dobytka, nadměrnou orbou apod. Mnoho škod napáchal člověk kácením lesů v celém Středomoří a na mnoha dalších místech světa. Negativní dopady kácení lesů a jejich přeměny na zemědělskou půdu postihovaly mikroklima i mezoklima celých regionů. Vedly i k určitému zvyšování emisí a koncentrací CO₂.

Otázkou je, jak velký byl vliv člověka na klimatické změny až do poloviny 19. století. Neměl by být zásadní problém spočítat přibližný dopad změn obhospodařování krajiny na globální klima a porovnat jej s následky rostoucích antropogenních emisí GHG v důsledku rostoucího spalování fosilních paliv. Taková analýza a bilance emisí GHG mně dosud není známa, resp. poměrně věrohodná je jen historická i aktuální bilance antropogenních emisí GHG vlivem spalování fosilních paliv. Zatím se má za to, že ještě za malé doby ledové v 16. až 18. století rozhodujícím způsobem klimatické změny ovlivňovaly jiné faktory, než je těžba a spalování fosilních paliv lidmi.

Bilanci emisí GHG v ČR dlouhodobě snižovaly tzv. propady, na nichž se v rozhodující míře podílely lesy, a to jak růstem lesnatosti, tak růstem zásob dřeva na pni. Obrat nastal v roce 2018, kdy propady LULUCF v důsledku kůrovcové kalamity mají kladnou hodnotu 5,8 mil. t (tj. emise GHG zde narostly). S odkazem na ministerstvo zemědělství se objevila zpráva, že v roce 2019 lesy ČR uvolnily navíc již 15 mil. t CO₂, než vázaly.

V roce 2020 se přehodnocuje průběh odvodňování ČR v čase. Ještě tzv. modrá kniha „Životní prostředí ČR“ z roku 1990 přičítá lví podíl na odvodňování krajiny u nás 40 letům socialistické výstavby, viz ⁷⁾. To bylo značně nepřesné. První velká vlna odvodňování byla spojena nepřekvapivě s odlesňováním nížin, později i pahorkatin a nakonec i hor. Zlá rýnská koncepce technických úprav vodních toků a odvodňování krajiny z roku 1809 byla

uplatňována i v někdejší Rakousku-Uhersku, včetně českých zemí, s vysokými škodami na vodních poměrech a na krajině. Vrchol odvodňování spadá do let socialistické výstavby. Obří sucho v letech 2014–20 vedlo ke zkoumání sucha v minulosti. Podle předběžných závěrů sucho 2014–20 bylo největší a nejdelší, k odvodňování české krajiny docházelo už od příchodu prvních Slovanů v 6. století našeho letopočtu, a to jak kácením lesů, tak vlastním odvodňováním krajiny, obojí nejčastěji s cílem získat další zemědělskou půdu. Narůstající sucho ukazuje tuto praxi jako chybnou. Přes její zřejmou zhoubnost ji i nadále hájí vodohospodáři z ministerstva zemědělství. Svou nekompetentností jsou součástí vážného problému sucha. Ukončení nejdelšího sucha u nás vydatnějšími dešti od května 2020, je jistě pozitivní, ale sucho se může snadno vrátit.

Závěrem shrnuji: kácení lesů a odvodňování krajiny citelně zhoršuje klima v ČR, ale není zřejmě hlavní příčinou současných klimatických změn. Otázkou ale je, zda v procesech klimatických změn nehraje větší roli, než si připouštíme.

Na Zemi v minulosti byly mnohem drastičtější klimatické změny

Na Zemi byly mnohem drastičtější změny klimatu, než jaké zažíváme dnes. To je jistě pravda. Je tu ale jeden zásadní rozdíl. I tak velké změny klimatu, k jakým docházelo při nástupu doby ledové či při nástupu doby meziledové, probíhaly nesrovnatelně pomaleji než dnes, takže příroda byla s to se s nimi jakž tak vyrovnat. Rozhraní starohor, prvohor, druhohor, třetihor a čtvrtohor je charakterizováno mimo jiné velkými změnami klimatu a obrovským vymíráním tehdejších rostlinných a živočišných druhů. Necháme-li stranou rozhraní druhohor a třetihor, kde masové vymírání druhů způsobila jednorázová klimatická katastrofa způsobená dopadem většího kosmického tělesa na Zemi, a zatím málo objasněné epizody typu té v mladším dryasu, byly i velké změny klimatu mnohem pomalejší.

Podle klimatologů z IPCC, je současné vymírání rostlinných a živočišných druhů s tehdejšími vymíráními svým rozsahem srovnatelné. Jeho hlavním pachatelem dnes nejsou vrtochy přírody, ale sobecký nerozumný člověk a jeho stále šílenější civilizace.

Toto tvrzení odmítají klimaskeptici. Jednak s aktuálním vymíráním druhů rostlin a živočichů v důsledku klimatických změn to prý není zdaleka tak zlé, jednak hlavní příčinou současného vymírání druhů mají být změny ve využívání krajiny lidmi. Spor není jednoduché rozsoudit, neboť zde existují dva vážné metodologické problémy. Nevíme, kolik rostlinných a živočišných druhů obývalo a obývá planetu Zemi a kolik jich lidé tak či onak

vyhubili. Hlavní nejasnosti jsou u nádherných druhů a ekosystémů nesmírně bohatých tropických deštných pralesů (podle klimaskeptiků se tropické deštné pralesy místně často „stěhovaly“) a mělkých tropických moří, zvláště pak u korálových útesů. Tato pravděpodobná sídla globálních životodárných ekosystémů lidé intenzivně ničí i s množstvím druhů, z nichž značná část, zejména těch malých, není ani popsána, podobně jejich rozšíření. Ani dnes neznáme mnohé, zejména velmi malé druhy.

Není ani jednoduché rozhodnout, které druhy a které bohaté druhové ekosystémy vymírají v důsledku sílících klimatických změn a které z jiných důvodů. Zatímco v případě tropických deštných pralesů podle všeho dominují jiné faktory, zvláště pak pila, sekera a oheň v rukou neodpovědného člověka, nejednou doplněná i střelnými zbraněmi ke střílení tamních nesouhlasících domorodců a jim pomáhajících ekologů, vymírání korálů se zdá být úzce provázáno s antropogenními změnami klimatu. Tedy, působí tam i dovoz invazních druhů (mořská hvězdice trnová koruna ad.), ale největším problémem je zřejmě okyselení moří v důsledku zvyšujících se koncentrací CO₂ v mořské vodě a také globálního oteplování, byť ani zde nejde o jediný negativní antropogenní faktor. V každém případě by zpráva, že *„Velký bariérový útes u východní Austrálie je ve stadiu klinické smrti“*, měly děsit, byť interpretace tohoto sousloví je mírnější, než by se z doslovného překladu dalo soudit.

Platí ale, že jak ničení tropických deštných pralesů, tak ničení mělkých tropických moří a korálů, obojí spojené s významnou redukcí druhové bohatosti ekosystémů, urychluje negativní klimatické změny na Zemi a snižuje šance lidí na přežití.

Nejasná role vodních par

Zásadní problém je, že se veškeré zesilování GHG dosud přičítá antropogenním emisím CO₂ s tím, že příspěvek vodních par ke skleníkovému efektu se dlouhodobě nemění a příspěvek ostatních GHG se ignoruje. O předpokladu stability příspěvku vodní par k velikosti skleníkovému efektu byly léta pochyby. Objasnění vlivu vodních par zásadně ztěžuje jejich značně diferencovaná a rychle se měnící přítomnost v ovzduší, takže je velice obtížné je na celoplanetární úrovni spolehlivě změřit.

Teprve 1. část 6. Zprávy IPCC ze srpna 2021 shledává, že se koncentrace vodních par v ovzduší zvyšují. "Obsah vodní páry v atmosféře se od r. 1988 zvýšil asi o 0,41 kg/m²

za desetiletí a přirozená proměnlivost klimatu tuto změnu vlhkosti prostě nedokáže vysvětlit. Nejpravděpodobnějším vysvětlením je, že je to způsobeno člověkem⁸⁾, uvádí klimaskeptik Vinkler s odkazem na 1. část 6. Zprávy... Výrazně se zvyšují i koncentrace metanu. Jinak řečeno, podíl vodní páry a metanu na skleníkovém efektu a jeho zesilování se zvyšuje na úkor ostatních GHG, zejména CO₂. Ožehavou otázkou je, jaké má toto zjištění dopady na strategii úsilí o stabilitu klimatu, na klimatickou politiku.

V diskusi, která se strhla kolem mého článku, viz ⁹⁾, Vinkler uvádí: „Nehodlám polemizovat, ale pokud i Světová meteorologická organizace (WMO) tvrdí, že se podíl vodní páry v atmosféře navyšuje, musíme uznat, že její podíl na oteplování je vyšší než u oxidu uhličitého (CO₂). Budeme-li proto uvažovat o průměrném obsahu vodní páry ve vzduchu na úrovni 10 000 ppm, což odpovídá teplotě vzduchu kolem 10 °C, je obsah vodní páry ve vzduchu 25x vyšší než obsah CO₂. Z tohoto údaje lze odhadnout zcela jiný podíl CO₂ na skleníkovém efektu v zemské atmosféře, a to řádově na 2-4 %. Vodní pára je pak zodpovědná nikoliv za 35-70 %, ale 96-98 % skleníkového efektu.“ Toto zásadní tvrzení by chtělo podstatně lépe vysvětlit.

Souhlasím plně s panem Vinklerem, že jsou tu skutečnosti, které je nutné řádně vysvětlit. V opačném případě riskujeme obvinění z blamáže.

4) Cena za ochranu stability klimatu

Cena za ochranu stability klimatu (často uváděný pojem „ochrana klimatu“ je nepřesný) je vysoce aktuální otázka. Je ale velmi obtížně zodpověditelná ze dvou důvodů:

- V zásadě jde o období ekologických nákladů, které tvoří jednak náklady na ochranu přírodních složek životního prostředí, jednak náklady vyvolané ekologickými škodami, ekonomické škody ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí, přičemž existují i škody mimoekonomické, principiálně nevyčíslitelné. V případě klimatických změn platíme jednak cenu za absenci větší stability klimatu (ztráty způsobené rostoucí nestabilitou klimatu), jež se proti položce náklady na ochranu stability klimatu nekalkulují, jednak cenu – náklady na ochranu stability klimatu (aktivní ochrana, náklady na snížení emisí antropogenních, člověkem vytvořených skleníkových plynů GHG, jejíž náklady se v zásadě kalkuluje).

Nelze přitom zapomínat, že kromě nákladů stability klimatu vlivem antropogenních emisí GHG máme i četné náklady stability klimatu spojené s využíváním krajiny, náklady způsobované jejím ničením a náklady vynakládané na její ochranu. Dále máme náklady nepravé ochrany, na pasivní se přizpůsobení probíhajícím klimatickým změnám.

- Stejně jako v případě znehodnocování přírodních složek životního prostředí, i zde budeme draze platit jak za absenci stability klimatu, tak na aktivní opatření k zachování stability klimatu, a také na přizpůsobení se změnám klimatu. Výše škod z rostoucí nestability klimatu přitom zásadně závisí na odolnosti společnosti. Jak už bylo uvedeno, zásadně tyto škody zvyšuje neodpovědná výstavba v záplavových územích, ignorace klimatických změn při rozvoji sídel, zvláště pak velkých měst, špatná péče o lesy a zemědělskou půdu, ničení a neobnovování územních systémů ekologické stability krajiny na zemědělské půdě, v lesích a na vodních tocích, špatné hospodaření s odpady, ponechání ohrožených na pospas řádění živel (za velkých letních veder v létě 2003 zemřelo na 35 000 starých Francouzů poté, co si jejich potomci odjeli na dovolenou a oni si s vedry nevěděli rady) ad.
- Opatření na ochranu stability klimatu, aktivní i pasivní, jsou velmi rozmanitá a mají také velmi rozdílnou efektivnost. Jejich realizace závisí na realističnosti politiky ochrany stability klimatu a účinnosti nástrojů zvolených k jejímu zajištění. Výše ztrát ze zhoršení stability klimatu se může významně lišit vzhledem k různému rozumnému chování lidí tam či onde. V současném pozdním kapitalismu ochranu stability klimatu vážně komplikuje velmi časté dobývání veřejné renty pod pláštěm opatření k veřejnému blahu. Nejde zdaleka jen o finanční tunely v rámci zatím neefektivní podpory rozvoje využívání OZE.

Od vlády A. Babiše jsme se dozvěděli, že ochrana (stability) klimatu, resp. realizace závazků plynoucích ze Zelené dohody, viz ¹⁰⁾, přijde ČR na 675 miliard korun. Později bylo upřesněno, že jde jen o náklady na úspory paliv a energie a na podporu OZE, což je jen část nákladů na ochranu stability klimatu. Paradoxní je, že prakticky ekvivalent celé této obří částky spolyká obří, převážně fotovoltaický tunel, založený vládou Mirka Topolánka z iniciativy zeleného ministra životního prostředí Martina Bursíka a kol. v letech 2007-10. Podle Nejvyššího kontrolního úřadu má jít kumulativně celkem o 400-1000 mld. Kč.¹¹⁾

Jeho střední nejpravděpodobnější hodnota se dnes udává 600 mld. Kč. Jsme opět u (ne)efektivnosti nákladů na ochranu stability klimatu.

Náklady na aktivní ochranu klimatu, nejsou známy. Žádný solidní program ochrany klimatu totiž ČR ani EU ani jiné státy dosud nemají. Jistě by tam neměl chybět program zateplování budov a důsledné vymáhání výstavby a rekonstrukce velké části budov na nízkoenergetický standard, výstavba nových bloků jaderných elektráren, politika minimalizace přepravních toků, politika zásadní modernizace železniční dopravy, restrikce na energeticky náročnou silniční a leteckou dopravu místo jejich zběsilé podpory (což ale nejen v ČR nehrozí ani náhodou), účinná podpora efektivních projektů rozšiřování trolejbusových a tramvajových tratí a tras metra v Praze. Hlavní přínos železnice pro veřejné zdraví, životní prostředí, klima a další je ve snižování silniční, dále letecké a vodní dopravy.

Naopak by se měly zastavit investice do přípravy vodní cesty Dunaj – Odra, zlepšování plavebních podmínek na Labi, výstavby dálnic, nových přistávacích drah na letištích, nových přehrad, technických úprav koryt vodních toků, tolerance živelného rozvoje využívání území. Je tristní, že územní plánování dnes, na rozdíl od dob reálného socialismu, umožňuje bytovou výstavbu bez nezbytného občanského vybavení a citelně tak mimo jiné zvyšuje dopravní potřeby občanů.

Určitě by tam měla být ochrana a obnova územních systémů ekologické stability krajiny na orné půdě, v lesích, na vodních tocích (obnova meandrujících koryt vodních toků, ne jejich další technické úpravy, jak prosazují technokraté ve vodním hospodářství). Vysoce aktuální je záchrana a obnova lesů ČR, jejichž významnou část zničili kůrovci a další škůdci za nemalého přispění diletantské transformace lesního hospodářství v letech 1990-95, včetně restitucí lesů a rekordního pětiletého sucha 2014-20. Převrácení pozitivní bilance fugitivních emisí GHG ze změn z využívání krajiny v důsledku kůrovcové kalamity na negativní je výmluvná. Dosud změny v krajině, zvláště pak rozšiřování lesů a růst zásob dřeva na pni, zachycovaly část emisí GHG. Nyní jej lesy naopak uvolňují.

Četná opatření na ochranu klimatu mají svou „výrobní“ a „klimatickou“ stránku, a to jak náklady, tak efekty. Rozdělit tyto náklady a efekty na výrobní a klimatickou stránku je ale obtížné, protože neznáme výši škod způsobovaných rostoucí změnou klimatu a často ani reálný dopad takových změn klimatu na celosvětovou ekonomiku

a klima. Závažnější než současné jsou přitom škody budoucí, na které je už dnes zaděláno. Klima má totiž obrovskou setrvačnost, resp. za současné chyby a ignorantství budou tvrdě platit budoucí generace. V případě klimatických změn způsobených změnami využívání krajiny přibližně platí, že klimatické změny postihnou především region, kde došlo k negativním změnám využívání krajiny. Emise GHG ale působí nezávisle na místě emise. Je běžné, že hlavní emitenti GHG jsou na Západě, ale zdaleka nejvíc postižené jsou rozvojové státy na jihu.

Otevřená je otázka podpory OZE, protože v ČR se jeví perspektivní hlavně využívání energie Slunce, a to jak k přímému ohřívání bytů (okna obytných místností na jih), tak k ohřevu teplé užitkové vody a k vytápění, tak k výrobě elektřiny. I zde ale platí, že by se tak nemělo dít za každou cenu, jak požadují nevládní protijaderní ekologové, a že podpora výroby elektřiny a tepla pomocí nepřímých křížových dotací jejich cen je zjevně neefektivní, viz zmiňovaný obří finanční tunel, podobně obchod s povolenkami na emise CO₂. Efektivní může být jen podpora OZE daňová a investičními dotacemi.

Biopaliva jsou zjevně neúnosná, zvláště ta pěstovaná na zemědělské půdě, protože prohlubují hlad ve světě a jejich pěstování přispívá k ničení orné půdy a biodiverzity, v ČR i k růstu nesoběstačnosti v potravinách našeho klimatického pásma. Ta v lesích stimulují jejich ničení v rámci kořistění.

Pro vyšší využití energie proudící vody nejsou v ČR podmínky, o problémech devastace vodních poměrů a říčních niv potřebami vodních elektráren nemluvě.

Značně kontroverzní je i využívání energie větru v podmínkách ČR. Větrnost je v ČR převážně nízká, větrné elektrárny citelně narušují krajinný ráz. Střetají se jak s obecnou ochranou přírody (český venkov je právem masově odmítá), tak se speciální ochranou přírody, zvláště pak v horách a v podhůří, kde větrnost bývá vyšší. Na jednotku vyrobené elektřiny má větrná elektrárna asi 2x vyšší spotřebu betonu a 5x vyšší spotřebu oceli ve srovnání s jadernou elektrárnou, životnost větrných elektráren kolem 15 let není vysoká. Navíc není vždy dosažená. Energetická efektivnost větrných elektráren je nízká, v případě jejího umístění v méně větrných lokalitách může být i absolutně ztrátová.

Máme problém neefektivních nákladů na armádu, provázených navíc obří korupcí a orientací na intervence v zahraničí v cizím zájmu, ohrožující ČR. Špičkou ledovce je ná-

kup zbraní pro válku v Afganistánu, který v ČR pokračuje i přes drtivou porážku interventů NATO včetně ČR při letní ofenzívě Talibánců, dovršené obsazením Kábulu 15. srpna 2021. Jen USA stálo dvacetileté neúspěšné dobývání Afghánistánu asi 2 300 miliard dolarů US. Že Afghánistán v důsledku 37 let trvajících válek patří k nejchudším na světě, nepřekvapuje. Přesto, či proto tam bídu a hlad USA prohlubují zablokováním asi 9 mld. USD afghánské centrální banky a uplatňováním embarga, zde spolu s EU.

Máme vysokou míru převážně samoučelné konzumní spotřeby, především u bohatých, která brání dosažení klimatické neutrality. Bude ji ale velmi těžké, a za kapitalismu prakticky nemožné, výrazně redukovat. Nutnou podmínkou je progresivní zdanění vysokých příjmů a vysokých majetků.

Je tu i zásadní problém málo účinného řízení, podvazujícího prosazování mnoha veřejných zájmů, včetně snahy o klimatickou neutralitu. Patří sem i četné nedostatečné nebo hrubě křivé metodiky měření efektivnosti (nejen ignorace rozsáhlých škod na životním prostředí a veřejném zdraví metodikou měření efektivnosti výstavby dálnic) a část chybějící datové základny. Zvláště chybí přibližná výše ekonomických škod ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí, o které by se mohly opřít kalkulace efektivnosti. Velkým paradoxem Statistické ročenky Životní prostředí ČR je, že vyčísluje vysoké „náklady na ochranu životního prostředí,“ ale žádné ekonomické škody ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí, viz ²⁾.

Má-li být boj za klimatickou neutralitu efektivní, musíme vytvořit databázi celkové náročnosti získávání tepla a elektřiny z jednotlivých typů zdrojů na energii a na emise GHG v CO_{2ekv}. a každý rok ji aktualizovat, podobně náročnost získávání základních surovin, potravin, průmyslových výrobků atd. Jinak v rámci boje za klimatickou neutralitu můžeme vynakládat peníze zjevně neefektivně, viz divoké pokusy Martina Bursíka.

Neúnosná je trvající ideová předpojatost. Válka, vedená částí ekologů a dnes i některými státy a vedením EU proti mírovému využívání jaderné energie (českých ekologů i proti závodům na energetické využívání odpadu) či za svobodné ničení našich lesů kůrovci a jinými škůdci (tzv. boj za divočinu) nás přichází draho a snahu o ekologizaci i ochranu stability klimatu těžce kompromituje.

Času je málo

Hodně pravdy je přitom i na varováních, že současné drastické změny klimatu, podle všeho vyvolané v rozhodující míře neodpovědnou lidskou činností, lidstvo nemusí přežít tím spíš, že na ještě drastičtější změny klimatu je zaděláno, že se otvírají další a další přímé pozitivní zpětné vazby, zesilující beztak hrozné oteplování klimatu (zmenšují se bílé odrazivé plochy, uvolňuje se metan z věčně zmrzlé půdy, odumírají korály, mizí tropické deštné pralesy atd.).

Občané Západu jsou velice zhýčkaní, jak názorně ukazuje pandemie nového druhu koronaviru. Pokud platí, že mnozí tu karanténu pro svou hloupost a rozmazlenost nejsou s to vydržet, hrubě ji porušují a ohrožují tak sebe i druhé a v úhrnu pandemii a ji provázející karanténu prodlužují, je to hodně zlé, o boji řady idiotů za svobodné šíření smrtícího viru nemluvě. Pokud západní vlády jsou tak neschopné, že vyrábí umělé kauzy otravy jednotlivců novičokem, i když je použití novičoku k otrávení jednoho občana prakticky nemožné (došlo by k masakru lidí v širším okolí útoku), nebo si tajné služby a následně vláda ČR, zřejmě na přání USA, vymyslí kauzu ricin či kauzu Vrbětice, aby znemožnila dovoz nejlepší vakcíny proti koronaviru Sputnik V a vyloučila z tendru na nový blok jaderné elektrárny Dukovany kromě Číny i nejlepšího dodavatele Rosatom, je účinný boj v složité oblasti sílících klimatických změn zjevně ztracen.

Totíž, mnohé funkce, které nám dosud bezplatně poskytovala příroda, v první řadě funkce podpory života (globální životodárné ekosystémy), zanikají a není a ani nemůže být za ně náhrada. V továrně jejich ekvivalent nelze vyrobit, na zplundrovaných polích a v usychajících lesích je nelze vypěstovat, nevymelou je technicky upravená koryta vodních toků. Pokud ministerstvo zemědělství na místo revitalizace vodních toků prosazuje silně konfliktní výstavbu dalších přehrad, a tím i další devastaci koryt vodních toků, je to špatné. Zda si to lidstvo uvědomí a začne konat dřív, než bude absolutně pozdě, je otázka.

Je nejvyšší čas přijmout rozhodná opatření na ochranu stability klimatu, tj. zásadně snížit emise GHG a šetrně využívat krajinu. EU vytyčený cíl dosáhnout klimatické neutrality do roku 2050, a pokud možno ještě dříve, je oprávněný. Jeho zásadním problémem je snaha ho realizovat tzv. Zelenou dohodou pro Evropu, schválenou Evropskou radou 13. prosince 2019, viz ¹⁰⁾, neboť tato Dohoda byla velmi špatně připravena, viz ¹²⁾. Za základ vzala zelené energetické dogma protijaderných ekologů (zřejmě program německé

Strany zelených), a tím položila další výbušninu pod klimatickou politiku i pod beztak chatrné základy EU. Tzv. Zelená dohoda ignoruje emisně náročná fosilní paliva ropu a zemní plyn, emisně šetrnou jadernou energetiku, přehlíží negativa získávání energie z obnovitelných zdrojů a i nadále sází na neefektivní obchod s povolenkami na emise CO₂. Její případná realizace přinese mnohem víc škod než užitku a těžce zkompromituje myšlenku dosažení klimatické neutrality. Obří, převážně fotovoltaický tunel v ČR je jí prý vzorem, přestože zkompromitoval perspektivní podporu rozvoje využívání OZE v ČR. Pokud dobře placení pánové a dámy v Bruselu jsou s to zplodit jen takový zmetek, je to hodně špatné. Měli by neprodleně uvolnit místo schopnějším. Podrobnější rozbor „Zelené dohody“, viz ¹²⁾.

Je otázkou, co dělat v situaci, kdy krachuje jedna světová konference o klimatických změnách za druhou a nemůže tomu být jinak, protože podstatné otázky zabezpečení ochrany stability klimatu na nich nejsou nastolovány, viz ¹³⁾. Na klimatických konferencích se jen vyjednávají závazky, o kolik ta či ona země sníží své emise GHG, které ale při pokračující brutální konkurenci mezi jednotlivými státy světa nejsou a ani nemohou být myšleny vážně, o pokračujícím nešetrném využívání krajiny nemluvě. Klíčová otázka mechanismů prosazení zásadního snižování emisí GHG zůstává mimo pozornost jednání.

Je otázka, co dělat, když vládní i opoziční „demokratické“ i autoritářské elity tvrdošíjně odmítají realizovat účinná opatření na ochranu klimatu, jistě i proto, že přechod ke klimaticky neutrální ekonomice změni mnohé z toho, co považujeme za samozřejmé. Vyhlašování stavu klimatické nouze Evropským parlamentem v září 2019 (kdyby zrušil idiotské každoměsíční stěhování europoslanců z Bruselu do Štrasburku a zpět, udělal by i pro klima víc) či po té hlavním městem Praha a některými radnicemi v Česku, je vytíráním očí veřejnosti.

Zejména v Evropě, ale nejen v ní, se zdvihá hnutí „*Rebelie proti vyhynutí*“, množí se stávky středoškolských studentů za ochranu klimatu a sílí výzvy: „*Tak už s tím klimatem něco udělejte!*“ Jde o akce zoufalství, které mohou připomínat i nové klimatické náboženství. Symbolem se stala švédská středoškolačka Greta, chodící na protest proti ignoraci sílících klimatických změn „za školu“. Mohla vystoupit na řadě významných světových jednání. Zostudila na nich světovou politickou a ekonomickou „elitu“ vzorně. Hrubě jim nadávala. Za to jí tleskali. Jejich chyba. Její požadavek: „*Dejte na rady odborníků!*“ nebere

v úvahu dvě věci. Jednak jsou odborníci různě dobře či špatně fundovaní, jednak velmi mnoho odborníků slouží té či oné lobby a řeší jen otázku, jak „odborně“ zdůvodnit prosazení těch či oněch soukromých zájmů na úkor zájmů veřejných pod rouškou veřejného blaha, jak jinak. Vědecká pravda jim bývá více méně ukradená. Konečně, i o tom je některými tolik velebená Zelená dohoda.

Klimatické protesty dočasně utlumila koronavirová pandemie. Mají ale objektivní základ. Bojovníci za ochranu stability klimatu si mohou být jistí, že mocní vládci světa pro ochranu stability klimatu nic podstatného neudělají, byť světová klimatická telekonference v dubnu 2021 může navenek vyznívat optimisticky. Závazky z Paříže 2015 pokrývaly asi jednu třetinu potřebného snížení emisí GHG, na ní se k nim vrátily USA a závazky se v úhrnu zvýšily asi na 46 % potřebného snížení emisí GHG. Že nejsou brány vážně, ukazují četná rozhodnutí v ČR, v EU, v USA i v dalších státech. Stejně špatné je, že se mají naplňovat mimo jiné dalšími negativními změnami ve využívání krajiny. Lépe se mohou zdát závěry s Glasgowa. Závazky v případě realizace povedou k oteplení o 2,4, nikoliv 2,7 °C jako dosud. Ke snížení na 2,4 °C ale došlo především na základě hlubší analýzy skleníkového efektu, nikoliv opatření k ochraně.

Bojovníci za ochranu klimatu by měli v první řadě vědět, co je třeba pro ochranu klimatu udělat. Měli by si být vědomi, že svět je vysoce propojený, vysoce konkurenční a izolovaná akce jednoho či skupiny států, byť by to byla celá EU s podílem na emisích CO_{2ekv}. v roce 2017 asi 9,5 %, celosvětové zhoubné trendy příliš neovlivní. Že je nutné hledat celosvětové mechanismy prosazování klimatické neutrality. Nadšení mnohých ekologů nad Zelenou dohodou svědčí o jejich neschopnosti chápat základní realie EU, světa i ochrany stability klimatu. Základem celosvětového úsilí o stabilitu klimatu nemohou být pokračující závody ve zbrojení a politika nepřátelství v zájmu šíření pochybných euroamerických hodnot, odírání rozvojových států nadnárodními firmami a státy vyspělými, ani zjevně neefektivní obchod s povolenkami na emise CO₂. Platí i nadále Masarykovo, že „česká (a nejen česká – JZ) otázka je především otázkou sociální.“ Zásadní otázkou je, jak jej zabezpečit v praxi.

Problém je, že v podmínkách pokračujících horkých, studených a hybridních válek, militarizace, organizování teroru a barevných revolucí, zběsilé konkurence, enormního plýtvání ve společenské i soukromé spotřebě atd. není šance rozhodná opatření na ochranu

klimatu přijmout a hlavně realizovat, byť samotná myšlenka Německa získat rozvojem získávání paliv a energie z OZ konkurenční výhodu není špatná. Těžce ji ale kompromituje nesmyslné zavírání jaderných elektráren s nulovými přímými a nízkými nepřímými emisemi GHG z ideologických důvodů. Navíc jsou nejednou hrubě ovlivněny lobbováním i četné metodiky, takže některá opatření na ochranu stability klimatu této ochraně škodí a málo komu to vadí. Jak by se mělo přistupovat k hledání cest k dosažení klimatické neutrality na dílčím případě, viz ¹⁴⁾.

Zda to budou říkat i poté, co lidstvo, s výjimkou Číny, v důsledku koronavirové pandemie významně chudne, aniž by se řešily vyhozené sociální a další problémy, nevím.

Za rozumné považuji heslo: „*Změňme systém, ne klima!*“ Tzv. překonat kapitalismus, kde zisk malého počtu bohatých jedinců je zpravidla dosahován na úkor velké části ostatních lidí, dále na úkor fauny, flóry i stability klimatu.

5) Nepřímé emise GHG z fosilních paliv

Na problém nepřímých emisí GHG z fosilních paliv jsem narazil před lety, když jsem zkoumal možné dopady reálného socialismu na klima. S pomocí některých energetiků jsem ho řešil na bázi, že těžbu uhlí doprovází asi 0,5 % emisí silného GHG metanu, zatímco těžbu ropy a zemního plynu asi 3 %, měřeno v přepočtu na jejich energetický ekvivalent. Situace je přitom složitější nejen proto, že u ropy a zemního plynu mělo jít o úniky spíše ve výši 3–6 %, ale hlavně úniky metanu při těžbě fosilních paliv nejsou stejné vzhledem k parametrům jednotlivých ložisek a k různosti používaných těžebních technologií. Zohlednění úniků metanu při těžbě fosilních paliv bourá oficiální tvrzení, že klimaticky nejhorší je uhlí, po té ropa a relativně nejčistší je zemní plyn, viz tabulka č. 1 a 2:

Tabulka č. 1 Možné antropogenní emise CO_{2ekv} v Československu upravenou kyotskou metodikou

Rok	Uhlí	Ropa	Zemní plyn	Vápno a cement	Propady lesy	Celkem
tis. t CO _{2ekv}						
1937	72 007		6		-85	71 928
1950	81 559	1 647	115	1 386	-85	84 621
1955	118 112	3 326	2 858	1 800	-85	126 012
1960	159 286	10 779	4 711	2 567	-85	177 258
1965	183 918	27 929	5 816	3 642	-19 218	202 087
1970	197 989	47 473	7 032	4 309	-19 218	237 585
1975	203 964	74 973	12 767	5 472	-13 541	283 635
1980	215 805	89 389	26 007	6 808	-13 541	324 469
1985	219 747	78 685	32 415	7 988	-4 573	334 262
1989	203 119	78 930	32 415	8 724	-4 573	318 615
1948-89 A	7 378 885	1 823 810	500 575	169 713	-356 320	9 516 663
1948-89 B	7 261 649	818 886	356 199	9 592	-356 320	8 090 007

Zdroj: Velmi hrubý propočet Jana Zemana na základě dat ČSÚ, FMPE (spotřeba paliv) a ČHMÚ. Nejde o oficiální metodiku IPCC, viz <http://www.ipcc-nggip.iges.or.jp/public/index.html>, ale o J. Zemanem upravenou metodiku IPCC. Zdroje: ¹⁵⁾, ¹⁶⁾.

Součet A 1948–89 je úhrnná emise GHG v Československu v uvedených letech, snižená o propady vlivem rostoucí zásoby dřeva na pni v lesích v CO_{2ekv}. Součet B zohledňuje obnovitelné odbourávání GHG. Odbourávání emisí GHG je dvojí. Neobnovitelné vázání CO₂ v horninách a jeho rozpouštění v mořích, kde jde o vyčerpatelný likvidátor CO₂. Rozpouštění CO₂ v mořích navíc způsobuje jejich okyselování, a tím i destrukci jejich flory a fauny, klasicky korálů. V každém případě tyto dva zdroje asimilace CO₂ jsou vyčerpatelné a je nutné s nimi počítat jako s problematickými. Naopak postupná oxidace metanu CH₄ na CO₂ a H₂O (vodu) je v zásadě obnovitelný asimilátor CH₄, který tak zásadně zmírňuje zhoubné dopady rozsáhlých antropogenních emisí CH₄.

Druhý součet B obsahuje hodnoty prvního součtu snižené o emise metanu, které se k 1. 1. 1990 zoxidovaly na CO₂ a H₂O, a o emise CO₂, které se k 1. 1. 1990 zpětně vázaly ve spotřebovávaném cementu a vápnu, tj. jen „účinné“ emise GHG v CO_{2ekv}, které zesilují skleníkový efekt k 1. 1. 1990. Životnost metanu v ovzduší činila tehdy asi 10–12 let. Uvažuji tudíž střední hodnotu 11 let. Možné dočasné geologické ukládání CO₂ v horninách

a v mořích neuvažují, protože se vyčerpává, popř. hrozí zpětné uvolnění, na rozdíl od asimilace CH_4 nebo CO_2 v případě spotřeby cementu a vápna, které má charakter obnovitelné likvidace GHG.

Metodika výpočtu emisí GHG je upravena a značně zjednodušena, uváděná čísla jsou tudíž značně hrubá. Předně se předpokládá, že těžba v příslušném roce se rovná spotřebě. U těžby uhlí se abstrahuje od zahraničního obchodu, který zde nebyl významný, předpokládá se výhřevnost černého uhlí po celé období 27 GJ/t, hnědého uhlí 17–15 GJ/t rovnoměrně klesající, lignitu 9,5 GJ/tunu po celé období, emisní faktor u černého uhlí 91,38 a u hnědého uhlí a lignitu 97,99 t CO_2 /TJ a únik důlního plynu – metanu v přepočtu na $\text{CO}_{2\text{ekv.}}$ cca 2,2745 %. V případě ropy se předpokládá, že objem zpracované ropy se rovnal objemu spálené ropy, resp. ropných výrobků, což v případě výroby plastických hmot není přesné (zde je citelné časové zpoždění). Dále se předpokládá 95 % podíl metanu na zemním plynu. Únik zemního plynu při těžbě ropy je uvažován ve výši 50–100 m^3 /t. U zemního plynu se předpokládá únik zemního plynu a tím i CH_4 od těžby po spotřebu 3 % (rozpětí 2–4 %). Emise CO se mění na emise CO_2 a jsou zahrnuty v emisích CO_2 ze spalování fosilních paliv.

Má se za to, že emise CO_2 vzniklé spalováním svítiplynu, vysokopecního plynu, generátorového plynu apod. jsou započteny v emisích CO_2 z uhlí, emise ze spalování zkapalného ropného plynu (LPG) v emisích CO_2 z ropy a že produkty zemědělství a lesnictví jsou z hlediska bilance GHG zhruba v rovnováze, s výjimkou emisí CH_4 z živočišné výroby (nevyčísleny, resp. data ČR se zde od roku 1990 v řadě let vyvíjí protikladně – ve vývoji počtu kusů dobytka v dobytčích jednotkách a emise GHG ze zemědělství, resp. analýzou dat jsem nenašel těsnější korelaci) a zalesňování, kde jsou vyčíslené propady emisí $\text{CO}_{2\text{ekv.}}$ vázáním CO_2 v dřevu (přírůstek dřeva na pni). ČHMÚ počítá jen efekt zalesňování a odlesňování, jež byl v Československu podstatně nižší.

Vázání uhlíku v lesní půdě může být kompenzováno ztrátami uhlíku ve špatně obhospodařované zemědělské půdě. Chybí emise CO_2 a CH_4 z odpadů, zejména skládek. Může, ale nemusí kompenzovat časové zpoždění rozpadu plastických hmot. Emise CO_2 z výroby cementu a vápna činí v letech 1948–89 úhrnně asi 170 mil. t. Protože je ale zpět pohlcován přeměnou cementu a vápna při jejich použití na vápenec v průběhu asi čtyř let, jsou jeho reálné úhrnné emise v roce 1989 jen asi 9,6 mil. t CO_2 . Přírůstky zásob dřeva na

pni pro ostatní roky jsou extrapolovány. Chybí příspěvek freonů a emisí N_2O k oteplování, neboť pro to nejsou věrohodnější podklady.

Lze dost hrubě odhadovat, že rozsáhlá těžba a spalování uhlí v Československu způsobily v letech 1948–89 úhrnně emise asi 7 379 mil. t, z toho k 1. 1. 1990 bylo 7 262 mil. t účinných emisí $\text{CO}_{2\text{ekv.}}$, těžba ropy spotřebovaná u nás a její spotřeba asi 1 824 celkových emisí $\text{CO}_{2\text{ekv.}}$, resp. 819 mil. t aktivních emisí $\text{CO}_{2\text{ekv.}}$ a spotřeba zemního plynu asi 501 mil. t celkových emisí $\text{CO}_{2\text{ekv.}}$, resp. 356 mil. t aktivních emisí $\text{CO}_{2\text{ekv.}}$. Výroba cementu a vápna vedla k emisím CO_2 z rozkladu vápence v úhrnu cca 170 mil. t. Vzhledem k jeho zpětnému vázání po jejich spotřebě během čtyř, maximálně pěti let činily aktivní emise CO_2 z výroby cementu a vápna v Československu k 1. 1. 1990 jen 9,6 mil. t $\text{CO}_{2\text{ekv.}}$. Propady lesů snížily emise GHG asi o 356 mil. t CO_2 ($\text{CO}_{2\text{ekv.}}$). V úhrnu šlo asi o 95 127 mil. t celkových emisí $\text{CO}_{2\text{ekv.}}$. K 1. 1. 1990 v ČSSR činily účinné emise GHG 8 090 mil. t $\text{CO}_{2\text{ekv.}}$. Nehledě na četné nedostatky propočtu je zřejmé, že emise GHG v Československu byly vysoké. Vzhledem k prudkému rozvoji průmyslu a dalších odvětví národního hospodářství u nás a životní úrovni obyvatel by nemělo jít o překvapení. Ani relativně včasný nástup mírového využívání jaderné energie v ČSSR v roce 1978 na tom nebyl s to mnoho změnit.

Kontrolní výpočet pomocí primárních energetických zdrojů dává pro užití fosilních paliv srovnatelné výsledky.

I když nepřímé emise $\text{CO}_{2\text{ekv.}}$ u zemního plynu a zejména u ropy vypadají hrozivě, při jejich tehdejší jen 10–12leté životnosti metanu v ovzduší se zásadně snižují, protože všechny emise metanu před rokem 1979 se již k 1. 1. 1990 zoxidovaly.

Pro srovnání, ČHMÚ pro ČR a rok 1990 vypočetl oficiální metodikou IPCC cca 192 mil. t $\text{CO}_{2\text{ekv.}}$, zatímco mně pro Československo 1990 vychází cca 284,5 mil. t celkových emisí $\text{CO}_{2\text{ekv.}}$. Nemám zahrnuto $\text{CO}_{2\text{ekv.}}$ emisí N_2O ve výši 12,4 mil. t $\text{CO}_{2\text{ekv.}}$, emisí CH_4 ve výši 18,6 mil. t $\text{CO}_{2\text{ekv.}}$, obojí jen za ČR. Samotná metodika IPCC ale nepočítá úniky metanu při těžbě a dopravě uhlí, ropy a zemního plynu v ČR i mimo území ČR, což reálnou situaci citelně zkresluje, aj.

Na doporučení expertů z ČHMÚ jsem provedl kontrolní výpočet tak, jak jej zhruba počítají na ČHMÚ, tj. na základě obsahu uhlíku v uhlí, v ropě a v zemním plynu bez jeho

úniků, u výroby cementu a vápna bez jeho zpětné asimilace a u propadů jen podle zalesňování. Výsledky ukazuje tabulka č. 2:

Tabulka č. 2 – Možné emise CO_{2ekv.} v Československu dle oficiální metodiky IPCC v tis. t

Rok	z uhlí	z ropy	ze ZP	cement	Součet
1937	98 204		6	951	99 161
1948	112 501	496	37	1 138	114 171
1955	167 183	2 220	2 858	1 952	174 213
1960	228 595	7 193	4 711	3 242	243 741
1965	268 683	18 636	5 816	3 577	296 712
1970	293 076	31 678	7 032	4 208	335 994
1975	305 592	50 028	12 767	5 401	373 788
1980	327 931	59 648	26 007	5 976	419 561
1985	340 157	52 505	32 415	5 945	431 022
1989	316 306	52 668	32 415	6 272	407 661
1948-89	11 887 931	1 216 990	510 440	169 713	13 785 074

Zdroj: Autorův hrubý propočet na základě dat ČSÚ, FMPE, ČHMÚ s využitím metodiky IPCC, používané ČHMÚ. Podrobněji viz ¹⁵⁾, ¹⁶⁾.

Výpočet v případě ropy a uhlí se děje na základě obsahu uhlíku v uhlí a ropě, střední hodnoty. U fosilních paliv jsou počítány jen přímé emise ze spálení paliv, nikoliv nepřímé emise z úniků metanu při těžbě, zpracování, dopravě a spotřebě uhlí, ropy a zemního plynu. V případě výroby cementu a vápna není uvažována jejich zpětná asimilace po spotřebě během asi 4 let. Propady vlivem zalesňování se takto spočítat nedají, protože přírůstek plochy lesů zalesňováním a přírůstek zásoby dřeva na pni, obě veličiny vztažené na hektar lesa u nás, v těchto letech se po řadu let vyvíjejí protichůdně. Proto zde uvedeny nejsou. Jinak je datová základna shodná jako u tabulky č. 1.

Přímá aplikace metodiky IPCC dává podstatně vyšší emise CO_{2ekv.} než na základě výhřevnosti a emisního faktoru uhlí a ropy. Vystává otázka, zda jsou koeficienty použité pro výpočet emisí GHG správné. Velký rozdíl mezi výsledky obou výpočtů naznačuje, že některé nemusí být správně stanoveny.

Skutečnost se snad pohybuje někde mezi oběma uvedenými výpočty. Jisté je, že příspěvek Československa k oteplování klimatu byl vzhledem k jeho velikosti a lidnatosti významně nadprůměrný, byť data neumožňují mezinárodní srovnání. Problém oteplování

klimatu začal být podrobně zkoumán až v roce 1988, kdy byl zřízen Mezivládní panel pro změnu klimatu IPPC.

Je samozřejmě hrubou chybou autorů Zelené dohody, viz ¹¹⁾, že se počítáním nepřímých emisí GHG jako nutné podmínky přípravy efektivní politiky prosazování stability klimatu neobtěžovali a prosadili ideologické a hrubě chybné zelené energetické dogma, které ušlechtilou myšlenku ochrany stability klimatu těžce kompromituje.

Z hlediska aktuálních problémů ochrany klimatu je dnes velkou neznámou tzv. těžba ropy a zemního plynu z břidlicových ložisek, kde údaje o její náročnosti na úniky metanu zcela chybí. Děje se ve značných hloubkách, takže úniky metanu při ní jsou údajně nulové. Je tomu ale opravdu tak? Zbyněk Fiala za největší problém vidí zásadní nedostatek u kontroly, přeprodávání více méně vytěžených vrtů k dotěžení, čímž přechází odpovědnost z těžaře na bezvýznamné firmy. Opuštěné vrty se stávají významnými zdroji úniku metanu, viz ¹⁷⁾.

Naopak známá je skutečnost, že zkapalňování zemního plynu za účelem jeho přepravy obřími námořními tankery a jeho zpětná konverze na plyn je zatížena velmi vysokými energetickými náklady, a to asi jednou třetinou energie v něm obsažené.

Výše uvedené dává následující pořadí náročnosti základních druhů fosilních paliv na emise GHG. Z hlediska celkových emisí GHG v CO₂ekv.:

1. Absolutně nejhorší je zemní plyn těžený z břidlic a zkapalňovaný za účelem přepravy.
2. Druhá nejhorší je ropa těžená z břidlic.
3. Třetí nejhorší je zemní plyn těžený z břidlic přepravovaný jen klasickými plynovody.
4. Čtvrtá nejhorší je klasicky těžená ropa. I když se její část na delší dobu uchovává v různých plastických hmotách, skutečností zůstává, že se o ni vede kdejaká válka a je tak spoluodpovědná i za enormní plýtvání v podobě obřího zbrojení aktuálně ve výši asi 2 000 miliard dolarů za rok 2020, o válečném ničení nemluvě.
5. Pátý nejhorší je zemní plyn, těžený klasickými technologiemi a přepravovaný výlučně plynovody.
6. Šestý nejhorší je lignit.
7. Sedmé nejhorší je hnědé uhlí.

8. Osmé nejhorší je černé uhlí, viz ¹⁸⁾.

Jiné je ale pořadí, pokud zkoumáme negativní dopady využívání jednotlivých druhů fosilních paliv na lidské zdraví, způsobované toxickými emisemi (tuhé, SO₂, NO_x, polyaromatické uhlovodíky /PAU/ ad.) či na krajinu, viz velkolomy. Z hlediska toxických emisí je nejhorší spalování odpadů mimo spalovny, dále spalování biopaliv, spalování uhlí.

Jestliže Zelená dohoda žádá rychlou likvidaci těžby a spalování uhlí a vůbec se nezmiňuje o ropě, zemním plynu a jaderné energii, svědčí to o obrovském diletantství autorů této Dohody. Svědčí to i o zjevné nekompetentnosti vedení jednotlivých členských států EU s výjimkou Polska, že na takovou dohodu přistoupily. V pozadí může být hrubý lobbyismus ze strany příslušných lobby, v případě členských států jejich vydírání Bruselem.

Je ale zřejmé, že Zelenou dohodou požadovaná klimatická neutralita do roku 2050 vyžaduje nulovou těžbu a spalování všech druhů fosilních paliv a jejich nahrazení jednak razantními absolutními úsporami paliv a energie při spotřebě, jednak udržitelnými způsoby využívání tzv. OZE, jednak bezpečně provozovanými jadernými elektrárnami.

Klimatické neutrality není možné dosáhnout přesunem činností náročných na emise GHG do rozvojových států, neboť GHG mění klima nezávisle na místě své emise.

Vím, že se tímto vysvětlením dostávám trochu na tenký led. Totiž, chybí komplexní náročnost získávání elektrické energie a tepla z jednotlivých zdrojů, včetně jejich diferenciací dle výkonů, tj. od těžby paliva a výroby a montáže příslušných zařízení přes jejich provoz až po jejich nezávadnou likvidaci po skončení životnosti, a to celosvětově, nikoliv v intencích neokolonialismu, tj. rozvojové státy lze drancovat bez omezení a my, EU, budeme vycházet opticky jako klimaticky neutrální, resp. čistí (tu špínu necháme v rozvojovkách). Proto mně nezbylo než provést si orientační výpočty náročnosti získávání z hlediska celkových emisí GHG i s rizikem dopuštění se určitých chyb.

Nutným předpokladem výše uvedeného je také klimaticky neutrální využívání krajiny, což se ale v ČR, v EU i jinde ve světě neděje ani náhodou. Pokračují nejen rozsáhlé zábory půdy pro potřeby často zbytné výstavby, ale také ničení tropických deštných a dalších pralesů ve velkém. Uvolňuje se tak množství GHG, zvláště pak CO₂ a metanu.

Stává se, že nezávislá kontrola zjistí, že určitá velká firma fakticky emituje o 100 % i víc emisí GHG, než vykazuje. Schovává je obvykle ve svých zahraničních pobočkách.

6) Podivné chápání externalit

Externality vymezil švýcarský konzervativní ekonom J. E. Mead již v 50. letech 20. století jako „*vnější externí mimotržní vztah soukromých subjektů*“ s tím, že mohou být technologické a peněžní, viz ¹⁹⁾. Mohou být též mimoekonomické a ekonomické. Je šokující, když studie „*Dotace na fosilní paliva v Evropě*“, viz ²⁰⁾ k dotacím fosilních paliv počítá i daňové úlevy, neinternalizované externality (ekonomické škody na veřejném zdraví a životním prostředí), zvýhodněné veřejné půjčky a veřejné bankovní záruky. Takové položky by se měly rozlišovat, a hlavně nezahrnovat pod dotace. Navíc zřejmě použitá metodika nezná nepřímé křížové dotace. Co si tak vzpomínám, za takové chyby se za mého studia na Vysoké škole ekonomické v Praze v letech 1976-80 vyhazovalo od zkoušky. Což takhle používat odpovídající název „*Neúplná veřejná podpora výroby a spotřeby fosilních paliv v Evropské unii*“?

Úkol představitelů skupiny zemí G20 – postupně do roku 2020 zrušit dotace, resp. veřejnou podporu fosilních paliv – byl vytyčen v roce 2009. Daleko se zde nepokročilo v EU ani mimo ni. Obvykle platí: „*Bližší košile než kabát!*“ Naopak veřejné rozpočty v EU ve velkém podporují spotřebu fosilních paliv formou podpory plynárenství, zvláště pak výstavbu terminálů na dovoz zkapalněného zemního plynu LNG, jehož energie má na emise GHG nejvyšší komplexní emisní náročnost. Kromě toho v letech 2008-15 Evropská banka pro obnovu a rozvoj podpořila průzkum ložisek fosilních paliv asi 15 miliardami eur. Že by ochrana stability klimatu?

Vytvářím tabulky deformací cen paliv a energie v ČR od roku 1990, v rámci klesající dostupnosti podkladů pro výpočty. Uvedu aktuální data za poslední roky.

Tabulka č. 3: Dotace cen paliv a energie v ČR v letech 2015-20 v mil. Kč

Položka/rok	Změna systému vytápění	Útlum těžby uhlí	Útlum těžby uranu	Úspory paliv a energie	OZE	Celkem
2015	1 824	1 386		7 412	15 700	26 322
2016	3 558	1 989		1 633	20 499	27 679
2017	4 892	2 091		27 465	25 260	59 708
2018	3 484	2 425		27 203	24 238	57 350
2019	3 743	1 765	1 142	29 522	62 737	62 737
2020	4 348	1 804	1 126	30 173	26 185	63 636

Zdroj: ČSÚ, Státní závěrečné účty ČR, MPO, MF, OTE, Ročenky životního prostředí ČR

Dotace cen centralizovaného tepla od roku 1999 a dotace biopaliv mimo běžné zemědělské dotace od roku 2013 jsou nulové. Od roku 2001 Transgaz nedotuje ceny zemního plynu.

Objem veřejných dotací na paliva a energie není v posledních letech v ČR malý. Rozhodující jsou dvě položky – na úspory paliv a energie (pozitivní, ale závislé na výnosu principiálně neefektivního obchodu s povolenkami na emise CO₂) a na podporu cen elektřiny a tepla z OZE. Tato položka je vysoce neefektivní. Je daní za instalaci technicko-ekonomicky zjevně nezralých technologií a za superzisky solárních a dalších baronů, v rámci nechvalného obřího Bursíkova převážně fotovoltaického tunelu z let 2007-10, daní za dobývání veřejné renty spekulanty. Těžce kompromituje politiku podpory získávání paliv a energie z OZE v ČR. V EU i jinde ve světě je také vysoká, ale ne v takovém rozsahu. Dokonce ani v tomto směru druhé nejhorší Španělsko není na tom zdaleka tak zle jako ČR.

Tabulka č. 4: Nepřímé křížové dotace v ČR v letech 2015-20 v mil. Kč

Rok	Podpora výroby elektřiny z OZE
2015	25 398
2016	20 253
2017	20 554
2018	19 489
2019	15 910
2020	17 033

Zdroj: OTE a vlastní dopočty

Nepřímé křížové dotace na ceny zemního plynu a elektřiny v relaci velkoodběr – maloodběr byly odstraněny v letech 1997-98, dlouho před sledovaným obdobím. Zavádění trhu s elektřinou v ČR zničilo statistiku cen elektřiny, takže ani ČSÚ, ani MPO, ani ERÚ, ani OTE neznají výši průměrné ceny elektřiny pro velkoodběratele. Podobně byla zničena statistika tarifů elektřiny pro podnikatelský maloodběr a pro obyvatelstvo. Je známa jen tzv. regulovaná složka ceny – asi 55 % její celkové výše. Cena tzv. silové elektřiny silně kolísá, dominují spekulativní nákupy a prodeje, takže je těžké určit její reálnou výši. Smutné je, že se stát o to ani nepokouší.

V důsledku zkázy statistiky cen elektřiny mé výpočty nepřímých křížových dotací cen elektřiny mezi jednotlivými skupinami maloodběru elektřiny končí v roce 2008. Nepřímé křížové dotace cen elektřiny pro domácnosti na úkor cen elektřiny podnikatelského maloodběru činily v roce 2008 asi 6,6 mld. Kč, nepřímé křížové dotace cen pro domácnosti ne hospodárně topící elektřinou na úkor domácností úsporně elektřinou netopící činily v roce 2008 asi 8,35 mld. Kč. Reálně ale nezmizely. Zůstala jediná vyčíslitelná nepřímá křížová dotace cen paliv a energie v ČR – podpora OZE. Je velmi vysoká, ale zjevně neefektivní ze stejného důvodu jako dotace k cenám elektřiny z OZE.

Tabulka č. 5: Daňové úlevy na paliva a energii v ČR v letech 2015-19 v mil. Kč:

Položka/rok	snížená sazba DPH pro paliva a energie	z nemovitosti k ekologizaci energetiky	u DPH směsná nafta vyrobená v ČR	osvobození paliv a energie spotřebovaných v dopravě	Celkem
2015	2 312	0,28	2 003	15 631	19 946
2016	2 338	0		15 365	17 703
2017	2 317			16 632	18 949
2018	3 728			13 505	17 233
2019	3 894			17 805	21 699

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ČSÚ. Podklady pro výpočet daně z nemovitosti k ekologizaci energetiky resort financí tají.

Rozhodující položkou daňových úlev na spotřebu paliv a energie je osvobození mezinárodní veřejné dopravy od placení daně z přidané hodnoty, včetně jí spotřebovaných paliv a energie – a od spotřební daně za pohonné hmoty u mezinárodní námořní, námořně rybářské, vnitrozemské vodní a letecké dopravy, obojí poskytované na základě mezinárodních mnohostranných recipročních smluv. Význam zařazení centralizovaného tepla do snížené sazby daně z přidané hodnoty se snížil v důsledku jejího zásadního zvýšení. Od 1. 1. 2020 byla přerazena do 10 % sazby, takže výše této daňové úlevy se zvýší. I když jde o podporu spotřeby energie, je nutné ji zachovat, protože centralizované vytápění je ekologicky šetrné, navíc často na základě hospodárné a emisně úsporné kombinované výroby elektřiny a tepla.

Tabulka č. 6: Odhad ekonomické části externalit způsobených energetikou v ČR v letech 2015-19 v mil. Kč:

Položka/rok	4.1. emise PM, NO _x , SO ₂	4.2. emise GHG	4.6. jaderná koncovka	4. Celkem
	mil. Kč			
2015	10 743	54 595	1 382	66 719
2016	10 227	57 129	1 224	68 580
2017	10 212	59 903	1 392	71 507
2018	9 290	63 268	1 481	74 040
2019	9 518	68 677	1 523	79 718

Zdroj: vlastní výpočty na základě dat Statistické ročenky Životního prostředí ČR, ČSÚ, ČNB

Externality vlivem emisí PM, NO_x a SO₂ jsou spočítány tzv. metodou Světové banky. Externality vlivem emisí GHG na základě doporučení konference ministrů dopravy členských států EU z roku 1997 v Paříži jako 2 % HDP. Externalita jaderná koncovka je počítána jako nedostatečná výše jaderného odvodu na fond jaderné koncovky. V ČR činil léta 5 % hodnoty vyrobené elektřiny, ač by měl činit 10 %. Nemožnost zjistit „velkoobchodní cenu elektřiny v ČR vedlo k méně přesnému výpočtu – v letech 2013 až 2016 ve výši provedeného odvodu na účet jaderné koncovky, po zvýšení sazeb o 10 % byl počítán jako 90 % tohoto odvodu.

Ke všem třem metodickým postupům k výpočtu externalit z energetiky mohou být četné více či méně závažné připomínky. Zásadní problém je, že špičkové výzkumy česko-slovenských expertů vyčíslování externalit před rokem 1989, vedené ing. Vladimírem Voráčkem, byly na jaře 1990 zrušeny, takže solidní podklady od té doby nemáme. V posledních letech část ekologů argumentuje s enormními externalitami v důsledku emisí toxických látek, zejména PM_{2,5}, v některých případech v počtu předčasně zemřelých převyšujících negativní dopady kouření tabákových výrobků na zdraví lidí, což je zjevně mimo realitu. Nestačilo by ani záměna hodnot sloupců 4.1. a 4.2. v tabulce č. 6. Způsob výpočtu oné údajné enormní úmrtnosti na PM_{2,5} a přidružené škodliviny tají. Tedy, mnohokrát mně ho slíbili poskytnout, ale neučinili tak. Proto k němu nepřihlížím.

Externalit z využívání paliv a energie v ČR je samozřejmě mnohem víc. Jde zejména o externality provázející těžbu fosilních paliv. Ty z těžby uhlí v ČR neumím vypočítat,

ty z těžby ropy a zemního plynu v zahraničí nejsou známy. Jisté externality provází i výrobu paliv a energie z OZE, nejen při výrobě tzv. biopaliv. Ani ty se nevyčísľují.

Při vědomí možných chyb z nedostatečného poznání důsledků procesů znehodnocování přírodních složek životního prostředí a vznikajících ekologických škod se zdá, že největším ekonomickým i mimoekonomickým problémem externalit v Česku se staly emise GHG, kdy se ČR v přepočtu na obyvatele a rok drží mezi dvaceti nejhoršími státy na světě. I když v řadě směrů ji brzdí špatná pravidla světového společenství a EU, je pravdou též, že pro změnu tohoto neutěšeného stavu dosud ČR udělala málo a že mnohá opatření doslova podráždí snahy snižovat emise GHG, klasicky blokování rozvoje jaderné energetiky a kontroverzní základní priorita dopravní politiky – přednostní výstavba dálnic, navíc obvykle za každou cenu.

Ptáme-li se, co by ČR měla v dané oblasti udělat nejlépe hned, jde zejména o:

1. Zrušení podpory cen elektřiny z OZE z let 2009-10, viz 5. sloupec v tabulce č. 3 a jediný sloupec v tabulce č. 4. Ty druhy OZE, u kterých lze předpokládat efektivnost, je nutné podporovat zejména investičními dotacemi. Dotace cen vyráběné elektřiny a tepla by měly být nepřípustné.
2. Zrušení mezinárodních mnohostranných recipročních smluv o osvobození mezinárodní veřejné dopravy od placení daně z přidané hodnoty, včetně jí spotřebovaných paliv a energií a mezinárodní námořní, námořně rybářské, vnitrozemské vodní a letecké dopravy od placení spotřební daně za pohonné hmoty, což je možné jen za podmínky, že se tak dohodne celé světové společenství nebo ho prosadí hlavní velmoci. Tedy, pokud WTO myslí boj za stabilitu klimatu vážně, musí stávající osvobození mezinárodní veřejné dopravy od placení daně z přidané hodnoty a mezinárodní vodní a letecké dopravy od placení spotřební daně za pohonné hmoty zrušit, a naopak zavést zákaz těchto a podobných osvobození. Podobně EU by měla přinejmenším mezinárodní veřejnou dopravu mezi státy EU počítat jako dopravu vnitrostátní (jako jeden stát) při zákazu osvobozovat dopravu mezi členskými státy od daní. EU by ale nesměla sloužit velké dopravní lobby a mít mezi cíli vytvářet vhodné podmínky pro maximalizaci přepravních výkonů.

3. Zásadní snižování emisí GHG. Jisté je, že jde o nejméně jasnou položku externalit a že bez účinného celosvětového postupu zde izolovaná akce nejen ČR, ale i celé EU nemůže příliš pomoci.

Nutné je i zásadně zlepšit datovou základnu pro výpočty deformací cen paliv a energie a pro kvantifikaci vznikajících externalit ekonomického charakteru. Její nedostatečnost může přispět k chybným rozhodnutím s citelným negativním dopadem na politiku ochrany stability klimatu.

Literatura:

- 1) Metelka, L., Tolasz, R.: Klimatické změny, fakta bez mýtů, COŽP, Henri Boll Stiftung, 2009, <https://cz.boell.org/sites/default/files/klimaticke-zmeny.pdf>, cit. 12. 10. 2021
- 2) Statistická ročenka Životní prostředí ČR, tab. 3.1.2.1., CENIA, 2019
- 3) Graf č. 2: Průměrné teploty a koncentrace CO₂ za posledních 800 000 let, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Co2-temperature-records.svg>
- 4) Graf č. 3: Průměrné teploty na Zemi a koncentrace CO₂ v letech 1850-2010, <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/10/Sunspot-co2.jpg>.
- 5) Čílek, V.: Milankovičovy cykly Astronomické teorie klimatických změn, 5. 9. 1995, Vesmír 74, 488, [1995/9](#)
- 6) <https://www.klimatickazmena.cz/cs/vse-o-klimaticke-zmene/pruvodce-zmenou-klimatu/>, 3. kapitola, s. 8, cit. 30. 3. 2020
- 7) Moldan, B. a kol.: Životní prostředí ČR, Praha, Akademie, 1990
- 8) Vinkler, M.: VI. hodnotící Zpráva IPCC a její problémy, Ekolist 8.9.2021 <https://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/miroslav-vinkler-vi.hodnotici-zprava-ipcc-a-jeji-problemy>
- 9) Zeman, J.: Metodologické problémy skleníkového efektu a klimatických změn 27.11.2021 <https://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/jann-zeman-metodologicke-problemy-sklenikoveho-efektu-a-klimatickych-zmen>
- 10) Evropská komise: Zelená dohoda pro Evropu, Brusel, 11. 12. 2019

11) Informace z kontrolní akce č. 14/06: Peněžní prostředky určené na podporu výroby elektřiny z obnovitelných zdrojů, <https://www.nku.cz/assets/media/informace-14-06.pdf>, cit. 28. 11. 2021

12) Zeman, J.: Zelená dohoda pro Evropu? Argument 24. 1. 2020, <http://casopisargument.cz/?p=27195>

13) Zeman, J.: Další konference o klimatu zkrachovala. Musela, 3. 1. 2020, <http://casopisargument.cz/2020/01/03/dalsi-konference-o-klimatu-zkrachovala-musela/>

14) Zeman, J.: Jaké jsou hlavní výhody a nevýhody jaderné energie? 6.1.2021 <http://casopisargument.cz/?p=27440>

15) Zeman, J.: Kolik emisí skleníkových plynů vyprodukoval reálný socialismus v Československu? Alternativní energie č. 2/2014

16) Zeman, J.: Klady a zápory ochrany životního prostředí v Československu v letech 1945-89, http://forum.klubspolved.cz/Ochrana_zivotniho_prostredi_CS.doc, vyvěšeno 3.3. 2017, 71 s.

17) Fiala, Z.: Plyn bude, ale pozor na něj. 15. 10. 2021 <https://www.parlamentnily.cz/arena/nazory-a-petice/Zbynek-Fiala-Plyn-bude-ale-pozor-na-nej-680310>

18) Zeman, J.: Ke koncepci klimatických změn: Nepřímé emise GHG (7. část) Argument 8.7.2021 <http://casopisargument.cz/?p=36847>

19) Mead, J.E. – External Economies and Diseconomies in a Competitive Situation, Economic Journal, 1952, č. 254, Mead, J.E.: The theory of Economic Externalities, Institut Universitaire de Hautes Etudes Internacionales, International Economic Series. No.2. Leiden - Geneve 1973

20) „*Dotace na fosilní paliva v Evropě*“ (Fossil fuel subsidies in Europe), s podporou Světové obchodní organizace a Mezinárodního měnového fondu

Seznam zkratk:

CH₄ = metan

CO₂ = oxid uhličitý

CO_{2ekv.} = skleníkové plyny přepočtené na radiační potenciál CO₂

ČR = Česká republika

EU = Evropské unie

GHG = skleníkové plyny (green house gases)

IPCC = Mezivládní panel pro změnu klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change)

LULUCF (Land-Use Change for Forestry = využívání krajiny, změny ve využívání krajiny a lesnictví)

N₂O = oxid dusný

O₂ = kyslík

OZE = obnovitelných zdrojů energie

PM = tuhé emise

SO₂ = oxid siřičitý



O autorovi:

Ing. Jan Zeman, CSc.

**1956. Ekonom, environmentalista, expert na trvale udržitelný rozvoj a život, dopravu, energetiku, lesnictví, povodně. Básník.*

Pavel Sirůček

Reformátor S. Gesell a jeho pokračovatelé⁷

Silvio Gesell (1862–1930) byl německý podnikatel, ekonom-samouk, světoběžník a sociální reformátor s nekonformním vizionářským světonázorem, který proslul návrhy na peněžní aj. reformy. Náleží k autorům přesvědčeným, že systém úroků je hlavní příčinou krizí. Úrok hodlal odstranit pomocí „kazících se“ peněz. Gesellovo dílo inspirovalo politická a občanská hnutí a má dodnes následovníky. Rubrika Ekonomické osobnosti zasazuje odkaz Gesella a geselliánů do rámce aktuálních úvah o penězích a hledání optimální monetární politiky.



Silvio Gesell⁸

⁷ Příspěvek je aktualizovanou a rozšířenou verzí medailonku (Sirůček, 2015a)

⁸ Pramen: https://en.wikipedia.org/wiki/Silvio_Gesell

Osudy podivínského reformátora⁹

Plným jménem Johann Silvio Gesell se narodil 17. 3. 1862 v pruském Porýní v obci St. Vith, v dnešní Belgii. Byl německo-francouzského původu. Matka byla francouzská Valonka, otec pruský Němec, povoláním úředník. Silvio, sedmý z devíti dětí, vystudoval mal-medské gymnázium. Univerzitní vzdělání si nemohl dovolit, ale časem se vypracoval na úspěšného podnikatele.¹⁰ Předtím však v mládí vystřídal několik zaměstnání. Pracoval u říšské pošty, v Berlíně se zaučoval na obchodníka ve firmě bratra, jako obchodník pracoval v Brunswicku a Hamburku. Působil jako korespondent ve španělské Malaze. Po absolvování vojenské služby (jako jednoroční dobrovolník) byl zaměstnán v pozici obchodního úředníka. V roce 1887 odjíždí do argentinské metropole Buenos Aires, kde otevírá pobočku bratrovy firmy pod názvem Casa Gesell. V Argentině opakovaně tráví část života a bývá též představován jako ekonom a podnikatel německo-argentinský.

S. Gesell musel kvůli obchodování sledovat kolísání cenové hladiny. Začal se zajímat o problematiku peněz a financí a jejich rolí v ekonomice a celé společnosti. V Argentině byl svědkem opakovaných inflací i deflací. Přes všechny výkyvy a problémy argentinské ekonomiky vydělal značný majetek. Právě dramatický vývoj argentinského hospodářství (např. deprese 1890, která významně ovlivnila podnikání)¹¹ umožnil Gesellovi nahlížet souvislosti mezi financemi a reálnou ekonomikou. Názorněji nežli v Evropě. V Evropě totiž nedocházelo k až tak extrémním hospodářským výkyvům. Gesell rozpoznává obrovskou moc peněz nad lidmi a zamýšlí se „nad otázkou, zda by bylo možné nalézt taková opatření, aby peníze přestaly být pánem trhu, ale staly se jeho služebníkem“ (Votruba,

⁹ S. Gesell je ústředním hrdinou knihy *Paradox úroků: Dějiny konceptu bezúročné měny* (Votruba, 2013b). Paradoxem úroků je míněna skutečnost, že: „Spojení úvěrové tvorby peněz s úrokem má ten nepříjemný důsledek, že systém obsahuje více dluhů než peněz“ (tamtéž, s. 150). V názvu práce (Votruba, 2017) figuruje Gesellovo přesvědčení: Podstatou kapitalismu je úrok. S podtitulem K osobnosti a dílu Silvia Gesella.

¹⁰ Osudy a dílo Gesella mohou v jistých ohledech připomínat též originálního H. H. Gossena (1810–1858). Pruského úředníka a soukromého myslitele, „který nechtěl být úředníkem“. Dodnes plně nedoceneného, ani plně pochopeného, předchůdce teorie mezního užítu a marginalistické revoluce. Srov. (Sirůček, 2015b).

¹¹ Ekonomická a finanční krize známá jako Panika 1890 – srov. (Calviño, 1989). Srov. též (Ferguson, 2011).

2013b, s. 38).¹² Dospívá k přesvědčení, že vykořisťování nemá původ v soukromém vlastnictví výrobních prostředků, nýbrž ve špatném peněžním systému.¹³

Gesellova teorie vzniká na podkladě praktických pozorování, která jsou posléze konfrontována s ekonomickými teoriemi. Laické úvahy rozvíjí v podmínkách finančního uspořádání odlišného od dneška,¹⁴ resp. s neznalostí moderních ekonomických pouček a modelů.¹⁵ Vycházel z teze, že při velmi nízkých úrokových mírách (což má být průvodním jevem nízkého zájmu o půjčky) vážne oběh peněz i odbyt zboží.¹⁶ Jádrem problému nalézá Gesell v nedostatku nabídky (neuvažuje růst poptávky a vyšší investice při snížení úrokových měr), který zabraňuje úrokovým mírám dále klesnout a potenciálně oživit ekonomiku. Příčinu spojuje s tím, že peníze mohou být, na rozdíl od ostatního zboží, zadržovány bez jakýchkoli nákladů. Proto má vznikat „mocenská převaha“ peněz nad výrobky a službami. Peníze jsou nejlikvidnějším aktivem, slouží ke směně a je možné tyto hromadit. Do ekonomiky se dostávají pouze s tím, že jsou obslouženy úrokem.

Pro ztrátu výsadního mocenského postavení peněz má být – podle Gesella – nutné, aby také peníze „napodobily přírodu“, kde vše podléhá věčně platnému zákonu vzniku a zániku. Gesell dospívá k myšlence „rezavějících“ peněz. Peněžní poukazy by měly být zatíženy udržovacím poplatkem a měly by periodicky ztrácet na své hodnotě. Tím by zmizela „mocenská převaha“ peněz nad prací i zbožím a peníze by na trhu mohly být nabízeny bez nutnosti, aby za ně byl placen poplatek v podobě úroku.

¹² S odkazem na (Kennedyová, Kennedy, 1995).

¹³ Srov. (Gesell, 1891a,b).

¹⁴ V souvislosti s proměnami moderního finančního systému především po II. světové válce – ve světle Gesellových idejí – Votruba jmenuje mezi podstatnými změnami konec vazby měn na zlato, inflaci jako běžnou součást života a neustále rostoucí zadlužení států, občanů i firem. Se závěrem, že: „Pokud budeme všechny tyto faktory zkoumat z hlediska Gesellovy ekonomické teorie, zjistíme, že všechny přispěly k prodloužení životnosti celého ekonomického systému, aniž by ovšem změnily princip úroků, který považuje Gesell za základní problém“ (Votruba, 2013b, s. 51). Inflace a neustálé nové zadlužování přispělo k tomu, že staré dluhy se dají relativně snadno splácet, ovšem za cenu dluhů nových. „Pokud bychom však trvali na stabilitě měny a na tom, že se stát nesmí zadlužovat, zopakovala by se velká hospodářská krize pravděpodobně již nedlouho poté, co byla v 50. letech dokončena obnova válkou zničených ekonomik“ (dtto).

¹⁵ Což může být (minimálně zčásti) interpretováno i jako přednost. Gesell, sám do značné míry liberál, tak nebyl zatížen právě liberálními dogmaty. On a někteří následovníci dokonce volají po „svobodném“ trhu bez kapitalismu, „což zní z hlediska liberalismu... i marxismu jako jasný protimluv...“ (Votruba, 2017, s. 21).

¹⁶ Obchodník „Gesell dospěl k názoru, že prodejnost zboží nesouvisí jen s jeho kvalitou nebo s potřebami lidí, ale mnohdy ji mnohem více ovlivňuje cena peněz na finančním trhu. Pokud jsou úrokové míry příliš nízké, což je průvodním jevem nízkého zájmu o půjčky, pak vážne oběh peněz, a tím i odbyt zboží. Klesne-li úroková míra pod 2,5 %, pokoušejí se vlastníci peníze držet. Následkem je pokles investic, bankroty, nezaměstnanost. Pokud jdou úrokové míry nahoru, začnou být peníze opět přístupné a začíná nový hospodářský cyklus“ (Votruba, 2013b, s. 38).

Gesell se vydává na dráhu sociálního reformátora. Úspěšně obchoduje a začíná publikovat německy a španělsky (Gesell, 1891a, b, 1892, 1893, 1897). Roku 1891 vydává první spis *Reforma peněžního systému jako most k sociálnímu státu* (Gesell, 1891a). Základní ideje o penězích přináší dílo *Nervus Rerum* (Gesell, 1891b). Již tady poukazuje na klíčovou roli rychlosti obratu peněz na vývoj cen.¹⁷ Následují práce *Znárodnění peněz* (Gesell, 1893), *Monetární systém Argentiny: Výhody a zlepšení* (Gesell, 1893) a *Přizpůsobení peněz a jejich hospodaření potřebám moderního provozu* (Gesell, 1897).

Následně Gesell předává do rodiny své podnikání a v 90. letech 19. století se vrací do Evropy. Po pobytu v Německu se stěhuje do Švýcarska, kde zakupuje zemědělskou usedlost v Les Hauts Geneveys. Hospodaří, včetně experimentování v zemědělství, a věnuje se spisovatelským aktivitám. J. M. Keynes – v telegrafickém nástinu Gesellova života – konstatuje, že v roce 1906 odchází Gesell „na odpočinek do Švýcarska jako muž z určitými prostředky, jenž má možnost věnovat poslední desetiletí svého života dvěma nejkrásnějším povoláním, která jsou otevřena těm, kdo si nemusí vydělávat na živobytí, autorství a experimentálnímu zemědělství“ (Keynes, 2020, s. 291). Gesell přitom studuje a promýšlí díla ekonomů (A. Smith, P. J. Proudhon, K. H. Marx), filozofů i přírodovědců.

V roce 1900 Gesell zakládá časopis *Geld- und Bodenreform*, jehož existence však končí již roku 1903 z finančních důvodů. Myšlenku peněžní reformy Gesell postupně zapracovává do ucelenější teoretické koncepce. Původní název projektu *Peněžní reforma* se rozšiřuje na *Peněžní a pozemková reforma*. Gesell je ovlivněn H. Georgem¹⁸ a bývá řazen

¹⁷ V zohlednění významu rychlosti peněz může být S. Gesell považován za předchůdce I. Fishera či monetarismu M. Friedmana – k rychlosti peněz (transakční, důchodové) srov. (Mach, 2002). Gesell má rozpoznávat i „souvislost mezi peněžním oběhem a úrokovými mírami“ (Votruba, 2013b, s. 55). Podle (Votruba, 2017) má mít blízko k monetarismu též Gesellovo vysvětlení ekonomické krize. Také Gesell má poukazovat na „pozorovatelný pokles peněžní zásoby (eventuálně totožně působící pokles rychlosti oběhu peněz)...“ (Votruba, 2017, s. 34). Na rozdíl od monetarismu má ovšem Gesell jít dále v tom, že zmíněný pokles interpretuje. „Dochází k němu tehdy, pokud reálná ekonomika nedokáže zajistit výnosy, které si dle svých pravidel úročení nárokuje finanční systém“ (Votruba, 2017, s. 34-35). Finanční nárok vyplývající z principu složeného úroku Votruba demonstruje modelovým příkladem „označovaným někdy jako Josefův feník. Matematicky lze spočítat, že jeden feník uložený v okamžiku Kristova narození na čtyřprocentní úrok by svému majiteli vynesl v roce 1990 tolik peněz, že by za ně bylo možno nakoupit 8190 zlatých koulí o velikosti zeměkoule... Je to přesvědčivá ilustrace toho, že reálná ekonomika nemůže nikdy splnit to, co po ní věřitelé chtějí“ (Votruba, 2017, s. 35). Srov. (Kennedyová, Kennedy, 1995), (Lietaer, 2001).

¹⁸ H. George (1839–1897) byl americký politický ekonom, politik a novinář. Coby populární osobnost, který své ideje propagoval s náboženským zápalem, inspiroval ekonomickou filozofii georgismus (známou též jako hnutí za jednotné zdanění). Věřil, že lidé by měli vlastnit hodnotu, kterou sami vytvářejí. Ekonomická hodnota odvozená z půdy (včetně přírodních zdrojů) by měla patřit stejně všem členům společnosti. Podle George není nepřitelem chudých příroda (jak tvrdil T. R. Malthus), nýbrž majitelé půdy. Za chudobu nemohou demografické mechanismy, nýbrž privatizace půdy a bezprácné zisky z pronájmu.

i přímo ke stoupencům georgismu.¹⁹ V pohledu na půdu inspirace získává taktéž u M. Flürscheima²⁰ či T. Stamma²¹ a dalších myslitelů, vznášejících požadavky na pozemkovou reformu. V pojednání *Realizace práva na plný příjem z práce prostřednictvím peněžní a pozemkové reformy* (Gesell, 1906) volá Gesell po výkupu pozemků státem, neboť půda nemá být předmětem obchodu a spekulace. A po provedení peněžní reformy se půda nesmí stát nástrojem tezaurace bohatství.

Roku 1907 odjíždí Gesell do Argentiny, aby se po bratrově smrti postaral o rodinný obchod a opatřil si prostředky na další publikace. V roce 1911 vychází dílo *Nová doktrína peněz a úroku* (Gesell, 1911). V témže roce Gesell předává obchod synům a navrácí se do Německa. Mezi tím Gesellovi následovníci založili *Fyziokratický spolek*,²² s důrazem na „vládu přírody“. Gesell se hlásí k tradici fyziokratů. Cílem vědění nemá být moc člověka nad přírodou a společností, nýbrž povinnost přírodu respektovat a život hospodářský organizovat tak, aby tento byl „vsazen do celého přírodního řádu“.²³ S fyziokraty spojuje Gesella přesvědčení o existenci přirozeného hospodářského řádu (který je možné a potřebné odhalit a řídit se jím) i některé názory na peníze. Fyziokraté peníze chápali především jako prostředek směny a odmítali merkantilistické představy o pozitivních národohospodářských dopadech hromadění plnohodnotných peněz.²⁴

Gesell vstupuje do vegetariánské družstevní komunity *Obstbausiedlung Eden*,²⁵

George nevolá po vyvlastnění půdy, ale po jejím výrazném zdanění. Daň z půdy (která měla nahradit všechny ostatní daně) měla vytvořit produktivnější a spravedlivější společnost. Srov. (George, 1879).

¹⁹ Georgismus spojuje řešení sociálních a ekologických problémů s principem pozemkových práv a veřejných financí, které usilují o integraci ekonomické produktivity se sociální spravedlností – srov. (Johanisová, 2014). Návrhy H. George a S. Gesella však totožné nebyly. Gesellův projekt pozemkové reformy nebyl založený na daních. Gesell nevěřil, že daně mohou problém vyřešit (lze je totiž převádět na nájemce půdy). Gesell propagoval zrušení soukromého vlastnictví půdy – jakýsi veřejný pronájem půdy.

²⁰ M. Flürscheim (1844–1912) byl německý ekonom, reformátor a stoupenec georgismu. Propagoval zdokonalení peněžního systému, pracoval v obchodních a směnářských společnostech a na burzách. Reformátorskému úsilí se věnoval na Novém Zélandu, poté podnikal v Kalifornii. Srov. (Flürscheim, 1890).

²¹ Sociálně-demokraticky orientovaný Němec T. A. Stamm (1822–1892) v 70. letech 19. století prosazoval, aby soukromé vlastnictví půdy podléhalo spravedlivému vyvlastnění – srov. (Stamm, 1873).

²² *Verein für physiokratische Politik* založený G. H. Blumenthalem v roce 1909, kdy zakládajícími členy byli křesťanští odboráři. V roce 1913 vzniká *Physiokratische Vereinigung*, zaměřený na získání proletariátu pro ideje sociální reformy. Někdy též uváděna organizace *Physiokratischer Kampfbund*.

²³ K fyziokratům – předchůdcům, resp. představitelům formativního období klasické politické ekonomie – srov. (Sojka, 2010) či (Sirůček a kol., 2007).

²⁴ Předchůdce fyziokratů, a kritik francouzského merkantilismu, francouzský politický ekonom a právník P. L. P. S. de Boisguillebert (1646–1714) peníze označuje za příčinu všech hospodářských potíží a doporučuje nahrazení peněz z drahých kovů papírovými. K teoriím peněz srov. (Koderová et al., 2008).

²⁵ *Vegetariánská ovocnářská kolonie Eden* byla založena v roce 1893. Osmnáct zakládajících členů usilovalo o družstevní vyrovnání založené na pozemkové reformě. Původně byla kolonie určena výhradně pro vegetariány. V roce 1901 dochází k úpravě stanov a členem se mohl stát každý, kdo vyznává „zdravý

(spolu)založené F. Oppenheimerem²⁶ v Oranienburgu, poblíž Berlína. Gesell, společně s G. H. Blumenthalem,²⁷ redaktorsky pracují v časopise pro šíření nových ekonomických názorů *Der Physiokrat*. Radikální ideje „svobodných peněz“ propagují též četnými přednáškami.

Třetí stavební kámen sociálně ekonomického reformního projektu – v podobě „mateřského důchodu“ – připojuje Gesell před I. světovou válkou. Vedle peněžní a pozemkové reformy prosazuje vyplácení příjmu z pronájmu půdy (placeného do veřejné pokladny) matkám podle počtu dětí. Tímto měla být honorována námaha žen s výchovou dětí a ženy měly být osvobozeny od ekonomické závislosti na mužích.²⁸

Po zahájení Velké války je cenzurou omezován a posléze zrušen časopis *Der Physiokrat*. Gesell přesídluje na švýcarskou usedlost. V roce 1916 ve Švýcarsku vychází stěžejní reformní pojednání *Přirozený ekonomický řád prostřednictvím svobodné půdy a svobodných peněz* (Gesell, 1916a).²⁹ S rekapitulací úvah o lidské povaze a hospodářském řádu v souladu s touto. Gesellem projektovaný „přirozený“ ekonomický systém má respektovat lidskou přirozenost, včetně sledování vlastního zájmu jednotlivců, což Gesell považoval za zdravý a „přirozený“ motiv uspokojování lidských potřeb.³⁰

životní styl“. Eden se vyvinul do podoby komplexního zahradnictví. V roce 1923 získává statut neziskové organizace. Po sjednocení Německa se objevují snahy moderním způsobem oživit původní edenské cíle „pozemkové, ekonomické a životní reformy“ (s využitím <https://www.eden-eg.de>).

²⁶ F. Oppenheimer (1864–1943) byl německý sociolog a politický ekonom, původním vzděláním lékař. Působil i v Palestině a jeho ideály formovaly hnutí kibuc. Srov. (Oppenheimer, 1895).

²⁷ G. H. Blumenthal (1872–1929) byl německý spisovatel a „svobodný fyziokrat“. Spolupracovník a blízký kolega Gesella. Publikoval a přednášel pro anarchisty, anarchosyndikalisty aj., přičemž spojoval Gesellovy návrhy o penězích a pozemkové reformě s idejemi francouzských fyziokratů a H. George. Po I. světové válce mění rétoriku – z „fyziokracie“ se stává „svobodná ekonomika“, z „peněžní reformy“ „peníze zdarma“. Termín „svobodná země“ reprezentuje pozemkovou reformu. Srov. (Blumenthal, 1912, 1916, 1920, 1929).

²⁸ Srov. (Votruba, 2013b, 2017), resp. (Bartsch, 1994), (Onken, 1999).

²⁹ J. M. Keynes uvádí: „První část jeho... díla vyšla v roce 1906 v... *Les Hauts Genevyes* pod názvem *Die Verwirklichung des Rechtes auf den vollen Arbeitsvertrag*, a druhá část v roce 1911 v Berlíně pod názvem *Die neue Lehre vom Zins*. Obě dohromady byly vydány v Berlíně a ve Švýcarsku během války (1916) a za autorova života dosáhly šestého vydání pod názvem *Die natürliche Wirtschaftsordnung durch Freiland und Freigeld*. Anglická verze (přeložená panem Philipem Pyeem) se nazývá *Přirozený ekonomický řád (The Natural Economic Order)*...“ (Keynes, 2020, s. 291). Keynes míní texty (Gesell, 1906, 1911, resp. 1916a), přičemž názvy prvních dvou nejsou uvedeny přesně. Anglickým překladem má být pravděpodobně (Gesell, 1929).

³⁰ Tradice idejí „přirozeného řádu“ sahají od francouzského lékaře a ekonoma-fyziokrata F. Quesnaye (1694–1774) – srov. (Quesnay, 1958). Zahrnují dále též „etiku vlastního zájmu“ M. Stirnera, „solidární anarchismus“ P. J. Proudhona anebo aktivity pozemkových reformátorů jako byli H. George či M. Flürscheim. M. Stirner (1806–1856), vlastním jménem J. C. Schmidt, byl německý filozof, novinář a překladatel, který ovlivnil politickou tradici individualistického anarchismu. Srov. (Stirner, 2009).

Gesell věřil, že neselehávající hospodářství musí respektovat individuální motivy a sklony. Musí zohledňovat sobectví i odlišný talent jednotlivců, přičemž všem musí být poskytnuta stejná šance prosadit se ve svobodné a spravedlivé konkurenci. K čemuž je nutná likvidace všech zděděných a zákonných privilegií. Každý má spoléhat při obživě pouze na své schopnosti. V „*přirozeném ekonomickém řádu*“ mají největší příjmy realizovat ti nejtalentovanější. Mělo by přitom také dojít ke zlepšení ekonomické úrovně méně talentovaných lidí, neboť by nebyli zatíženi úroky ani rentami. Čímž mělo dojít ke zmírnění rozdílů mezi bohatými a chudými. Větší průměrné příjmy by současně zvětšovaly šanci chudších uniknout chudobě.³¹ Gesell se považoval za opozici vůči marxismu,³² který má projektovat systém lidské přirozenosti odporující.³³

Spis *Přirozený ekonomický řád prostřednictvím svobodné půdy a svobodných peněz* (Gesell, 1916a) rekapituluje vize peněžní a pozemkové reformy. „*Svobodná půda*“ je plán mírumilovné přeměny půdy na veřejné vlastnictví. Využití volných pozemků má po zaplacení nájmu zůstat ve správě soukromé anebo správě kooperativní. Bývalí majitelé půdy mohou být zčásti odškodněni z nájmu. Poté tyto potečou široké veřejnosti. Realizace projektu „*svobodné půdy*“ má být předpokladem uskutečnění projektu „*svobodných peněz*“ – peněz „*osvobozených od úroku*“.³⁴ Gesell shrnuje svébytnou teorii peněz a úroku, přičemž polemizuje s ekonomy, především s E. von Böhm-Bawerkem.³⁵

³¹ Gesellův projekt „*přirozeného ekonomického řádu*“ lze řadit k sociálně ekonomickým utopiím svého druhu – srov. (Perný, 2020), (Sirůček, 2020c). Srov. Gesellovu utopii (Gesell, 1922), resp. (Stolleis, 2011).

³² Gesell s Marxem polemizoval – „*Gesell kritizuje Marxe především za to, že pojímá kapitál jako hmotný statek, tj. továrny, budovy, stroje. Na jednom místě dokonce říká, že Marx špatně rozpoznal příčinu kapitalismu, a proto jeho učení nemůže kapitálu ublížit*“ (Votruba, 2013b, s. 49). Srov. (Votruba, 2017 aj.).

³³ Srov. (Keynes, 2020).

³⁴ Termíny „*svobodná země*“ (Freiland) a „*svobodné peníze*“ (Freigeld) – též překládáno jako „*otevřená země*“ či „*volné peníze*“, resp. „*peníze zdarma*“, „*bezúročná měna*“, „*peníze se zajištěným oběhem*“ aj. – bývají spojovány právě s Gesellem. Pocházejí ovšem z různých kontextů. Gesell původně usiloval pouze o reformu peněžní, ale od roku 1904 navázal na ideje Freilanda H. George a T. Hertzka. Nakonec tyto pro svůj projekt „*přirozeného ekonomického řádu*“ přejímá v podobě od M. Flürscheima. Gesell dospívá ke znárodnění země, které hodlal spojit s peněžní reformou. Druhá část názvu Gesellova díla (Freigeld) sahá k P. Klüpfelovi. Samotný S. Gesell v programových spisech přitom používal spíše označení „*reformní peníze*“ anebo „*rezavějící bankovky*“, zřídka také „*scvrkávající se peníze*“ (Schwundgeld). Srov. (Bierl, 2012). K terminologii srov. též (Votruba, 2013b), kde je preferován termín „*bezúročné peníze*“ (tamtéž, s. 47).

³⁵ Představitel rakouské školy Böhm-Bawerk chápal úrok jako platbu za použití kapitálu a vysvětloval jej psychologickými důvody (preference statků přítomných před budoucími) a oklikovostí výroby – srov. (Sojka, 2010). Böhm-Bawerk má rozlišovat šest základních skupin teorií úroku – srov. (Böhm-Bawerk, 1884, 1889, 1907). Votruba v souvislosti s kritiky úroku ohledně Böhm-Bawerka uvádí: „*Böhm-Bawerk zařazuje Marxovu teorii úroku do skupiny teorií vykořisťování. Žádnou z dalších jím uváděných teorií, a vlastně ani teorii Marxovu, nelze považovat za kritickou vůči instituci úroku*“ (Votruba, 2013b, s. 36).

Struktura klíčové Gesellovy knihy³⁶ sestává z předmluvy a pěti oddílů, s celkovým počtem kapitol padesát dva plus appendixy. První oddíl nese název *Rozdělování* a čítá sedmáct kapitol. Druhý oddíl *Svobodná půda* obsahuje kapitol šest. Oddíl třetí, s patnácti kapitolami, je pojmenován *Peníze, jaké jsou*. Čtvrtý oddíl, *Svobodné peníze nebo peníze, jaké by měly být*, tvoří šest kapitol, z nichž dvě jsou dále členěny. Gesellovo pojednání završuje osm kapitol pátého oddílu *Svobodné peníze – teorie úroku*.

Ve Švýcarsku navazuje Gesell přátelství s lékařem a vědcem T. F. Christenem, který se Gesellovou ekonomickou teorií začal zabývat a pokoušel se taktéž o její matematické zpracování.³⁷ Osudová náhoda přivádí Gesella v roce 1919 do krátkého politického angažmá ve funkci ministra financí. Gesell na pozvání sociálně demokratického politika E. Niekische přijíždí do Mnichova pracovat v komisi tehdejší vlády. Právě v době, kdy je proveden politický převrat a vyhlášena levicová Bavorská republika rad. Stará vláda prchá a S. Gesell se stává lidovým pověřencem finančních záležitostí. Usilovně začíná se zaváděním nového ekonomického systému podle svých představ. Koncipuje např. zákon ohledně zavedení peněžního systému „svobodných peněz“. Funkci ovšem zastává pouhých několik málo dnů, neboť následně vzniká druhá republika rad, která je brzy násilně potlačena. Gesell a jeho asistenti³⁸ jsou zatčeni a obžalováni z velezrady. Gesell se sám obhajuje. Po vojenském věznění jsou zproštěni obžaloby a propuštěni.

Gesell je však vypovězen z Bavorska a také Švýcarsko mu odmítá umožnit vstup do země, takže nemůže navštěvovat svůj statek. Pobývá na několika místech Německa a usazuje se v Rehbrücku u Postupimi. Jedním z důvodů je, že Berlín se stává centrem fyziokraticko-svobodného ekonomického hnutí. Gesell sepisuje díla *Mezinárodní asociace valuta (IVA): Předpoklad pro světový volný obchod – jediná možná hospodářská politika rozděleného Německa* (Gesell, 1920c) anebo *Německé návrhy na obnovení Společnosti národů a revizi Versailleské smlouvy* (Gesell, 1921b), která se zabývala mezinárodními ekonomickými vztahy a mezinárodním porozuměním.

³⁶ Zde podle (Gesell, 1958), s využitím <https://www.silvio-gesell.de/the-natural-economic-order.html>.

³⁷ T. F. Christen (1873–1920) byl švýcarský lékař, matematik, fyzik, ekonom, esperantista a reformátor. V roce 1901 se seznámil s vizemi Gesella ohledně svobodné ekonomiky. Později se připojuje k *Schweizer Freiland-Freigeld-Bund* a začíná s vědeckým zpracováním myšlenek o penězích a pozemkové reformě. Při ministerském angažmá S. Gesella v Bavorské republice rad působil jako Gesellův tajemník – srov. (Christen, 1915, 1929, 1932, 1940). Christen byl nejenom vědcem, ale taktéž i oddaným vegetariánem a reformátorským aktivistou, který se zaměřoval na oblast jídla a pití. Srov. (Bartsch, 1992).

³⁸ T. F. Christen a německý právník, ekonom a filozof K. Polenske (1881–1949). Srov. (Onken, 2018).

Model „svobodné ekonomiky“ koncipuje Gesell v období 1891 až 1916 (Gesell, 1891a, b, 1892, 1906, 1911, 1916a aj.). „Svobodná ekonomika“ měla představovat prvotní fázi „přirozeného ekonomického řádu“ podle projektu a vizí shrnutých v díle (Gesell, 1916a). Skutečným cílem mělo být zřízení „fyziokracie“ s vládou „pravidel přírody“. Původně v duchu fyziokratů (F. Quesnay), jejichž ideje byly na počátku 20. století Gesellovými stoupenci rozšířeny o prvky anarchismu a „svobodné ekonomiky“. Keynes pasuje Gesella na „uctívaného proroka kultu a mnoha tisíce stoupenci po celém světě“.³⁹

Šířením Gesellových idejí se zabývalo několik sdružení. K významným organizacím „svobodné ekonomiky“ v duchu Gesella náležel německý *Freiland-Freigeld-Bund* (FFB), se sídlem v Berlíně. Založený roku 1915 z iniciativy P. Klüpfela.⁴⁰ V roce 1915 vzniká také paralelní švýcarská organizace *Schweizer Freiland-Freigeld-Bund* (SFFB).⁴¹ Roku 1921 se spojuje část spolku *Physiokratische Vereinigung, Deutsche Freiland-Freigeld-Bund* (DFFB)⁴² a *Deutscher Freiwirtschaftsbund* (DF) do sdružení *Freiwirtschaftsbund* (FFF).⁴³

V období 1924-27 Gesell znovu emigruje do Argentiny. Poté se v Německu usazuje natrvalo. Po zbytek života se věnuje spisovatelským a novinářským aktivitám a propagaci

³⁹ „Gesell, jež k sobě přitáhl polonáboženský zápal, který se dříve soustředil kolem Henryho George, se stal uctívaným prorokem kultu s mnoha tisíce stoupenci po celém světě“ (Keynes, 2020, s. 291). Keynes zmiňuje švýcarský a německý spolek *Freiland-Freigeld-Bund* a podobné organizace (s první mezinárodní konferencí v Basileji roku 1923). Dále připojuje názor, že po smrti Gesella v roce 1930 „se velká část tohoto zvláštního typu zápalu, který dokážou zažehnout doktríny, jako ta jeho, odklonila k jinému (podle mého názoru méně významnému) prorokovi. Vůdcem hnutí v Anglii je Dr. Buchi, ale zdá se, že literatura hnutí je distribuována z texaského San Antonia. Jeho hlavní těžiště dnes leží ve Spojených státech, kde profesor Irving Fisher, jako jediný z akademických ekonomů, rozpoznal jeho význam“ (dtto). Srov. (Fisher, 1933).

⁴⁰ Bývalý pastor P. Klüpfel (1876–1918) působil i jako Gesellův osobní tajemník. Klüpfel kombinoval křesťansko-filozofické názory s myšlenkami peněžní a pozemkové reformy v duchu přirozeného ekonomického řádu podle Gesella. Klüpfel náleží k zakladatelům náboženského křídla hnutí „svobodné ekonomiky“ (dnes reprezentovaným např. organizací *Christen für gerechte Wirtschaftsordnung*). Spolek FFB se dobově zaměřoval na střední třídu. První odstavec stanov uvádí, že FFB usiluje „o zcela svobodnou ekonomiku odstraněním jakéhokoli nezaměstnaného příjmu s vědomím, že nepřetržitý vzestup a plný rozvoj kultury jsou možné pouze tehdy, jsou-li odstraněny všechny ekonomické překážky“ (s využitím <https://de.wikipedia.org/wiki/Freiland-Freigeld-Bund>).

⁴¹ K iniciátorům patřil T. F. Christen či reformní pedagog a psychoanalytik E. Schneider (1878–1957). V roce 1924 došlo ke změně názvu na *Schweizerischer Freiwirtschaftsbund* (SFB) a v roce 1946 k rozdělení do nástupnických organizací – *Freiwirtschaftliche Bewegung* a švýcarské *Liberalsozialistische Partei*.

⁴² Politicky doprava orientovaný spolek *Bund für Freiwirtschaft* založil v roce 1915 H. Haacke. V roce 1919 došlo ke sloučení s *Freiland-Freigeld Bund* a k vytvoření sdružení *Deutsche Freiland-Freigeld-Bund* (DFFB).

⁴³ Z programu FFF z května 1921: „*Freiwirtschaftsbund se snaží sjednotit celý pracující lid ve společném boji proti vykořisťování v jakékoli formě. Za tímto účelem se federální vláda snaží plnit své ekonomické požadavky, a to: (1) Převod pozemkového úroku na obecný majetek (svobodná půda); (2) Konverze peněz na čistý směnný prostředek (peníze zdarma); (3) Konsolidace kupní síly peněz (pevná měna)*“ (s využitím <https://de.wikipedia.org/wiki/Freiland-Freigeld-Bund>). Srov. (Bartsch, 1990, 1992, 1994), (Onken, 1999), (Werner, 1989).

svých idejí. Opakovaně se obrací dopisy a memorandy na různé státní instituce Výmarské republiky. Obává se, že nezdravé hospodářské poměry mohou brzy přivést svět k nové válce. „*Gesell své životní téma hluboce prožíval a byl přesvědčen, že pokud zůstane zachována ekonomika založená na úročeném dluhu, nebude to dlouho trvat a nastane další světová válka...*“ (Johanisová, 2014, s. 44).⁴⁴ A. Votruba ohledně varování před novou světovou válkou, nezmění-li se finanční systém lakonicky píše: „*Měl pravdu*“ (Votruba, 2013b, s. 51) a naznačuje další aspekty toho, že „*Gesell předběhl svou dobu*“.

Od roku 1927 Gesell přebývá opět v komunitě Oranienburg-Eden u Berlína a vydává spis *Demontovaný stát* (Gesell, 1927). Nedoceněn umírá 11. 3. 1930. Jméno Gesella nese argentinské přímořské město Villa Gesell, založené roku 1931. Spojené se synem S. Gesella, který tady podnikal a experimentoval – zemědělsky i společensky.⁴⁵ Jako otec byl i syn posedlý nápady, projekty, vizemi, utopiemi. Otec žil v ovocnářské komunitě, propagoval sociální reformy, ministroval v republice rad etc. a inspiroval církví podobné hnutí. Jeho syn založil komunitu, chtěl intenzivní prací zkrotit přírodu a na svém území prosazovat „*dobro*“.⁴⁶ Oba Gesellové bývají přirovnávání k archetypu Sancho Panza.⁴⁷

⁴⁴ Citován bývá např. údajný Gesellův otevřený list pro berlínské noviny *Zeitung am Mittag* z roku 1918. Gesell měl ještě před koncem I. světové války varovat, že při zachování stávajícího finančního systému dojde do 25 let k nové světové válce. Autenticita dopisu ovšem bývá zpochybňována – srov. (Votruba, 2013b, s odkazy na Onken, 1999). Nejednotná a silně ambivalentní bývají také líčení Gesellova politického působení roku 1919. Srov. (Keynes, 2004, 2021), (Onken, 2018 aj.).

⁴⁵ Bývá uváděno, že město nese jméno po synovi. Ovšem taktéž, že syn město pojmenoval po svém otci.

⁴⁶ Syn Carlos Idaho Gesell (1891–1979) v 30. letech 20. století zalesňoval oblast, přičemž ohledně stromů experimentoval. Původně nepředpokládal vybudování města. Postupně však postavil turistická zařízení a zajišťoval městské služby. Zakázal alkoholické nápoje, cigarety a další věci, které považoval za neřest. Důrazně se postavil proti zřízení místního kasina. K rozšíření osady přispěla evropská imigrace v době II. světové války, především z Itálie a Španělska. Vznikaly hotely a stylové restaurace. Město se stalo vyhlášeným přímořským letoviskem, zaměřeným zejména na mladší turisty. Srov. (Gesellová, 1983).

⁴⁷ Srov. (Gesell, 1922), (Stolleis, 2011), resp. <https://de.readkong.com/page/die-wunderinsel-barataria-sancho-panza-und-die-kunst-des-1187255>.

Gesellův koncept „svobodných peněz“⁴⁸

Z díla S. Gesella jsou nejznámější návrhy sociálních reforem,⁴⁹ především peněžní v podobě bezúročné měny. Hlavní pohnutkou pro zavedení tzv. „kazících se“ peněz⁵⁰ se stává idea „zrovnoprávnění“ peněz s ostatními druhy zboží. Vlastník peněz (především ten, kdo půjčuje peníze na úrok) nemusí pospíchat s výdejem, pokud mu úroková míra nevyhovuje. Peníze se dají zadržovat prakticky bez nákladů, zatímco ostatní zboží se působením času „kazí“ a ztrácí na hodnotě. Obchodník musí zboží prodávat i za nevýhodných podmínek, pracující taktéž musí přijímat i nevýhodné platové aj. podmínky. Když se vlastníkům peněz nehodí investovat anebo nakupovat, může nedostatek peněz v oběhu způsobit problémy typu omezení investic a poklesu cen. Nedochází k nákupům, ani k investicím, roste nezaměstnanost a prohlubuje se krize.

Peníze by – podle logiky Gesella – proto měly být zatíženy udržovacím poplatkem, který odstraní jejich „mocenskou převahu“. Praktické vybírání mělo být provedeno pomocí kolků. U každé „rezavějící bankovky“ by bylo nutné prodloužit vždy po určitém čase její platnost nalepením kolku v ceně cca 1-2 % z nominální hodnoty. Pokud by kolek do příslušného políčka na bankovce nalepen nebyl, tato by pozbyla platnosti. Lidé tímto mají být motivováni, aby peníze neschraňovali. Mají být podněcováni k nákupům či bezúročnému půjčování, neboť takto kolky platí někdo jiný. „Svobodné peníze“ (osvobozené od úroku)⁵¹ by měly, podle Gesellových představ, bez problémů kolovat a v ekonomice by

⁴⁸ V tomto příspěvku je preferován překlad „svobodné peníze“ z originálu *Freigeld* – právě s ohledem na samotného Gesella. Nicméně jde o označení v určitých ohledech zavádějící či matoucí, takže může být na místě logičtější termín „bezúročné peníze“ – srov. (Votruba, 2013b aj.). Z důvodů vazby na originál jsou používány taktéž překlady „svobodná půda“ anebo hnutí za „svobodnou ekonomiku“.

⁴⁹ „Gesellovo stanovisko je antiklasické i antimarxistické... Jedinečnost Gesellovy teorie spočívá v jeho postoji k sociální reformě. Jeho teorii lze porozumět pouze s ohledem na jeho obecný úhel pohledu reformátora... Jeho analýza není zcela rozvinuta v několika důležitých bodech, ale celkově jeho model nevykazuje žádnou chybu“ (s využitím Dillard, 1942, s. 348-349).

⁵⁰ In (Votruba, 2013b) jsou zmiňovány historické paralely „kazících se“ peněz. Typu obilí ve starověkém Egyptě (stvrzenky na skladované obilí ve státem zřízených skladech fungovaly jako platební prostředek, přičemž za skladování musel být zaplacen poplatek), evropských středověkých brakteátů (mince pravidelně stahované a vyměňované za nové peníze se ztrátou 20-50 % pro majitele, kdy poplatek sloužil jako forma zdanění), záměrně „kažených“ domácích mincí v Nizozemsku v 16. a 17. století, kakaových bobů (používaných jako všeobecný prostředek směny v předkolumbovské střední Americe) anebo stvrzenek za uskladněný tabák používaných jako legální platidlo ve Virginii a Marylandu téměř dvě století.

⁵¹ Resp. s jakýmsi „negativním úrokem“, když se vlastník včas v něčí prospěch peněz nezabývá. Gesellovo kolkování někdy bývá přirovnáváno k politice záporných úrokových sazeb. V Gesellově systému však dochází pravidelně ke znehodnocování nominálu bankovek. Což má nutit k jejich oběhu. Při negativním

úrok měl postupně zmizet. Peněžní reforma měla bránit narušování hospodářských činností v důsledku hromadění peněz, čemuž mělo být zabráněno pravidelným připojováním kolkovatelných známek k bankovkám. S cílem stabilizace rychlosti peněz.

Úrok Gesell přirovnává k závoře či mýtnému, „*kteřé loupeživý rytíř a později stát vybírá za použití silnic*“.⁵² Gesell rozebírá různé aspekty úroku a svá tvrzení dokumentuje statistickými přehledy o vývoji úrokové míry a cen komodit. Na historii od antiky Gesell dokladuje, že v klidných dobách zůstává výše úroku napříč stoletími téměř konstantní (3-4 %), ovšem peněžní úrok se může zvyšovat v případě válek anebo inflace. Gesellova reforma měla umožnit odstranění úroku, neboť se bezúročná půjčka měla stát výhodnou. Má být výhodnější peníze půjčit nežli sám platit zadržovací poplatek. Kolkované peníze tak měly snížit průměrné úrokové míry na úroveň kolem nuly.⁵³ Zabránit teauraci bohatství do půdy měla doprovodná reforma pozemková.⁵⁴

Gesell současně předpokládal protikrizový charakter navrhované peněžní reformy, neboť hlavní příčinu hospodářských krizí spojoval se zadržováním peněz u jejich vlastníků. Příčiny krizí Gesell nalézal primárně v peněžním oběhu. Krizi spojoval s nedostatečnou nabídkou peněz, provázenou poklesem cen.⁵⁵ Ekonomika by se mohla bezkrizově vyvíjet pouze v případě, že množství zlata (coby prostředku směny) by stoupalo stále v pravidelných přírůstcích, aby docházelo k rovnoměrnému růstu cen minimálně o 5 % ročně. Takový růst by měl nutit automaticky peníze k oběhu, neboť by se nevyplatilo jejich držení. Ovšem vzhledem k tehdejším představám o stabilitě měny označuje Gesell takový stav za „*bankrot měny*“.⁵⁶ Pro zabránění krizím mělo být nutné zajistit, aby ceny nikdy

úroku se však nominální hodnota nemění a lidé mohou být podněcováni ke spoření. Taktéž není úplně přesné za dobu Gesellova kolkování peněz považovat inflaci, snižující kupní sílu peněz. Podle některých interpretací již vlastně „*kazící se*“ peníze dávno existují, přičemž jejich „*rezivění*“ má způsobovat inflace.

⁵² S využitím (Votruba, 2013b, s. 48, resp. odkazem na Gesell, 1916a v pozdějších vydáních).

⁵³ Gesell předpokládá jistou setrvačnost jednání a uvažuje i faktor rizikovosti, který některé půjčky zdražuje apod. – srov. (Gesell, 1916a aj.). Z pohledu různých ekonomických škol může být kriticky diskutováno, zda by při navrhovaném kolkování skutečně úrok zmizel – srov. např. logiku neorakouské liberální ekonomie v duchu (Rothbard, 2005). Na místě je též připomenutí dobového zasazení Gesellových návrhů „*kazících se peněz*“ i pokusů o praktické realizace – šlo často o časy problémů „*státních*“ peněz. Po I. světové válce hrozila (hyper)inflace, následně nastávají problémy s krytím, resp. výměnou peněz za zlato.

⁵⁴ Vznášeny však mohou být výhrady týkající se dalších možností teaurace bohatství. „*Kazící se peníze*“ by mohly být nahrazovány zahraničními měnami, drahými kovy apod. – srov. (Keynes, 2020).

⁵⁵ „*Gesell vyjmenovává celkem tři příčiny poklesu cen, přičemž jejich společným jmenovatelem je vždy nedostatečná nabídka peněžního kapitálu*“ (Votruba, 2013b, s. 50, s odkazy na Gesell, 1916a v pozdějších vydáních).

⁵⁶ Srov. (Gesell, 1916a).

nemohly poklesnout. Čehož mělo být dosaženo oddělením peněz od zlata a řízením tvorby peněz potřebami trhu a zajištěním, aby peníze byly nabízeny i tehdy, pokud úrok z reálného kapitálu „padne a zmizí“⁵⁷ – přičemž druhá podmínka míří k zavedení bezúročných peněz. Gesell nesouhlasil se ztotožňováním peněz se zlatem. Tvrdil, že je nutno důsledně rozlišovat mezi penězi samými a látkou, z níž jsou tvořeny.

Gesell stál a stále stojí mimo hlavní proudy světového ekonomického myšlení⁵⁸ a standardními učebnicemi nebývá obvykle vůbec zmiňován. Gesell např. kritizoval teorie hodnoty, které mají – podle jeho mínění – bránit vědeckosti ekonomie a jejich aplikace do oblasti peněz mají vést ke sterilitě a neúčinnosti příslušných politik.⁵⁹ „Nejvlivnější ekonom 20. století John Maynard Keynes prohlásil, že budoucnost se bude učit spíše od Gesella než od Marxe. Ocenil tak Gesellův originální přínos k ekonomickému myšlení. Z hlediska hlavního proudu se dnes zdá, že Gesell spíše upadá do zapomnění, než že by byl mladšími generacemi docenován. Liberální ekonomové se naopak vždy stavěli ke Gesellovi odmítavě, Henry Hazlitt ho dokonce označoval za monetárního „pomatence“...“⁶⁰

Přes nezařaditelnost Gesella je nutné upozornit na jisté styčné plochy jeho myšlenek a keynesiánství. S. Gesell obdobně jako J. M. Keynes doporučoval opustit systém zlatého standardu.⁶¹ Jako keynesiánského (dokonce „hyperkeynesiánského“) ekonoma Gesella interpretuje H. Ch. Binswanger.⁶² Samotný Keynes v klíčovém pojednání z roku 1936

⁵⁷ S využitím (Votruba, 2013b, s. 50, s odkazem na Gesell, 1916a v pozdějších vydáních).

⁵⁸ „Žádný z významných ekonomů 20. století se nepřiklání k jeho tezi o mocenské převaze peněz nad zbožím, ze které vyplývá pro vlastníka možnost zadržet měnu, jestliže za ni neobdrží požadovaný úrok“ (Votruba, 2013b, s. 55).

⁵⁹ Srov. kapitulu 3 Tzv. hodnota třetího oddílu díla (Gesell, 1916a – zde s využitím překladu Gesell, 1958).

⁶⁰ (Votruba, 2014, s využitím <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2014/10/silvio-gesell-nedoceneny-vizionar>). Srov. (Votruba, 2013b, 2017).

⁶¹ Gesell argumentoval omezeným množstvím zlata v konfrontaci s téměř neomezeným růstem ekonomik. Nedostatek zlata by mohl vést k deflaci, jeho přebytek k destabilizaci financí pomocí inflace. Připomínáno bývá, že Gesell požadoval „oddělení měny od zlata v době, kdy si takový krok téměř nikdo nedovedl představit. Jeho požadavkem bylo, aby se výroba peněz řídila potřebami trhu“ (Votruba, 2013b, s. 51).

⁶² „Gesell je zakladatelem svobodné ekonomiky, ekonomickým outsiderem, kterého však Keynes v jistém smyslu uznal jako svého předchůdce. Je proto stále považován především za keynesiánského ekonoma, dokonce za svého druhu hyperkeynesiánského, tedy zastánce školy, která propaguje nejnižší (nominální) úrokovou sazbu, která je možná jako prostředek, jak se vyhnout krizím. Gesell však také uznal, že problém krize nelze vyřešit pouze snížením úrokových sazeb... Gesell proto navrhuje jako nezbytnou souvislost se zavedením „svobodných peněz“... zavedení „svobodné země“... Gesellovo hlavní dílo tak nese název „Přirozený ekonomický řád prostřednictvím svobodné země a svobodných peněz zdarma... Dokazuje, že skutečné aspekty ekonomiky – to znamená, nárok na půdu nebo zdroje – nesmí být nikdy ztracen z dohledu, i když je primární důležitost přikládána měnovým faktorům. Gesell to poznal jasněji než Keynes“ (s využitím Binswanger et al., 1983, s. 246-248).

(*Obecná teorie zaměstnanosti úroku a peněz*), v knize šesté, v kapitole 23 (pojmenované *Poznámky k merkantilismu, zákonům proti lichvě, okolkovaným penězům a teoriím nedostatečné spotřeby*), oceňuje originální postřehy různorodých autorů, včetně Gesella.⁶³

V paragrafu VI zmiňuje J. M. Keynes „podivného, nenáležitě opomíjeného proroka Silvia Gesella...“, jehož dílo obsahuje záblesky hlubokého vhledu a který jen nedokázal dosáhnout k podstatě věci“ (Keynes, 2020, s. 290).⁶⁴ Vzhledem k předpokládaným neznalostem čtenářů ohledně myšlenek Gesella, poskytuje mu na stránkách „Obecné teorie“ prostor, „který by jinak nebyl přiměřený“ (dtto). Dílo *Přirozený ekonomický řád prostřednictvím svobodné půdy a svobodných peněz* (Gesell, 1916a) představuje slovy: „Navzdory prorockým okrasám, kterými jej ověnčili jeho oddaní stoupenci, je Gesellova hlavní kniha napsána v chladném vědeckém jazyce; i když je skrz naskrz protkána vášnivější, emocionálnější oddaností k sociální spravedlnosti, než se podle některých na vědce sluší“ (tamtéž, s. 292).

„Účel knihy jako celku⁶⁵ lze popsat jako založení anti-marxistického socialismu, reakci proti laissez-faire postavenou na teoreticky základech zcela odlišných od těch Marxových tím, že jsou založeny na zavržení namísto na přijetí klasických hypotéz a na osvobození konkurence místo na jejím odstranění“ (Keynes, 2020, s. 292). Hojně citována bývají slova završující hodnocení Gesellova díla: „Věřím, že budoucnost se více naučí z přístupu Gesella než Marxe“ (tamtéž).⁶⁶ Což lze interpretovat ovšem i tak, že se Keynes daleko více obával Marxe a marxismu, nežli obdivoval ztřeštěné vizionářství Gesella. Keynes nebyl žádný socialista ani rozhodně nechtěl kapitalismus odstranit, chtěl jej reformami zachránit.⁶⁷

⁶³ Keynes v kapitole připomíná teorie směřované ke složkám efektivní poptávky, s důrazem na dostatečné motivy k investování aj. i různé inspirace ohledně teorie preference likvidity. Srov. (Sojka, 1999, 2010).

⁶⁴ Keynes píše, že Gesellovi oddaní stoupenci jej v poválečných letech „bombardovali kopiemi jeho děl...“ (Keynes, 2020, s. 290). Samotný Keynes, „vzhledem k určitým hmatatelným vadám v argumentaci“ tehdy ještě nedokázal odhalit jejich přínosy. Přičemž na originální snahy pohlížel jako na „ztřeštěné nápady“.

⁶⁵ Za druhotnou označuje Keynes pasáže pojednání (Gesell, 1916a), odvozené od H. George. „Část, která se odvozuje od Henryho George..., ačkoli je bezpochyby důležitým zdrojem síly hnutí, má zcela sekundární význam“ (Keynes, 2020, s. 292). S upřesňující poznámkou pod čarou ve znění: „Gesell se odlišoval od George tím, že doporučoval vyplácet náhradu, když je půda znárodněna“ (tamtéž).

⁶⁶ Keynes pokračuje: „Předmluva k Přirozenému ekonomickému řádu ukáže čtenáři, pokud se do ní podívá, morální kvalitu Gesella. Odpověď na marxismus se podle mého názoru nachází na rádcích této předmluvy“ (Keynes, 2020, s. 292). Keynes míní (dle překladu (Gesell, 1929)) předmluvu I ke 3. vydání z roku 1919 a kratší předmluvu II ke 4. vydání z roku 1920.

⁶⁷ Srov. (Sirůček a kol., 2007), (Sojka, 1999, 2010) aj.

Keynesova interpretace „specifického příspěvku k teorii peněz a úroku“ zdůrazňuje jasné rozlišení mezi úrokovou mírou a mezní efektivností kapitálu.⁶⁸ Keynes vyzdvihuje, že Gesell „poukazuje na to, že úroková míra je čistě peněžním fenoménem a že mimořádnost peněz, ze které vyplývá význam úrokové míry peněz, spočívá ve skutečnosti, že jejich vlastnictví jako prostředek k ukládání bohatství vyžaduje od držitele zanedbatelné udržovací náklady, a že formy bohatství, jako jsou zásoby komodit vyžadujících udržovací náklady, ve skutečnosti generují výnos z důvodu standardu stanoveného penězi“ (Keynes, 2020, s. 292).⁶⁹ Keynes ale kriticky připomíná, že Gesell vytváří „pouze polovinu teorie úrokové míry“ (Keynes, 2020, s. 293). „Je to proto, že mu unikl pojem preference likvidity“ (dtto). Za velký nedostatek totiž Keynes označuje, že u Gesella „je to pouze existence úrokové míry z peněz, co umožňuje získat výnos z půjčování zásob komodity...“ (tamtéž).⁷⁰

Neúplnost Gesellovy teorie považuje Keynes za „nepochybné vysvětlení“, proč Gesellova práce „utrpěla přehlížením ze strany akademického světa“ (Keynes, 2020, s. 293). Leč Gesell měl svou teorii dotáhnout „dostatečně daleko, aby ho zavedla k praktickému doporučení, které v sobě může nést potřebnou podstatu, i když to není uskutečnitelné v jím navrhované formě“ (tamtéž). Gesell tvrdí, že „úroková míra z peněz brzdí růst reálného kapitálu, a že pokud by tato brzda byla odstraněna, růst reálného kapitálu v moderním světě by byl tak rychlý, že by to pravděpodobně ospravedlnilo nulovou úrokovou míru z peněz, samozřejmě ne okamžitě, ale v poměrně krátké době. Proto je prvořadou nutností snížit úrokovou míru z peněz, a to, jak zdůraznil, lze provést tak, že se zajistí, aby na sebe peníze vzaly udržovací náklady, stejně jako ostatní zásoby neproduktivního zboží“ (dtto).

⁶⁸ Gesell také „... argumentuje, že je to úroková míra, co omezuje míru růstu reálného kapitálu“ (Keynes, 2020, s. 292).

⁶⁹ Gesell má citovat „komparativní stabilitu úrokové míry v průběhu věků jako důkaz, že nemůže záviset na čistě fyzických znacích, jelikož změna druhého uvedeného z jedné epochy do druhé musela být nevyčísitelně větší než pozorované změny úrokové míry“ (Keynes, 2020, s. 292). Což má v terminologii Keynesa znamenat, že „úroková míra, která závisí na konstantních psychologických znacích, zůstala stabilní, zatímco široce kolísavé znaky, primárně určující schéma mezní efektivity kapitálu, neurčily úrokovou míru, ale míru, při které (více či méně) daná úroková míra umožňuje růst zásob reálného kapitálu“ (tamtéž).

⁷⁰ Keynes v naznačených souvislostech oceňuje Gesellovo ekonomické podobenství (v podobě dialogu Robinsona Crusoa s cizincem), ovšem dodává: „Když však uvedl důvod, proč úroková míra z peněz, na rozdíl od většiny úrokových měr z komodit, nemůže být záporná, zcela přehlíží potřebu vysvětlení, proč je úroková míra z peněz kladná, a nevysvětluje, proč není úroková míra z peněz řízena (jak tvrdí klasická škola) standardem určeným výnosem z výrobního kapitálu“ (Keynes, 2020, s. 293).

Gesell tímto dospívá „k slavnému návrhu „okolkovaných peněz“, s nimiž je jeho jméno především spojováno...“ (Keynes, 2020, s. 293).⁷¹ „Podle tohoto návrhu by si peněžní bankovky (i když by to samozřejmě muselo platit přinejmenším i pro některé formy bankovních peněz) zachovaly svou hodnotu pouze tím, že by byly každý měsíc označeny kolkem, jako se pojistná karta označuje kolky zakoupenými na poště“ (tamtéž).⁷²

Keynes myšlenku „na pozadí okolkovaných peněz“ označuje za „seriózní“. Považuje za „skutečně možné“, že „by se podařilo nalézt prostředky na její uplatnění v praxi v mírnějším rozsahu“ (Keynes, 2020, s. 294). Gesell se ovšem neměl adekvátně vypořádat s mnoha obtížemi. „Zejména si nebyl vědom toho, že peníze nejsou jedinečné v tom, že se k nim poji prémie za likviditu, ale od mnoha jiných artiklů se liší pouze rozsahem, když odvozují svůj význam z toho, že mají vyšší prémii za likviditu než jakýkoli jiný artikl. Pokud by tedy peněžní bankovky měly být zbaveny prémie za likviditu prostřednictvím systému kolkování, nastoupila by na jejich místo celá řada náhradníků – bankovní peníze, dluhy na vyžádání, zahraniční peníze, šperky a drahé kovy obecně a tak dále“ (tamtéž).⁷³

Vedle Keynesa připomíná Gesellovo dílo řada dalších ekonomických osobností 20. století. Včetně ekonomických „nobelistů“ M. F. Ch. Allaise (zmiňujícího Gesella mezi průkopníky směřujícími individualismus s kolektivismem)⁷⁴ či L. R. Kleina (řadícího Gesella k neúspěšným peněžním reformátorům, kteří přinášeli postřehy zajímavé i z hlediska moderní doby a prokázali „ekonomickou intuici“, ovšem byli akademickými ekonomy ignorováni).⁷⁵ Oceňovány bývají základní Gesellovy myšlenky o přirozeném ekonomickém řádu, ohledně role peněz ve společnosti (peněžní řád jako nervus rerum – nejdůležitější věc

⁷¹ „... a který dostal požehnání profesora Irvinga Fishera“ (Keynes, 2020, s. 293). Srov. (Fisher, 1933) – „Svobodné peníze se mohou ukázat jako nejlepší regulátor rychlosti oběhu peněz, což je nejvíce matoucí prvek při stabilizaci cenové hladiny. Při správné aplikaci by nás to ve skutečnosti mohlo za pár týdnů vyvést z krize... Jsem pokorným služebníkem obchodníka Gesella“ (s využitím Fisher, 1933, s. 67).

⁷² „Cena kolků by samozřejmě mohla být stanovena na jakoukoli vhodnou částku“ (Keynes, 2020, s. 293). Keynes pokračuje: „Podle mé teorie by měla být zhruba rovna přebytku úrokové míry z peněz (nehledě na kolky) nad mezní efektivitou kapitálu, jež odpovídá míře nových investic slučitelné s plnou zaměstnaností. Skutečný poplatek navržený Gesellem byl 1 promile týdně, což odpovídá 5,2 % ročně. To by bylo ve stávajících podmínkách příliš vysoké číslo, ale správné ceny, jež by se musela čas od času měnit, by mohlo být dosaženo pouze pokusem a omylem“ (tamtéž).

⁷³ „Jak jsem zmínil výše, byly chvíle, kdy výši úrokové míry pomáhala udržet pravděpodobně touha po vlastnictví půdy, nezávisle na jejím výnosu, i když v Gesellově systému by tato možnost byla odstraněna znárodněním půdy“ (Keynes, 2020, s. 294).

⁷⁴ Propagoval znárodnění půdy, „nepřetržitou devalvací peněz“ či odstranění monopolů a dalších privilegií. Srov. (Allais, 1947).

⁷⁵ Srov. (Klein, 1966).

ekonomického a sociálního systému)⁷⁶ anebo schopnost Gesella psát originálně a přitom srozumitelně.⁷⁷

Pozice ekonomického „disidenta“ a „outsidera“ Gesella se přitom nachází – kromě jeho nezařaditelnosti ke standardním ekonomickým myšlenkovým proudům a školám – i mimo velké politické ideologie. Pro Gesellovu teorii a jeho smýšlení má být typický kompromis mezi individualismem a kolektivismem. Gesell např. pozitivně hodnotil volné trhy i svobodné podnikání, ovšem přitom odmítal kapitalismus.⁷⁸ Přesněji Gesell snil o reformovaném a společensky odpovědném kapitalismu. Přirozeném řádu ve smyslu hospodářství bez rušivých cyklických výkyvů v kombinaci se spravedlivým sociálním uspořádáním. Usiloval proto i o zajištění stabilní hodnoty peněz, přičemž podporoval volné měnové kurzy a odmítal zlaté krytí měn, včetně směnitelnosti peněz za zlato.

Kritizován ostře Gesell bývá za absenci akademického vzdělání, za příliš kontroverzní, okrajové a naivní představy. I za aktivní angažmá v Bavorské republice rad. Johanisová klade otázku: „Byl Gesell anarchista, komunista, či naopak extrémní liberál?“ (Johanisová, 2014, s. 44). Nabízí odpověď: „Nelze ho jednoduše zařadit do žádné kolonky...“ (tamtéž).

Gesell bývá řazen k (někdy až extrémně) libertariánským socialistům. Sám se považoval za světoobčana a na hranice nahlížel jako na zastaralý přežitek.⁷⁹ Pro své antiautoritářské postoje a radikální vize bývá též mnohdy uváděn mezi anarchisty. Ostatně Gesellův společensko-ekonomický model „svobodné ekonomiky“ bývá označován jako anarchistický.⁸⁰ Gesellovy zemědělské experimenty jsou zmiňovány v souvislosti s izraelskými kibucy, resp. jejich inspiracemi. Gesell samotný je obvykle vnímán jako svérázný levicový radikál, leč marxology aj. bývá i obviňován z pozic blízkých fašismu.⁸¹

⁷⁶ Srov. (Gesell, 1891b).

⁷⁷ Srov. (Suhr, 1983), s návazností na Gesellovu kritiku peněžních systémů.

⁷⁸ Srov. (Votruba, 2013b, 2017 aj.)

⁷⁹ S přesvědčením, že Země by měla patřit všem lidem bez ohledu na rasu, pohlaví, třídu, bohatství či náboženství. Přesvědčením inspirovaným idejemi H. George. Srov. (George, 1879).

⁸⁰ Gesell bývá nazýván „anarchistickým Marxem“ – srov. (Schmitt, 1989).

⁸¹ (Altwater, 2004) odmítá „svobodnou ekonomiku“ coby sociální darwinistický koncept. Obviňuje geselliány, že přistoupili na pozice národního socialismu. Část geselliánů se neúspěšně pokouší reformy prosadit v rámci NSDAP. Oficiální ideologové národního socialismu přitom Gesella zavrhovali jakožto „kacíře“ – např. ekonomický teoretik NSDAP, ekonom a urbanista G. Fedder (1883–1941). Objevuje se také připomínání vazeb hnutí „svobodné ekonomiky“ na původní – částečně i sociálně orientované – vedení SA, které bylo rozbito čistkami Noci dlouhých nožů v roce 1934. Srov. (Hüwe, 2001), (Votruba, 2013b).

Střípky z historie pokusů ohledně „svobodné ekonomiky“ a bezúročné měny⁸²

Především z morálních, resp. etických důvodů⁸³ se odmítavě staví k pobírání úroků za peněžní půjčky náboženské systémy jako křesťanství, islám anebo judaismus. I když teorie i realita jsou mnohem, mnohem složitější (zmínit lze např. toleranci k půjčování na úrok u reformátorů typu kalvinistů). Filozofická zdůvodnění bývají vztahována např. k T. Akvinskému⁸⁴ či již k Aristotelovi a odmítání „nepřirozenosti“ lichvy,⁸⁵ s představou „sterilních“ peněz.⁸⁶ Ekonomická argumentace proti úroku se objevuje v 18. století u myslitelů blízkých fyziokratismu, přičemž např. fyziokrat F. V. D. de Forbonnais ovlivnil kameralistu J. von Sonnenfelse.⁸⁷ Šlo o názory, že kapitalista hromadící peníze může za brzdit jejich oběh a peníze mohou být vylákány pouze skrze tribut, který je splácen pomocí úroku. Tento zdrazuje zboží, obírá pracující o výtěžek jejich píce a část odevzdává vlastníku peněz. Kriticky na sociální i ekonomické dopady úroku nahlížel socialista P. J. Proudhon.⁸⁸ Ohledně úroku tvrdil obdobné, co Sonnenfels nebo Gesell. Neobdrží-li držitelé peněz požadovaný úrok, dojde k zastavení oběhu peněz, a tím zákonitě k ekonomické krizi. Navrhovaná reforma na odstranění úroku měla všeobecně učinit úvěr přístupný, a tím i umožnit rozvoj drobného soukromého vlastnictví. Odstranění úroku mělo

⁸² Podrobněji se historií bezúročné měny věnuje stejnojmenná kapitola 3 in (Votruba, 2013b).

⁸³ K dnešním kritikám např. velkého zadlužení z kavárensky moralizujících pozic srov. (Sedláček, 2009).

⁸⁴ Srov. (Sedláček, 2001).

⁸⁵ K lichvářskému kapitálu či zákazům pobírání úroku ze strany církve etc. srov. (Marx, 1956, kapitola 36).

⁸⁶ Srov. (Koderová et al., 2008), (Sirůček a kol., 2007), (Sojka, 2010).

F. V. D. de Forbonnais (1722–1800) byl francouzský politický ekonom, encyklopedista, státní úředník za Ludvíka XV. J. von Sonnenfels (1732–1817) byl rakouský osvícenec a národohospodář německého původu, představitel kameralismu a rádce císaře Josefa II. Prosazoval josefínské reformy. Byl autorem trestních zákoníků, divadelním cenzorem aj. Stát – podle Sonnenfelse – měl hrát pozitivní roli při zajišťování přijatelné životní úrovně. Pozitivní vliv na hospodářství spojoval s růstem počtu obyvatel, prosazoval rozvoj pracovních náročných odvětví a malé pozemkové vlastnictví. Srov. (Votruba, 2013a,b).

⁸⁸ P. J. Proudhon (1809–1865) byl francouzský filozof, ekonom a sociolog, teoretik socialismu a samosprávy pracujících, stoupenec anarchismu. Kritizoval kapitalistické vlastnictví, přitom však odmítal vlastnictví společenské. Řešení kapitalistických problémů spojoval s vytvořením atomizované společnosti soukromých malovýrobců. Hodlal přeměnit dělníky v soukromé malovýrobce reformou. Základem měl být vznik lidové výměnné banky, která by poskytovala bezúročný úvěr a zabezpečovala směnu výrobků na základě pracovních peněz. Čímž mělo být zajištěno, že výrobce obdrží plnou hodnotu práce. Peníze chápal především jako úvěrové peníze a jejich emisi plánoval vázat na eskont obchodních směnek. Proudhon s výměnnou bankou neúspěšně experimentoval. Srov. (Proudhon, 1849), (Ferreiraová, 2011).

také vést k likvidaci bezpracných důchodů. Nutno ale zdůraznit, že připomínané názory byly spíše ojedinělé a obvykle jsou považovány za absurdní.⁸⁹

Dílo Gesella inspirovalo hnutí, aktivní především v německy mluvících zemích. Vznikly i politické strany, mající v programu Gesellovy reformní návrhy. Jde sice o marginální politický a občanský proud, který je však od dob Výmarské republiky stále aktivní. Bývá označován jako hnutí za „*přirozený hospodářský řád*“, což odkazuje na název Gesellova hlavního díla (Gesell, 1916a). Pro hnutí bývá používána zkratka *NWO-Bewegung*⁹⁰ a jeho příslušníci jsou označováni jako „*svobodní ekonomové*“ či *geselliáni*.⁹¹

Reformní požadavky hnutí za „*svobodnou ekonomiku*“ (*Freiwirtschaft*), vzniklého ve 20. letech 20. století bývají shrnovány do tří „*F*“ – „*svobodné peníze*“ (*Freigeld*), „*svobodná půda*“ (*Freiland*), „*svobodný obchod*“ (*Freihandel*).⁹² Peníze zde mají konstantní hodnotu (nepodléhají inflaci ani deflaci) a jsou vydávány na omezenou dobu. Dlouhodobé spoření vyžaduje investice do dluhopisů či akcií. Veškerá půda je ve společném vlastnictví anebo je majetkem veřejných institucí. Lze si ji pronajmout od komunity či vlády, leč nikoli koupit. „*Volný obchod*“ má spočívat ve zrušení národních hospodářských hranic. S liberální vírou, že intenzivní obchodní vztahy a vzájemné závislosti zajišťují dlouhodobý mír mezi zeměmi.

Hlavním cílem „*svobodné ekonomiky*“ má být stabilní, sociálně spravedlivá tržní ekonomika. Nosné pilíře představují „*svobodné peníze*“ (tj. peněžní reforma) a „*svobodná půda*“ (tj. pozemková reforma). „*Svobodní ekonomové*“ považují za chybné peněžní systémy, kdy akceptují názory Gesella ohledně špatných informací generovaných cenami. Jejich „*svobodné peníze*“ mají poskytovat dostatek prostředků na investice. Mají umožnit pokles tržní úrokové míry na 0 % (i níže). Peněžní reforma má zahrnovat zavedení měny s chráněným oběhem a zrušení zlatého standardu. V duchu volání po „*přirozeném řádu*“ bývá zdůrazňováno, že vše v přírodě podléhá rytmickému střídání zrodu a umírání, pouze

⁸⁹ K historickému exkurzu do kritiky konceptu úroku srov. (Votruba, 2013b). Srov. též (Gesell, 1916a).

⁹⁰ Neue Weltordnung, *anglicky* New World Order (*NWO*) – srov. (Bartsch, 1994).

⁹¹ Takto se označují cca od 30. let 20. století. V současnosti jsou používány také termíny jako „*lidská ekonomika*“ či „*spravedlivá ekonomika*“. Votruba v souvislosti s ekonomickou teorií, „*kteří historicky analyzuje, jak stávající systém postavený na úrocích dopadá na reálnou ekonomiku*“ (Votruba, 2013b, s. 152) navrhuje její označování jako „*geselliánství*“. Votrubovo „*geselliánství*“ se přitom ovšem nemusí s hnutím za „*přirozený hospodářský řád*“, resp. za „*svobodnou ekonomiku*“ vždy překrývat.

⁹² Základní ekonomické myšlenky „*svobodné ekonomiky*“ popsal maďarsko-rakouský ekonom T. Hertzka (1845–1924) v díle *Svobodná země – obrázek sociální budoucnosti* (Hertzka, 1890).

peníze se zdají být vyjmuty z pomíjivosti všeho pozemského. Což má být překonáno zavedením chráněného oběhu (např. pomocí Gesellova kolkování). „*Svobodné peníze*“ tudíž neplní funkci uchovatele hodnoty⁹³ a mají být v potřebné míře investovány. Tato „*daň z likvidity*“ má umožňovat kontrolu rychlosti peněz. Podle víry „*svobodných ekonomů*“ by v důsledku toho měla nastat plná zaměstnanost (srovnatelná se situací trvalého boomu), přičemž by mělo docházet k růstu mezd a poklesu cen.

Současně s reformou peněžní mají být prostřednictvím projektu „*svobodné půdy*“ příjmy z vlastnictví půdy, které nelze systémově eliminovat, převedeny na širokou veřejnost a socializovány.⁹⁴ Odmítáno je soukromé vlastnictví půdy – „*svobodná ekonomika*“ kombinuje veřejné vlastnictví půdy s jejím soukromým využíváním. S požadavkem převodu veškeré půdy do veřejného vlastnictví (např. obcí) od původních vlastníků za plnou náhradu. Původní vlastníci si přitom mohou ponechat právo užívat své nemovitosti po zaplacení pravidelně se opakujícího licenčního poplatku. Na rozdíl od půdy mohou být objekty, která na této byly či budou postaveny (budovy, komerční zařízení) nadále soukromým majetkem. Mohou být i soukromě využívány, neboť pocházejí z práce. Každý, kdo potřebuje a chce využívat půdu (soukromé i právnické osoby, předchozí vlastníci i noví uživatelé) by měl pravidelně platit odpovědnému orgánu pro správu pozemků poplatek za užívání půdy, jehož výše zhruba odpovídá pronájmu půdy. Výše poplatku by měla být stanovena v závislosti na vhodnosti příslušné nemovitosti a může být například stanovena jako nejvyšší nabídka v aukci práv na užívání. Tímto způsobem má být úroveň poplatku za užívání koncipována v souladu s principy tržní ekonomiky.

V první subkapitole jsou zmiňovány organizace „*svobodné ekonomiky*“, propagující ideje a návrhy S. Gesella (FFB, SFFB, DFFB, FFF aj.). Jejich tradice přetrvávají především v Německu dodnes.⁹⁵ Hnutí za „*svobodnou ekonomiku*“, resp. „*přirozený řád*“ přitom procházelo několika fázemi vývoje,⁹⁶ které obvykle nebyly přesně časově ohraničeny.⁹⁷

⁹³ Bývá užíván termín *Schwundgeld* („*scrvkávající se peníze*“), a to i v hanlivém smyslu. Srov. (Bierl, 2012).

⁹⁴ Samotný Gesell plánoval prostředky získané socializací pozemkového nájmu distribuovat matkám jako „*mateřský důchod*“ – vysoký přídavek na děti. Ženy se tímto měly stát ekonomicky nezávislé na mužích.

⁹⁵ Přesněji v německy mluvících zemích. Existovaly snahy rozšířit hnutí i do dalších zemí – např. údajné pokusy ohledně *Tschechoslowakischer Freiwirtschaftsbund* v Československu, aktivity Jugoslávce P. Stanisice, Francouze J. Barrala anebo Brita P. Pye. Srov. (Bartsch, 1994), (Onken, 1999), (Votruba, 2013b).

⁹⁶ O. M. Hoffmann, teolog a raný stoupenec Gesella, rozlišoval v polovině 20. let dva proudy v Gesellově hnutí. Označuje je jako „*buržoazní svobodná ekonomika*“ a „*proletářští fyziokraté*“. Srov. (Schmitt, 1989).

⁹⁷ K historii hnutí *NWO-Bewegung* srov. (Bartsch, 1994).

Některé z výše uváděných organizací v době Výmarské republiky kandidovaly do Reichstagu. Nejviditelnější byla FFF, která v roce 1924 obdržela 0,1 % hlasů. V roce 1933 se formuje *Rolandbundes* – „národní federace k zajištění tržní suverenity říše“, rozpuštěná již roku 1934. Po II. světové válce v západních okupačních zónách vznikají strany zaměřené na „svobodnou ekonomiku“. Z některých se roku 1950 zformovala *Frei-Soziale Union* (FSU), která roku 1968 rozšiřuje název na *FSU Demokratische Mitte*. Od roku 2001 se nazývá *Humanwirtschaftspartei*. Vzhledem k malému počtu členů nehraje žádnou významnější roli. Roku 2010 ztrácí status strany zapsáním do rejstříku spolků.

Mezi institucemi, které se věnují „svobodné ekonomice“, a mají tuto i v programu, lze uvést Iniciative für Natürliche Wirtschaftsordnung (INWO) v Německu, Švýcarsku a Rakousku,⁹⁸ Deutscher Freiwirtschaftsbund (DF), Förderverein Natürliche Wirtschaftsordnung⁹⁹ či Freiwirtschaftlicher Jugendverband. Ideje „svobodné ekonomiky“ šíří Sozialwissenschaftliche Gesellschaft,¹⁰⁰ semináře, archívy aj. K osobnostem spojeným s myšlenkami a hnutím „svobodné ekonomiky“ náleží (abecedně) ekonomové, politici, reformátoři, spisovatelé aj. jako H. Bernoulli, G. H. Blumenthal, H. Creutz,¹⁰¹ M. Hebecker, T. F. Christen, M. Kennedyová, P. Klüpfel, F. Oppenheimer, K. Walker či W. Zimmermann.

Na konci 20. let a na počátku 30. let 20. století dochází k prvním praktickým pokusům s oběhem bezúročných peněz. Některé z nouzových měn v době krize 30. let aplikují zadržovací poplatky v zájmu zajištění peněžního oběhu. Uplatnění kolkovaných peněz bylo ovšem značně problematické a nouzové měny za čas zakázány. Gesellovy návrhy celkové peněžní reformy se nikdy nikde neprosadily, nicméně staly se inspirací pro celou řadu lokálních experimentů s kolkovanými penězi. Experimenty se „svobodnými penězi“ probíhaly v Německu, Rakousku, Francii, Španělsku anebo USA.¹⁰² Připomenout lze např. pro-

⁹⁸ S časopisem *Fairconomy*.

⁹⁹ S časopisem *Humane Wirtschaft*.

¹⁰⁰ Vydávající časopis *Zeitschrift für Sozialökonomie*.

¹⁰¹ Srov. (Creutz, 1993, 2012).

¹⁰² Hodnocení pokusů s „gesellovými“ a obdobnými penězi jsou rozdílná. Stoupenci Gesellových idejí stále vyvracejí názory, že experimenty úspěšné vesměs nebyly – srov. např. (Creutz, Suhr, Onken, 1986).

jekty „fyzikokratických peněz“. K nejúspěšnějším bývá řazen německý systém Wära a pokus s certifikáty z rakouské oblasti Wörgl.¹⁰³ *Zázrak z Wörglu*“ (ke kterému se chtěly přidat desítky dalších obcí) zaujal I. Fishera, který doporučoval vládě USA bojovat s Velkou hospodářskou krizí vydáním podobných certifikátů.¹⁰⁴

Přihlédnout je přitom nezbytné ke specifičnosti doby Velké hospodářské krize, kdy načas lokální ekonomiky mohly být experimenty povzbuzeny, nicméně brzy narazily na odpor centrálních úřadů. Aktivita inspirovaná Gesellem dodnes fungují ve Švýcarsku, kde si menší podnikatelé poskytují „*bezúročné půjčky tím, že si navzájem platí za své služby ve speciální měně, nepřevoditelné na švýcarský frank*“ (Johanisová, 2014, s. 44).¹⁰⁵ Rovněž došlo k řadě pokusů implementovat myšlenky „*svobodné půdy*“. Hlavními sponzory zmíněných experimentů byly různé projekty komunitního osídlení. Po II. světové válce se hnutí inspirované Gesellem nachází v útlumu. Naváznosti na koncept bezúročné měny se např. objevují ve svépomocné akci ve francouzském Lignierés (1956), v Brazílii (1958) anebo později až v roce 2001 v Brémách (s peněžní jednotkou Roland a cirkulačním poplatkem 1 % měsíčně). Počet doplňkových měn podstatně roste od 80. let 20. století, zejména v anglosaských zemích. Často vznikají jako reakce na hospodářské problémy a fungují jako určitý druh svépomoci v rámci místních komunit.

Za určitá pokračování historických pokusů se „*svobodnými penězi*“ mohou tak být považovány tzv. peníze¹⁰⁶ regionální, komunitní, lokální či komplementární, které jsou

¹⁰³ Experiment Wära iniciují koncem 20. let němečtí geselliáni H. Timm a H. Rödiger. Společností Wära vydávané kupony měsíčně ztrácely část nominální hodnoty, což bylo vyrovnáváno nalepováním zakoupených kolků. Do obchodování v této měně se zapojilo v Německu kolem tisícovky subjektů. K popularitě přispěl pokus z bavorské vesničky Schwanenkirchen. Nový majitel uhelného dolu hodlal obnovit těžbu a nezískal úvěr. Hnutí „*svobodné ekonomiky*“ úvěr poskytlo, z větší části pomocí měny Wära. V této byli placeni horníci a v okolí kolovala. Fungování zakázala německá vláda na podnět centrální banky, stát tak chránil svůj finanční monopol. Obdobně posléze skončil zákazem i experiment v tyrolském městečku Wörgl. V souvislosti s krizí probíhal program mimořádné pomoci, který vycházel z idejí „*svobodné ekonomiky*“ a vedl k vydávání bezúročných peněz jako doplňkové měny. Starosta se v roce 1932 rozhodl vydat pracovní certifikáty o hodnotě, kdy k zachování jejich platnosti bylo nutné každý měsíc nalepovat kolek. Srov. (Johanisová, 2014 aj.), (Votruba, 2013b, 2017 aj.).

¹⁰⁴ Srov. (Fisher, 1933).

¹⁰⁵ Johanisová mluví švýcarskou organizaci *Wirtschaftsring* – srov. (Johanisová, 1999). Měna WIR (*Wirtschaftsring-Genossenschaft*) emitovaná jako vzájemný zápočet patří k nejvyspělejšímu systému alternativních měn a také k nejstarším doplňkovým měnám fungujícím od 30. let 20. století. Za zakladatele bývají považováni W. Zimmermann a P. Enz. Srov. (Lietaer, 2001). (Votruba, 2013b).

¹⁰⁶ Nejde o oficiální „*státní*“ peníze (na něž má monopol centrální banka) a iniciátoři často hovoří spíše o kuponech anebo poukázkách. Jejich oběh funguje mezi členy spolku spotřebitelů a producentů kteří se zavážou tyto poukázky přijímat. Kromě přínosů hospodářských bývají častými i účely dobročinné, včetně snahy podpořit svůj region. Např. německé zkušenosti ukazují, že lokální měny se lépe uchyty na venkově.

v oběhu na mnoha místech světa pod různými názvy coby doplňková měna.¹⁰⁷ Počty místních měn fungujících vedle oficiálních platidel se vyčísľují na tisíce. Zájem o tyto roste v časech krizí, válek, ale i vlivem intenzivní globalizace cca od 80. let 20. století (anglosaské systémy LETS,¹⁰⁸ časové banky¹⁰⁹ či německé komplementární měny¹¹⁰).

Nemusí se však vždy jednat o projekty typu „*gesellových peněz*“. Ovšem mnohé ze systémů lokálních peněz jsou založeny právě na idejích Gesella, který požadoval, aby si peníze v zájmu zachování stabilního výkonu ekonomiky udržely hodnotu pouze po omezenou dobu. Místní platidla si hodnotu zachovávají po dobu cca několika měsíců a k prodloužení platnosti je třeba zakoupit a nalepit kolek, jehož cena se pohybuje v řádu procent nominální hodnoty bankovky. Což má ekonomické subjekty nutit k utrácení získaných prostředků namísto jejich hromadění, čímž se zrychľuje peněžní oběh.

Konstatovat je nutné, že řada zmíněných projektů může být považována za kuriozitu, která větší národohospodářský význam nemá. „*Většina vznikne na vlně nadšení aktivistů, kteří natisknou barevné papírky, aby se po pár letech uložily do muzea*“ (Kudrna, 2013,

¹⁰⁷ Obecněji lze hovořit o alternativních měnách, členěných na lokální měny, vzájemné zápočty, virtuální měny, nouzové měny, soukromé firemní poukázky, stravenky aj. Systém Wära a kolkované peníze Wörglu je možné interpretovat i coby měny nouzové. Nouzově za krize od poloviny 90. let 20. století v Argentině fungovala i paralelní měna Crédito. K alternativním měnám náľeží i časové dolary, směny PEN, japonské měny zdravotní péče anebo švýcarský WIR. Srov. (Lietaer, 2001), (Votruba, 2013b).

¹⁰⁸ „*Local Exchange Trading Systems*“ – překládáno např. jako „*obchodní systémy místní měny*“. Srov. (Johanisová, 1999). Místní obchodní výměnný systém vznikl v Kanadě v roce 1983 a rozšířil se do Velké Británie, na Nový Zéland aj. Účastníci nabízejí a poptávají komodity a služby. Jde o mnohostranný směnný obchod, kde jsou započítávány tzv. „*zelené dolary*“ (jejichž součet v systému vždy dává 0) – srov. (Lietaer, 2004). K prvním pokusům o LETS v ČR patří lokální měnový systém Letokruh vytvořený roku 2000 několika přáteli v Českých Budějovicích a okolí. Jmenovat lze dále experimenty typu brněnského LETS RozLEŤse, jihočeského Bud'SOB (Bud' soběstačný s měnou Sob), výměnného systému pro Prahu PRALETS (na on-line platformě CYCLOS) anebo LETS Jesenicko (s měnou Svoje – zkratka pro svobodné Jesenicko).

¹⁰⁹ Organizace fungující na bázi výměnného obchodu, beroucí v úvahu strávený čas při poskytování služeb. Účetní jednotkou je jedna hodina času (např. v USA Time-Dollar). Princip časových bank zní: „*Hodina za hodinu, služba za službu*“. Např. studenti Masarykovy univerzity mohou pomocí webového systému vzájemně obchodovat bez peněz. Po zaregistrování získají přístup k databázi poptávek a nabídek služeb, za které se platí hodinami z osobního bankovního konta. Na účet přibude tolik hodin, kolik jich člověk stráví poskytováním služeb někomu jinému. Nicméně v ČR se systém časového bankovníctví příliš neujal.

¹¹⁰ Navazující nezřídka přímo na ideje S. Gesella. Alternativní měny lze nalézt prakticky v každém regionu Německa. K nejznámějším náľeží Chiemgauer, vytvořený v roce 2003. Chiemgauer je možné utratit, půjčit si, investovat či darovat za sociálním účelem. Je možné platit v chiemgaurech pomocí debetních karet, vydávaných asociací družstevních bank Regios. Na Slovensku fungují např. alternativní měny Bratislavský živec či Širocký sokol, v Rakousku Talent. Vedle výše zmíněných českých alternativních měn Sob, Svoje atd., lze uvést varnsdorfskou lokální měnu TNE (tvrdší než euro). Alternativních měn se v ČR nevyskytuje mnoho. Důvodem mohou být nedostatečné informace a chybějící propagace. Zmiňována taktéž bývá místy stále přetrvávající existence silných rodinných, příbuzenských a sousedských vazeb a vzájemné pomoci.

s. 37). Některé výjimky však fungují i po destiletí (např. lokální peníze v americké Ithace anebo sardex na Sardinii). Jejich dopady přitom bývají vesměs lokální.¹¹¹ Mohou ovšem podporovat region, lokální produkty, zvyšovat soběstačnost a nezávislost (např. na bankovních půjčkách), posilovat jistoty, bezpečnost, „zelené“ aspekty a v neposlední řadě sloužit k utužování solidarity a sousedských i komunitních vztahů. Do alternativních měn lze ovšem řadit také stovky měn virtuálních (digitálních, kryptoměn, elektronických peněz – Bitcoin, Litecoin, Ethereum atd.). Jejich funkce, včetně investiční mohou být širší a přesahují rámec tohoto příspěvku. Což souvisí i se snahami centrálních aj. bank vytvářet vlastní peníze, a ještě dále umocnit nad penězi svou kontrolu (koncept CBDC,¹¹² projekty amerického Fedu, čínské úsilí o digitální měnu, návrhy měn obchodních bank).

Výše připomínán i ilustrován byl rozmach hnutí za „svobodnou ekonomiku“, resp. myšlenek Gesella hlavně v souvislosti s krizovými problémy 20. a 30. let 20. století. *„Po druhé světové válce obecně zájem o problematiku bezúročné měny klesá. Je to dáno i tím, že na počátku dne byly jiné problémy. Ve srovnání s meziválečným obdobím se to navenek projevuje poklesem přívrženců hnutí“* (Votruba, 2013b, s. 58). Pro poválečnou, tedy druhou, generaci geselliánů má být typické *„jisté konzervativní ulpění na díle „velkého učitele“, mohli bychom hovořit i o určité zkostnatělosti reformního hnutí“* (tamtéž).¹¹³

Ke třetí generaci geselliánů¹¹⁴ náleží také lidé spojení s hnutím „svobodné ekonomiky“ pouze volně a přinášející i vlastní teoretické koncepty a netradiční náměty. K těmto patří D. Suhr či M. Kennedyová. Suhr¹¹⁵ hovořil o *„nadhodnotě držených peněz“*. Peněžní *„nadhodnota“* plynoucí z úroků byla pro Suhra (i pro Gesella) symbolem kapitalismu,

¹¹¹ *„Tím, že lokální měna rotuje na místě, stimuluje (i třeba malou) hospodářskou sílu konkrétního regionu a udržuje větší část peněz obyvatel regionu doma. Lokální peníze generují lokální zisky podnikatelů a spotřebitelů“* (Robejšek, 2013, s. 5). *„Pomáhají zejména středostavovskému hospodářství; právě těm podnikatelům, kteří to mají v krizi obzvláště těžké. Fungují nejenom jako katalyzátor hospodářského vývoje, ale posilují také pocit sounáležitosti a sebeúcty; vědomí, že si lidé dokáží pomoci sami“* (tamtéž). Robejšek přitom nevolá po nahrazení národní měny lokálními, nýbrž zdůrazňuje, že lokální měny tuto vhodně doplňují. Přičemž připomíná, že: *„Lokální peníze mají konjunkturu zejména v krizi“* (tamtéž).

¹¹² Central Bank Digital Currency – koncept digitální měny garantované centrální bankou.

¹¹³ „Vyjádřil to jeden ze... stoupenců, Karl Walker, ve své přednášce z roku 1975, když prohlásil: „Nedělejme z Přírozeného hospodářského řádu Bibli, nedělejme z Gesella papeže...“ Vyslovil se tak jednoznačně pro nové promýšlení a přehodnocování Gesellovy ekonomické teorie“ (Votruba, 2013b, s. 58, s odkazem na Bartsch, 1994, s. 272).

¹¹⁴ *„Podle historika geselliánského hnutí Güntera Bartsche jsou hlavními představiteli této třetí generace Yoshito Otani, Helmut Creutz, Dieter Suhr, Margrit Kennedyová, Werner Onken a Bruno Jehle...“* (Votruba, 2013b, s. 58-59, s odkazem na Bartsch, 1994, s. 277-305).

¹¹⁵ D. Suhr (1939-1990) byl německým právníkem, profesorem veřejného práva a soudcem bavorského ústavního soudu. Věnoval se veřejnému právu a filozofii práva. Zabýval se také problematikou

který v zájmu svobodných trhů odmítá.¹¹⁶ Suhr argumentoval, že celý systém úroků má být protiústavní. Peněžní systém chápal coby veřejnou službu, kdy podle ústavy má mít každý občan garantován k těmto službám stejný přístup. Což stávající finanční systém nesplňuje. Systém úroků má fungovat jako přerozdělování, v němž neustále plynou peníze od chudších k bohatším – dochází k „*subvencování bohatých potřebnými*“.¹¹⁷ Děje-li se uvedená pomocí veřejného peněžního systému, má se jednat o porušení ústavy.

Ekonomika s vynucovaným úrokem má být naprogramována na nezaměstnanost. Úroky mají vést k masové nezaměstnanosti i k existenci příjmů bez práce.¹¹⁸ Suhr také volá po zadržovacím poplatku, který má zbavit peníze „*nadhodnoty*“. S odvolávkami na Keynesa navrhoval, aby po právní úpravě centrální banka začala část peněz vydávat v podobě účetních peněz (namísto bankovek), které by byly zatíženy příslušnými zadržovacími poplatky.¹¹⁹ Lidé by tyto poplatky zapůjčováním peněz ušetřili.¹²⁰

M. Kennedyová¹²¹ navazovala na Gesella a hlavní příčinu sociálních a ekologických problémů spojovala se systémem úroků. Od geselliána H. Creutze¹²² přejímá ideu třech typů růstu: růstu přirozeného (zpočátku rychlý, poté zpomaluje a zastavuje se na určité výši), růstu lineárního (probíhá konstantní rychlostí) a růstu exponenciálního. Tento je nejprve pomalý, pak se neustále zrychluje. V přírodě se s ním ovšem setkáváme pouze u rakovinového bujení. Systém složeného úrokování má být příkladem exponenciálního

základních práv, ochranou přírody i teorií peněz, kde vycházel z děl Proudhona, Gesella a Keynesa. Suhr se přitom hlásil k tzv. ordoliberalismu a hlásal, že pro svobodné trhy je důležitý řád garantovaný státem. Srov. (Suhr, 1983), (Creutz, Suhr, Onken, 1986). K specifické německé tradici ordoliberalismu srov. (Krabec, 2003).

¹¹⁶ „Suhr označuje úrok za projev churavění, „který nestačí sebeozdravné síly trhu v dlouhodobém časovém horizontu přemoci“...“ (Votruba, 2013b, s. 61, s odkazem na Bartsch, 1994, s. 291). Votruba dodává: „... klasičtí liberálové hájí kapitalismus v zájmu svobodného trhu, Suhr v zájmu svobodného trhu kapitalismus odmítá“ (tamtéž).

¹¹⁷ S využitím (Votruba, 2013b, s. 61, s odkazem např. na Bartsch, 1994, s. 290).

¹¹⁸ Suhr dále věří, že „zavedení „neutrálních“ peněz, kterými jsou podle něj takové, jež ztratí mocenskou převahu nad zbožím, by vedlo k odtržení nerovnováhy na trhu...“ (Votruba, 2013b, s. 61).

¹¹⁹ Keynes „považoval ideu kolkovaných peněz sice za zdravou, ale sotva proveditelnou. Suhr ovšem navrhuje jinou možnost, jak vybírat zadržovací poplatek...“ (Votruba, 2013b, s. 60).

¹²⁰ Srov. (Suhr, 1983).

¹²¹ M. Kennedyová (1939–2013) byla německá architektka a urbanistka, vyslovující se aktivně k ochraně přírody, postavení žen i hospodářské aj. politice – srov. (Kennedyová, Kennedy, 1995), (Kennedyová, 2011). Ke Kennedyové ve světle feminismu a feministické ekonomie srov. (Sirůček, 2019a,b).

¹²² H. Creutz (1923–2017) byl německý architekt, ekonomický analytik a publicista. Zabýval se propojením peněz a ekonomiky, resp. společnosti, kdy kritizoval systém úroků. Aktualizoval Gesellův názor, že „*svobodné*“ tržní hospodářství by mohlo optimálně, bez krizí, fungovat mimo kapitalismus. Byl také obviňován z pravicového extremismu. Srov. (Creutz, 1993, 2012), (Creutz, Suhr, Onken, 1996).

růstu.¹²³ Má vznikat rozpor mezi nároky plynoucími s lidmi zavedeného úrokového systému a vždy omezenými možnostmi Země – úroky tak mají působit jako „*rakovina ve společenské struktuře*“. Kennedyová (i Suhr) připomínali, že úroky neplatíme pouze při půjčování peněz, nýbrž platíme je i v cenách zboží (neboť investoři musí úroky zahrnout mezi náklady). Stávající peněžní systém také Kennedyová označovala za protiústavní.

„*Úrokový stroj*“ Kennedyová spojuje i s hlavní příčinou inflace, kterou považovala za pokus zvládnout stále narůstající dluhy. Řešení spatřuje, v duchu Gesella, v cirkulačním poplatku.¹²⁴ Požaduje také reformu pozemkovou (vyšším zdaněním) a připojuje návrh reformy daňové, která sleduje cíle hlavně ekologické. Podstatou má být zdanění výroby namísto práce, kdy daň z výroby zahrnuje i náklady ekologické. Čímž má být bržděna tendence nahrazovat práci automatizací, což má vést k vyšší zaměstnanosti. Odstranění daní z příjmů by legalizovalo stínovou ekonomiku. Podobnou „*zelenou*“ reformu daní prosazuje řada autorů i organizací. Kennedyová se zamýšlí i nad cestami změn. Preferuje, a za reálnou považuje, cestu umírněnou. I ti, kteří na systému vydělávají, mají pochopit, že „*větev, na které sedí, roste na nemocném stromě*“, a připojit se dobrovolně. Umírněná cesta má přinášet konec zisku z úroků, ale lidé si budou moci ponechat legálně získaný majetek. Při cestě násilné (formou revoluce) hrozí, že bohatí o majetek přijdou.

Ke Gesellovým pokračovatelům bývá řazen i B. A. Lietaer.¹²⁵ Jedná se pravděpodobně o prvního profesionálního ekonoma (od dob J. M. Keynesa), který se ke Gesellovu odkazu

¹²³ „*Exponenciální růst je v přírodě velkou vzácností. Stromy, zvířata lidé... ti všichni rostou nejprve rychleji, pak pomaleji, nakonec většinou růst přestávají. Exponenciála je pravý opak: roste stále rychleji. Jedním z mála případů exponenciálního růstu v přírodě je rakovina...*“ (Johanisová, 2008, s. 18). Srov. (Kennedyová, Kennedy, 1995).

¹²⁴ Populárně psaný text (Kennedyová, 2011) nese podtitul: „*Abychom v budoucnu my všichni byli vítězi.*“ Je určen pro laiky, „*poněvadž pouze oni mohou přivodit změnu*“ (tamtéž, s. 16, s využitím českého překladu 2015). Kniha usiluje dokázat, „*jak z dlouhodobého hlediska úrok a složený úrok přivedou každý finanční systém ke kolapsu...*“ (dtto, s. 17). Alternativu hledá v cirkulačních poplatcích, bezúročných úvěrech, etickém investování a paralelních, resp. regionálních měnách. Uváděny jsou i konkrétní příklady, včetně formulace „*systémových pravidel pro fungování peněz s udržitelnou hodnotou*“. Tyto peníze mají přinášet reálný užitek namísto finančního zisku, mají mít omezené používání, nemají nést žádné úroky a mají být „*zabezpečeny parkovacím poplatkem proti zadržování*“. Fungovat mají na jednoduchých principech, mají být demokraticky kontrolovatelné, podporovat příslušná společenství, tlumit inflaci, přičemž mají být „*kryty výkonem, nikoli vlastnictvím majetku*“ a mají být – podle Kennedyové – „*výhrou pro všechny*“. Srov. (Johanisová, 2008, 2014).

¹²⁵ Belgičan B. A. Lietaer (1942–2019) se věnoval, teoreticky i prakticky, mezinárodním financím a peněžním systémům. Byl expertem belgické centrální banky. Propagoval ideu, že místní komunity mohou mít prospěch se zavedením vlastní měny, která bude komplementární spolu s národní měnou. Ústřední ideou pojednání (Lietaer, 2001) je právo na existenci doplňkových měn. Srov. též (Lietaer, Belgien, 2011)

přímo hlásil.¹²⁶ V originálních koncepcích Lietaer propojoval tradici německou, tradici gesellovskou s tradicí angloamerickou. V knize *Budoucnost peněz* (Lietaer, 2001) nenahlíží na soudobý západní finanční systém jako na univerzální koncept, resp. jako na jakousi „přírodní danost“. Demonstruje příklady bohaté pestrosti fungujících peněžních systémů, včetně doplňkových měn – fungujících v určitých lokálních či zájmových komunitách paralelně se státními penězi. Lietaer netradičně přistupuje též k vymezení peněz a jejich funkcím. Uvážlivě ovšem hodnotí možnosti nahrazení stávajícího finančního systému. Nenavrhuje jeho likvidaci, nýbrž argumentuje ohledně potřeby několika paralelně fungujících finančních systémů, vytvářených na různých základech.

Komunitám Lietaer doporučoval robustní měnový systém ROCS (robustní měnový systém), kombinující systém LETS s Gesellovými bezúročnými penězi. Peníze typu ROCS mají vznikat vzájemným zápočtem v okamžiku poskytnutí služby (jako LETS) a mají být zatíženy zadržovacím poplatkem. Doporučení formuloval taktéž ohledně mezinárodní měny. Má se jednat o globální referenční měnu (GRM) s jednotkou Terra. Tuto má vymezovat koš základních komodit světového obchodu (ropa, pšenice, zlato, měď aj.). Existovat by měl také poplatek za zadržování měny, odpovídající skladovacím nákladům (3-3,5 % ročně). Lietaer věřil, že navrhovaná Terra by působila proticyklicky.¹²⁷

V zemích anglicky hovořících nezaznamenaly Gesellovy myšlenky přílišný ohlas. Sice i tady lze registrovat nemálo publicistů, aktivistů, ekonomů aj., kteří přicházejí se zásadní kritikou finančního uspořádání, nicméně Gesellova řešení obvykle neakceptují. Nekladou důraz na problém úroku, nýbrž na problém dluhu.¹²⁸ Kritizují tvorbu peněz formou dluhu a systematický proces zadlužování a zdůrazňují, že peníze nejsou pouhé komodity, nýbrž i sociální instituce.¹²⁹ Ke kritikům moderního finančního systému – s ne-standardními návrhy na posílení role státu v tvorbě peněz, ohledně podpory tzv. etického

¹²⁶ „... bezprostředně navazuje na Silvia Gesella a souhlasí s jeho myšlenkami. Jeho souhlas s Gesellem jde však mnohem dál než v případě Keynesa nebo Fishera“ (Votruba, 2013b, s. 70).

¹²⁷ Náзор, že současná standardní měna působí procyklicky (tj. přispívá k hospodářskému cyklu – ke střídání konjunktury a recese), zastává Gesell i Lietaer. Podle Lietaera dochází ke stejnému závěru také J. M. Keynes a M. Friedman, každý z nich ovšem jinou cestou. Srov. (Lietaer, 2001), (Votruba, 2013b aj.).

¹²⁸ „Problémem jsou pro ně především peníze, které vznikají jako dluh“ (Votruba, 2013b, s. 65). Ke vzniku a podstatě peněz srov. (Koderová et al., 2008).

¹²⁹ Srov. (Johanisová, 2014).

bankovníctví či lokálních apod. měn – náleží M. Mellorová,¹³⁰ M. Rowbotham,¹³¹ S. Dixon,¹³² anebo R. J. Douthwaite.¹³³ Votruba u některých zmíněných, nicméně především v případě samotného S. Gesella, hovoří o „*undergroundové teorii financí*“.¹³⁴

¹³⁰ K peněžům srov. (Mellorová, 2010). K Mellorové jako představitelce feministické ekonomie (Mellorová, 1998, 2006), přesahující její konvekční podoby srov. (Džbáňková, Sirůček, 2020), (Sirůček, 2019a,b). Mellorová propojuje ekologickou ekonomikou s feminismem do podoby ekofeministické politické ekonomie. Usiluje např. o zohlednění denních tělesných a životních cyklů člověka, od kterých má být moderní ekonomika – založená na mužských hodnotách a mužských zkušenostech – údajně odtržena. Pokouší se hledat i řešení problémů, které údajně mužská ekonomie nastolila a pomáhá udržovat. Inspirace nalézá v historii družstevního hnutí a ekonomické lokalizaci. Družstva chápe coby reálnou alternativu soukromého vlastnictví. Na ekonomické lokalizaci oceňuje pozitivita malého měřítka, místní produkci, místní spotřebu i místní toky peněz. Mellorová apeluje na nutnost proměn peněžního systému, který má taktéž marginalizovat ženy. Peněžní systém přitom vnímá jako možné „*slabé místo*“ kapitalismu a na jeho proměny nahlíží jako na možnost změn systému tak, aby adekvátněji odrážel ocenění nepeněžní ekonomiky i priority péče o přírodu. Volnou tržní ekonomiku považuje za fikci, neboť soukromý sektor vždy bude závislý na veřejném. Na peníze nahlíží jako na důležitou sociální a politickou instituci, kterou stát garantuje a nese za ní odpovědnost – v duchu přesvědčení, že „*peníze jsou příliš důležité, než aby byly ponechány trhu*“. Klíčem ke změnám má být odbourání soukromého bankovníctví a fondů. K nové finanční architektuře mají náležet státem regulované neziskové a družstevní instituce. Ve finanční sféře – chápané ve smyslu veřejné služby – mají důležitou roli hrát i místní peněžní systémy. Srov. (Johanisová, 2014 aj.).

¹³¹ Tvorbu peněz vysvětluje úvěrem, s využitím multiplikačního efektu. Za důsledek finančního systému považuje paradox, kdy nejbohatší země jsou těmi nejzadluženějšími. Snahy splatit dluh má vytvářet tlak na nesmyslný růst, kdy je produkováno stále více komodit, ale stále nižší kvality. Systém má vést i k zadluženosti třetího světa. Kritice podrobuje též instituci hypoték. Řešení spojuje s reformou finančního systému, kdy tvorba peněz nemá být v rukou soukromých bank a peníze nemají být zatíženy dluhem. Jistá řešení vidí i v alternativních místních měnách. Jako tomu bylo pod vlivem Gesella a jeho následovníků v 30. letech či koncem 20. století pomocí systému LETS. Srov. (Rowbotham, 1998), (Votruba, 2013b).

¹³² Dixon staví na „*paradoxu úroků*“ a stávající systém nepovažuje za dlouhodobě udržitelný. „*Finanční systém produkuje všeobecnou zadluženost, dluhy jsou vyšší než finanční zásoba, a není proto možné dluhy splatit*“ (Votruba, 2013b, s. 67). V případě krize vláda zadluženost zvyšuje a vytváří „*novou (hypoteční) bublinu*“, celkově se však systém má blížit ke krachu. Dixon vystupuje s návrhy na znárodnění peněz, které byly vytvořeny soukromými subjekty (tj. bankami). Zdůrazňuje, že tím přitom nemyslí znárodnění bank, které nadále mohou zůstat institucemi soukromými – „*Stát by měl ovšem přebrat kontrolu nad tvorbou peněz, dnes je jich totiž 97 % tvořeno soukromě. (Dixon podobně jako Rowbotham vychází z anglosaského modelu v němž hotovostní peníze nejsou zatíženy dluhem. Závěrem jednoznačně konstatuje, že peníze by neměly být tvořeny prostřednictvím dluhů)*“ (Votruba, 2013b, s. 68, s odkazem na Dixon, 2012).

¹³³ Kritizuje finanční systém za ekologické dopady (způsobené neustálým tlakem na ekonomický růst) a nestabilitu (vede k recesi a nezaměstnanosti, když se nepodaří zajistit pokračování růstu peněžní zásoby, závislé na dalších a dalších půjčkách, a tím i dlužích). Připouští pluralitu principů, na kterých může být založena měna a kritizuje standardní ekonomy, že pluralitu peněžních systémů ignorují. „*... dospívá k návrhu paralelního systému čtyř odlišných měn – mezinárodní měny, národní měny, lokálních měn a měny sloužící k uchovávání hodnot*“ (Votruba, 2013b, s. 69, s odkazem na Douthwaite, 1999). Douthwaite částečně navazuje na Gesella a Kennedyovou, „*ale pouze v tom, že znehodnocování peněz chápe jako prostředek podporující jejich oběh*“ (dtto). Čímž míní inflaci, o zadržování poplatku neuvažuje. Tvorbu peněz Douthwaite navrhuje vložit jen do rukou státních institucí, nikoli soukromých bank. In (Douthwaite, 1996) popisuje příklady ekonomické lokalizace v anglosaském světě – srov. (Johanisová, 2008).

¹³⁴ Srov. (Votruba, 2020). Přičemž M. Rowbotham, S. Dixon a R. J. Douthwaite neoznačuje Votruba za pokračovatele S. Gesella, „*přestože řeší podobný problém jako on, tj. nežádoucí dopady finančního systému na hospodářský život. Jejich koncept se však liší. Rowbotham, Dixon i Douthwaite vidí primární problém finančního systému v úvěrové tvorbě peněz, ne v úroku*“ (Votruba, 2013b, s. 70).

Geselliánské vizionářství jako inspirace pro 21. století?

(Preparata, Elliot, 2004) v souvislosti s reformátorskými – a to nejenom peněžními – projekty Gesella konstatují, že: „V prvních desetiletích 20. století německý reformátor Silvio Gesell... s určitým úspěchem prosazoval reformní vlnu... doplňující důmyslná řešení některých nejdůležitějších ekonomických problémů své doby s teoretickými poznatky, které byly značně radikální...” (volný překlad, s využitím dtto, s. 923). Připomínají důležitost hlavních témat jeho zájmu i z hlediska současnosti, resp. stále nedořešených problémů.

A. Votruba ohledně „dnešního poselství Gesella díla“ zdůrazňuje Gesellovo odvržení „neutrality“ peněz, kdy „jako jeden z prvních upozornil na determinující vliv peněz na reálné (kapitalistické) hospodářství...” (Votruba, 2017, s. 33) a diskutuje očima současnosti Gesellovy požadavky na reformu peněžního systému. Klade přitom otázky: „Pochopitelně nelze předpokládat, že by reforma peněžního systému vyřešila všechny problémy kapitalismu. Už dnes lze vyslovit řadu pochybovačných otázek od jednoduchých až po dosti sofistikované. Proč by měli lidé takové peníze chtít? Nepovedou kolkované peníze k ještě nesmyslnějšímu ekonomickému růstu? Nebude právě takovýto systém ekologicky nešetrný?” (tamtéž, s. 35).¹³⁵ Upozorňuje i na nutnost respektování rozmanitosti peněžních systémů, včetně možných přínosů alternativních měn.

(Robejšek, 2013) zmiňuje přínosy lokálních měn i širší kontext Gesellova odkazu. „Lokální měny sice krizové země nespasí, ale zmírní bolestné důsledky nevyhnutelného sla-

¹³⁵ K čemuž Votruba dodává: „Například na první otázku můžeme říci, že ve 30. letech lidé přijali tyto peníze dobrovolně, neboť k tomu měli pádný důvod v podobě nouze, dnes se tak děje spíše z přesvědčení, že lokální peníze pomáhají regionu. Na druhou otázku odpovídají geselliáni poukazem na to, že naopak úrokový systém vytváří tlak na nesmyslný ekonomický růst, zatímco při používání „kazících se“ peněz by nebyl tzv. nulový růst spojen s neblahými ekonomickými a sociálními dopady“ (Votruba, 2017, s. 35). Úvahy Votruba zakončuje takto: „Je to samozřejmě otázka, jaké důsledky bychom mohli pozorovat, kdyby byl takový systém zaveden ve větším měřítku. Důležité je ovšem takové otázky klást. Je žádoucí, aby studium alternativních peněžních systémů začalo být seriózním tématem ekonomické vědy a aby se posléze stalo i otázkou politickou. Keynesovská či monetaristická politika dokáže propuknutí kapitalistické „krize z úroků“ účinně oddalovat, neřeší však podstatu problému a neřeší ani otázku sociální a ekologickou, které s peněžním systémem úzce souvisejí. Finanční systém, který ze své podstaty nabízí vizi ekonomiky, jež nemusí za každou cenu růst a v níž nedochází k výše zmíněnému skrytému přerozdělování peněz od chudých k bohatým, stojí minimálně za to, abychom se jím vážně zabývali“ (tamtéž).

d'ování životní úrovně s vývojovou úrovní těchto ekonomik. V širším slova smyslu by Gesellovy myšlenky mohly přispět také k hledání východisek ze dvou hlavních slepých uliček současnosti, totiž globalizace a víry v trvalý ekonomický růst..." (tamtéž, s. 5).

Idea „svobodných peněz“ a šířeji celý koncept „přirozeného ekonomického řádu“ budí pozornost i v 21. století. Vize a návrhy Gesella a hnutí „svobodné ekonomiky“ oživuje B. Senf¹³⁶ nebo R. Wirth.¹³⁷ Mezi řadu důvodů nové vlny zájmu o Gesella a geselliánců je možné zahrnout vznik mnoha lokálních apod. měn, stále nevyřešenou ani nevysvětlenou Velkou recesi,¹³⁸ řeckou krizi (s navrhovanými řešeními i v podobě „svobodných peněz“), prohlubující se eurokrizi i krizi eura,¹³⁹ kontroverzní politiky úrokových sazeb nízkých, nulových i záporných (kdy Gesell bývá interpretován coby jeden z proroků záporných úrokových sazeb)¹⁴⁰ a aktuálně také strašidlo inflace obcházející (post)kovidový svět.¹⁴¹

Ekonomická disidentka a popularizátorka alternativních pohledů N. Johanisová oživuje poselství S. Gesella v kontextu svého volání po tom, „aby peníze dávaly smysl...“¹⁴²

¹³⁶ Srov. (Senf, 2001), kde „svobodná ekonomika“ figuruje mezi hlavními školami ekonomického myšlení.

¹³⁷ Srov. (Wirth, 2003).

¹³⁸ Gesella připomíná např. N. G. Mankiw – srov. (Mankiw, 2009).

¹³⁹ „... Evropská centrální banka, strnulá v monetaristické křeči, zaplavuje finanční systém levnými penězi a šéfka MMF Ch. Lagardeová to glosuje nevěrohodnými obavami z příliš nízkých úroků. Vždyť ona a všichni ostatní věří, že levné peníze přece jen povedou k investicím, k hospodářskému růstu a k poklesu nezaměstnanosti“ (Robejšek, 2013, s. 4). Což Robejšek hodnotí: „Oproti ekonomické ortodoxii však nárůst oběživa investiční činnost nepovzbuzuje. Miliardy eur se v bankách shlukují do nové bubliny, ale neodvažují se vystřčit nos do reálné ekonomiky. Za přepážkami se zaseklý jednak proto, že banky mají obavy půjčovat, jelikož pochybují o šancích investic. Ale ani podnikatelé nechtějí levné peníze, protože nevěří v návratnost investic. Nízké investice znamenají chybějící pracovní místa a klesající životní úroveň. Odtud vede přímá cesta k politické nestabilitě“ (dtto). Klade tudíž otázku: „Když transfuze peněžními konzervami z finančního centra kontinentu nepomáhá, co zkusit rozhýbat peníze lokálně? Ale jde to vůbec?“ (tamtéž). Řešení spojuje s Gesellovou ideou „rezavějících peněz“ – „To není žádný levičácký blud. Gesell byl realista a podnikatel. Šlo mu o hospodářský rozvoj a znal lidskou povahu. Jenom když peníze časem ztrácejí hodnotu, jsme ochotni se s nimi rozloučit. Rychle obíhající, „aktivní“ peníze pak téměř zázračně posilují hospodářský rozvoj. Že to nemůže fungovat? Omyl. Lokálně a regionálně zcela určitě“ (tamtéž, s. 5). Což dokládá úspěchy experimentu v rakouském Wörglu v 30. letech minulého století. „Historie „rezavějících“ peněz tím neskončila. Dnes ve světě existuje několik tisíc různě sofistikovaných regionálních a sektorálních měn...“ (dtto). Připomenuty jsou experimenty, argentinské, japonské („... „nejzajímavější je (státem podporovaná) sektorální měna fureai kippu, zaměřená na sociální péči“ – dtto), americké („v každém státě USA existuje několik lokálních měnových systémů; k nejvýznamnějším patří Ithaca hours...“ – dtto) a švýcarské (WIR-Geld, Wlr-Bank).

¹⁴⁰ Srov. (Patalano, 2017).

¹⁴¹ Srov. (Janáčková, 2021), (Klaus, 2021).

¹⁴² Srov. (Johanisová, 2013 aj.). Texty Johanisové kladou sugestivní otázky, narušují zažitá tabu a dogmata, často hlásají návrat ke zdravému selskému rozumu a vybízejí ke kritickému přemýšlení. I o civilizačních kořenech a přehlížených tradicích. Opomíjet však nelze, že její argumentace místy skřípe a je nutné shovívavě posuzovat až naivně oslavný tón při nadšeném líčení utopických systémů a pokusů. Patrně je i podléhání iluzím o tzv. „nepolitické“ politice, všespasitelnosti tzv. občanské společnosti a všemožné participace či ohledně společensky odpovědného jednání v globální tržně kapitalistické džungli. Včetně snění o hodných (a „etických“) bankéřích nehledících na zisky a moc v kontextu tzv. etického

Johanisová portrét Gesella v pasáži *Gesellův odkaz* končí slovy: „Není sporu, že Gesell má co říci i dnešku – a možná především dnešku“ (Johanisová, 2014, s. 45). Díla Gesella a pokračovatelů jeho odkazu přinášejí nekonvenční pohledy na podstatu finančního systému a vybízají ke kritickému zamyšlení nad závažnými otázkami, namátkou např. ohledně předluženosti.¹⁴³ Přehlížet však nelze, že mnohým Gesell stále připomíná Járu Cimrmana a pověstné cimrmanovské prozkoumávání slepých uliček...¹⁴⁴

Odpor k penězům a úroku, který může často být i iracionální, kritizuje J. Dolejš, a to včetně snah o vymýtní úroku coby „*nástroje hříchu*“.¹⁴⁵ Neopomíjí přitom S. Gesella, přičemž připomíná, že tento hledá přirozený řád v pochopení peněz. „*Gesell nevidí prapříčinu sociálních konfliktů v kapitálu jako Marx, nýbrž v nesprávném pochopení peněz. Zlo podle něj začíná tam, kde se finanční systém odtrhne od své fyzické základny a stává se zbožštěnou svébytnou... realitou. Nabízí koncept „bezúročné“ ekonomiky, jakousi obchodnickou formu sociálního inženýrství, která zabrání sociálnímu a ekologickému kořistnictví prostřednictvím nemravných úroků*“ (Dolejš, 2010, s. 83).

bankovníctví (s posuzováním projektů také podle „*sociálního a ekologického zisku*“). Přehlížena je soukromovlastnická podstata systému, ovládaného a formovaného mocnými hráči, zneužívajícími i emoce. Realističtější proto působí návrhy ohledně bank státních. Klíčovým problémem zůstávají bariéry k prosazení Johanisovou propagovaných řešení. Nejen v oblasti nezbytné převýchovy lidí, zhýčkaných plýtváním a manipulovaných reklamou k sobectví a konzumu. V neposlední řadě lidí mediálně aj. neustále formovaných k nekritickému uctívání „*růstu pro růst*“. Srov. (Johanisová, 2008, 2004, resp. odkaz. recenze).

¹⁴³ Srov. (Kutáček, 2013), (Votruba, 2013b aj.).

¹⁴⁴ Např. antropolog Graeber (Graeber, 2011) historii interpretuje jako dialektiku dluhů a peněz. Na začátku dějin má ekonomika fungovat na základě dluhů, okolo poloviny 1. tisíciletí vznikají uprostřed válečných vřav první peníze. Spolu s nimi i první trhy, které umožňují rozvoj trhů s otroky. Na přelomu starověku a středověku zmíněné trhy kolabují a současně mizí i otroctví. Společnosti opět drží pohromadě dluhy. Trhy s penězi mají vznikat znovu s objevem Nového světa, a tehdy jsou doprovázeny rozvojem otroctví. Podle Graebera měly disponovat všechny režimy v dějinách mechanismem bránícím společenskému kolapsu. K čemuž náleželo především odpouštění dluhů. Graeber tvrdí, že přesvědčení, že „*dluhy se musejí splácet*“, je společensko-ekonomické dogma, které je neekonomické. Podle Graebera se dluhy splácet nemusejí. Což má představovat způsob, kterým se má ekonomika chránit před nesmyslnými investicemi. Dnešní svět však nemá disponovat pojistkami proti nadměrnému zadlužení obyvatelstva, ani institucemi na ochranu dlužníků, nýbrž má chránit naopak věřitele. Podle Graebera se současný systém nalézá před kolapsem, v osudové finanční krizi propojeného a zadluženého světa. Zajímavé a inspirativní mohou být taktéž postřehy ekonomické antropologie (či antropologické ekonomie) in (Justoň, 2012). Nicméně je nutné nahlížet na tyto realisticky a střizlivě. Některé návrhy – nejen ze zmíněných textů – jsou značně naivní a silně anarchické. Typu např. boje proti nespravedlivému systému „*osvobozování zboží od cen*“. Což se dá dešifrovat způsobem, že dotyčným se prostě nechce pracovat a v obchodech kradou.

¹⁴⁵ „*Filosofování o tom, že by peníze přestaly být zbožím se svou cenou, má dávné kořeny. Ekonomická praxe však šla jinou cestou. Potvrzuje, že peníze nejsou jen neutrálním nástrojem směny, ale že pomáhají ekonomicky ocenit ztracenou příležitost ve své funkci zápůjční. Ekonomická teorie tedy musí řešit otázky regulace či objektivizace této ceny, nikoliv ji vymítat jako nástroj hříchu*“ (Dolejš, 2015).

Dolejš v úvahách na téma „*Je levicová ekonomika hloupost?*“ zmiňuje taktéž Gesella¹⁴⁶ a jím inspirovaná hnutí. „*Dodnes se k jeho představě přirozeného řádu obracejí znovu zraky některých sociálních liberálů, ale i syndikalisté, zelené hnutí nebo některé církevní skupiny (u nás propagován např. křesťanskou iniciativou Kairos)*“ (Dolejš, 2010, s. 83).

Za hlavní problém Dolejš označuje „*Gesellovo opomíjení skutečnosti, že úrok je jen forma zisku*“ (Dolejš, 2010, s. 84).¹⁴⁷ „*Koncept Gesella se netýká liberální směny zboží na trhu, netýká se soukromo-vlastnického základu společnosti*“ (tamtéž).¹⁴⁸ Řešení má Gesell spojit s přizpůsobením „*množství peněz v oběhu jejich skutečné potřebě*“ (dtto), tedy reálnému potenciálu hospodářství. „*Odpadl by trh peněz s úroky jako cenou peněz, bankovní soustava by plnila roli zprostředkovatele alokace volných zdrojů, banky by byly instituce, které by přihlížely k ziskovosti v ekonomice z hlediska celospolečenského. Avantgardou se stává místo socialistických plánovačů bankovní aristokracie, která pochopí, že rizika neřízené expanze již nelze ignorovat*“ (tamtéž).¹⁴⁹

Gesellův projekt „*bezúročné ekonomiky*“ má mít blízko „*k různým formám utopií jako například „moneyless economy“*. Zde jde o anarchistický koncept bezpeněžní ekonomiky v místních autonomiích. Místo měny by se zde používaly jen vlastní známky pro potřeby výměny zboží, které nechtějí být skutečnou měnou, jsou jen jednotkami vzájemného účtování

¹⁴⁶ Kriticky připomíná Gesellovy návrhy mezi „*pokusy o myšlenkové integrální alternativy, které útočí na zaběhlá dogmata a tabu a se kterými stojí zato se argumentačně vypořádat*“ (Dolejš, 2010, s. 83).

¹⁴⁷ Srov. (Marx, 1956, Oddíl pátý: Štěpení zisku na úrok a podnikatelský zisk. Úrokový kapitál, kapitoly 21- 36). „*Úrok je část průměrného zisku (forma nadhodnoty), který přináší peníze, přeměňující se v rukou vypůjčovatele ve fungující kapitál...*“ (Vojtišek a kol., 1980, s. 253). „*Na povrchu se úrok projevuje jako plod kapitálu – bez jakéhokoli vztahu k vykořisťování námezdní práce...*“ (tamtéž, s. 254-255). Diskutovat lze i Gesellův závěr o konstantní výši úroku během staletí v dobách bez válek. V Marxově duchu lze všeobecně operovat s klesající tendencí úrokové míry za kapitalismu, „*což ovlivňují tyto momenty: a) klesající tendence průměrné míry zisku, b) růst vrstvy rentiérů..., c) rozvoj kapitalistického úvěrového systému*“ (tamtéž, s. 256). Argumentováno bývá růstem rozsahu zápůjčního kapitálu „*nezávisle na rozšiřování kapitalistické výroby, což způsobuje růst nabídky zápůjčního kapitálu, a tím pokles úrokové míry*“ (dtto). Nezbytné je přitom zohlednit modifikace vývoje kapitalismu především po II. světové válce (s globálním kapitalismem jako třetí vývojovou etapou), při zachování podstaty, včetně charakteristik imperialismu.

¹⁴⁸ „*Úrok se za podmínek silné monopolizace a neovládnuté regulace bankovního sektoru může stát metlou. Bez ceny peněz však přestávají fungovat trhy peněz. Bankovní sektor či šířeji sektor finančních úřadů a investičních fondů je páteří finančních a hospodářských aktivit a jeho vývoj má logicky obrovský dopad na celou ekonomiku. Reálně nejde o „bezúročnou“ ekonomiku...*“ (Dolejš, 2010, s. 84). „*... boj za postkapitalismus není bojem s penězi – a cena peněz je úrok... úrok byl před kapitalismem a bude i po něm... proměnit ekonomickou moc koncentrovaného vlastnictví je jedna věc a regulace trhu peněz druhá...*“ (diskuze in Dolejš, 2015 – <https://denikreferendum.cz/clanek/21649-je-urok-hrich>).

¹⁴⁹ Dolejš se ptá: „*A co by motivovalo „osvícené“ banky k optimálnímu výkonu, když by nedosahovaly zisku a rozhodování o odvodech by bylo mimo jejich pravomoc?*“ (Dolejš, 2010, s. 84). Ohledně odvodů píše: „*Gesell navrhuje, aby režijní potřeby banky místo úroků hradil jakýsi odvod z oběživa závislý na tom, kolik měnových jednotek a jak dlouho by měl k dispozici příslušný hospodářský subjekt ve formě oběživa*“ (tamtéž).

(hodnocení, jak si jeden vůči druhému stojí)“ (Dolejš, 2010, s. 84).¹⁵⁰ Dolejš uzavírá: „Tyto úvahy se však zatím pohybují v oblasti hypotéz. Do tohoto proudu ale patří i některé praktické lokální experimenty v oblasti vlastních mechanismů směny či svépomocného financování“ (tamtéž, s. 85).¹⁵¹

I když Gesella považujeme za poněkud (či silně) naivního utopistu, který mnohé nedomýšlí, některé aspekty odkazu inspirativní z hlediska krizového vývoje 21. století zůstávají. Ke kritickému zamyšlení vybízí – vedle stále marného¹⁵² hledání „přirozeného ekonomického řádu“, respektujícího přirozenost člověka, anebo Gesellova důrazu na rychlost peněz¹⁵³ – problematika odtržení finančního systému od základny, včetně role peněz a financí v ekonomice a celé společnosti. Např. A. Votruba (Votruba, 2013b aj.) zdůrazňuje – právě v návaznosti hlavně na Gesella – že dnešní peníze nejsou „neutrální“ a stávající podoba finančního systému není „daná“. Nahlíží uvedené právě naopak – „... podoba dnešního finančního systému... určuje podobu vztahů, které vládnou světem“.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Námětem na samostatný materiál je rekapitulace marxisticko-leninských apod. pohledů na peníze a jejich fungování za socialismu v kontextu politické ekonomie socialismu. I když lze vyslovit pochybnosti, zda vůbec, resp. jak, se tato zformovala – srov. (Sirůček, 2020b). Srov. též (Heller et al., 2011).

¹⁵¹ Dolejš připomíná „experiment Američana Ralpha Borsoniho v USA v roce 1972. Borsoni zavedl měnu, která byla podložena tržními hodnotami třiceti základních typů primárního zboží... a která úspěšně fungovala ve městě Exeter... po dobu jednoho roku“ (Dolejš, 2010, s. 85). Uvádí také „svépomocný systém sociální péče s dobrovolníky“, kdy v 80. letech v USA „zavedli manželé Jean a Edgar Cahnovi tzv. time dollars“ (tamtéž). Dolejš uvádí další projekty alternativního financování, kde „peníze nejsou cílem, ale prostředkem, nejde o zisk, ale o podporu místních ekonomik, drobných podnikatelů, neziskových organizací či lidí, kteří se ocitli na okraji“ (dtto). Jde např. o chicagský projekt pro nezaměstnané svobodné matky (WSEP). Zmíněna je taktéž dánská „tradice mikrobank JAK (zkratka slov Jord – Arberje – Kapital, tedy půda, práce, kapitál)“ (tamtéž), „etické financování“ britské organizace Mercury Provident a další příklady neprivátního bankovníctví, plněního i určité společenské funkce. Srov. (Johanisová, 1999, 2008, 2014), (Lietaer, 2004).

¹⁵² S kacírskou otázkou, zda namísto stále by nebylo spíše vhodnější slůvko vždy (marného).

¹⁵³ S významem teoretickým (kdy zjednodušeně řečeno v problematice rychlosti peněz jsou obsaženy základní postuláty, ale i problémy makroekonomie – srov. (Mach, 2002)) i praktickým. Mnohé lze (ovšem různě) interpretovat na základě kvantitativní rovnice: $M \cdot V = P \cdot Y$ (kde M je množství peněz, V rychlost peněz, P cenová hladina, Y produkt). Známé jsou interpretace ve smyslu totožnosti či rovnosti s vazbou na Sayův zákon trhů. Logika staré kvantitativní teorie peněz míří od M k P (pro Y při plném využití zdrojů se růst M promítá do růstu P, peníze jsou neutrální, ovšem pro neměnné V). V marxistickém přístupu od P vede cesta k M. Lze diskutovat např. i záhadu, proč se po Velké recesi díky kvantitativnímu uvolňování (a přílivu peněz) nezvýšila, přesněji zatím nezvýšila, úměrně P (jak by mohlo být, a také částečně i bylo, na základě teorie očekáváno). Vysvětlení opět může být spojeno s příslušným chováním rychlosti peněz.

¹⁵⁴ S využitím recenze (Kutáček, 2013, s. 48). Závěrečné věty publikace (Votruba, 2013b) zní: „Můžeme se ptát, jaký vliv měly v minulosti peněžní systémy na hospodářský život, a tím i na chod dějin. Teprve na základě perspektivy, kterou nám nabízejí alternativní měny, si plně uvědomujeme, že v dějinách lidstva se vyskytovaly různé peněžní systémy (a to včetně takových, které představují paralelu ke Gesellově bezúročné měně). Nelze vyloučit, že „architektura“ peněžního systému mohla mít podstatný vliv na historický úspěch či neúspěch celé civilizace“ (Votruba, 2013b, s. 153).

Což souvisí s fenoménem sílící financializace světa, kterou je možné interpretovat i coby „mocenskou převahu peněz“ (nikoli ovšem přímo v Gesellově pojetí). V posledních dekádách kráčí ruku v ruce se soudobou globalizací i postupující financializace světa, o které se hovoří v souvislosti s finanční globalizací.¹⁵⁵ Termín financializace obvykle označuje enormní a nebezpečný nárůst váhy a moci finančního sektoru ve světovém hospodářství (v poměru k reálné ekonomice) a šířeji v celé společnosti a světovém dění.

Finanční sektor se vymkl „klasické“ úloze obsluhy reálné ekonomiky, a naopak začal ovládat zbytek systému, včetně značné části politického subsystému. Obrovská dominance finančního sektoru nad reálnou ekonomikou (a šířeji celou společností) má mnoho závažných konsekvencí. Namátkou včetně úvah o tom, jak zlomit politickou moc bankéřů či iluzí ohledně tzv. nezávislosti centrálních bank. V neposlední řadě hlubinné příčiny krizí v 21. století bývají spojovány právě s finanční sférou, kde měla krize vypuknout a různými kanály (např. úvěrovými) se rozšířit do sfér ekonomiky reálné.¹⁵⁶ Nových dimenzí nabývají zmíněné rozpory v souvislosti s Velkou recesí a snahami o její překonání, ve světle tzv. revoluce 4.0 (či již 5.0), její zelené etapy a etapy kovidové, postkovidového světa s projekty Velkého resetu, inkluzivního kapitalismu etc.¹⁵⁷ Varovně upozorňováno bývá, v různých souvislostech, na „odpoutání měny od reality“.¹⁵⁸

Od reality se však odpoutává i monetární politika. Za jednu z cest „přeformátování světa“ – kdy současné civilizační rozcestí¹⁵⁹ není vnímáno jako (poslední) příležitost návratu k normálu, nýbrž jako cesta k planetární transformaci ekonomických, sociálních

¹⁵⁵ Někteří konstatují, že „globalizace se stala financializací“, jiní mluví o „globální financializaci“ či varují před „hypertrofií finančního sektoru“ – k financializaci, globalizaci, včetně pramenů srov. (Sirůček, 2016).

¹⁵⁶ Srov. (Sirůček, 2016), (Švihlíková, 2010, 2014).

¹⁵⁷ Srov. (Sirůček, 2020d). Srov. též pravidelně aktualizované podklady, studijní opory a prezentace na <https://nb.vse.cz/~sirucek> – především prezentace ke kurzu Management výzkumu a vývoje.

¹⁵⁸ Srov. (Sedláček, 2021), kde je připomínáno dřívější historické odpoutání peněz od zlata v době dnešní, kdy se má rodit „nová měna před očima“ (tamtéž, s, 16). S glosou, že: „*Ekonomie se stala nejekumeničtějším příběhem naší doby – a velice užitečným. Z válek krvavých se staly války obchodní...*“ (dtto). Sedláček – s využitím J. N. Harariho – básnicky moralizuje dále: „... největšími vypravěči příběhů, největšími tkalci užitečných mýtů dnes nejsou mistři bardí, proroci a vědci, starci a duchovní otevíření, osvícení či nějací literáti nebo umělci, ale centrální bankéři. Ti sprádaří příběh tak mocný, že v něj věří George Bush a zároveň věřil bin Ládín“ (dtto). O užitečnosti liberálních ekonomických mýtů i aktivit centrálních bankéřů lze minimálně pochybovat. Obdobně jako o omílanému (pseudo)argumentu, že pokud by systém zlatého standardu byl tak dobrý, někdo by si jej zachoval či se k němu vrátil. Připomenout je nutné, že právě od pádu zlatého, resp. dolarového standardu v 70. letech se datují problémy nejen s inflací. Srov. (Kohout, 2009).

¹⁵⁹ Srov. richtovské inspirace ohledně civilizačních rozcestí in (Sirůček, 2019c).

i kulturních struktur ze strany (hyper)globalistů – lze označit i tzv. novou monetární teorií. Kritizující chybné pojetí peněz a financí především ve standardní ekonomii.¹⁶⁰

Tzv. nová monetární teorie odmítá uvažovat o dluzích a deficitech jako o morálkách. Stát údajně nemá čelit žádným finančním omezením ani nemá sám na sebe uvalovat ve finanční sféře omezení (typu nezávislosti centrální banky, zákazu financování vládních operací přímo centrální bankou (monetizace), stropů státních deficitů anebo navázání měny na jinou měnu či komoditu).¹⁶¹ Tato opatření mají podkopávat reálné možnosti ekonomik, sloužit jako mocenský nástroj, kterým si zejména věřitelé zajišťují privilegia, a mají být stejně v praxi porušována. S vyústěním v závěr, že peníze mají být na cokoli, na co jsou k dispozici reálné zdroje, přičemž má jít o využití peněz (A. Ocasio-Cortezová, B. Sanders, J. Corbyn).¹⁶² Zvýšení zadluženosti veřejného sektoru nemá představovat nebezpečí pro zemi, která si může půjčovat ve vlastní měně (má-li stát jako měnový suverén pod kontrolou emise peněz, nikdy nemůže zbankrotovat). Veřejný dluh má být tudíž možné řešit natištěním nových peněz, aniž to povede k inflaci.¹⁶³

K aplikacím dochází v politice J. R. Bidena, přičemž návrat ke stavu před kovidem má být údajně málo ambiciózním cílem. Na pohled líbivé teze (s jistými racionálními prvky) jsou však v soukromokapitalistických mantinelech krajně nebezpečné. Zelenorudý nátěr

¹⁶⁰ Jedná se eklektický a značně mlhavý proud názorů (L. R. Wray, W. L. Mitchell, W. Mosler, S. Keltonová aj.), s přímou i nepřímou návazností na mnohé ekonomické směry včetně J. M. Keynesa, s blízkostí k postkeynesiánství (endogenní peníze aj.). Určité varianty byly uskutečňovány např. v Latinské Americe.

¹⁶¹ Fakticky je hlášáno na makroekonomické úrovni opuštění rozpočtového omezení, které je přitom stále „měkké“. Před čímž – v kontextu nastupující inflace – z pravicových pozic ostře varuje V. Klaus. Vyjadřuje pochybnosti ohledně krátkodobé schopnosti inflaci (coby projev ekonomické nerovnováhy) potlačit, ovšem za daleko horší označuje „faktory systémové, kterými jsou vítězství utopického uvažování rovnostářů, pokrokářů, globalistů a environmentalistů nad zdravým selským rozumem a nad elementární ekonomickou racionalitou. Zdravý selský rozum a ekonomická racionalita na politické scéně nemají zastání, nemají své aktivisty ani lobbisty, téma inflace v rámci volební kampaně nikoli náhodou nikdo nevypointovává. Nerovnováha se bude proto dále prohlubovat a inflace bude bohužel narůstat“ (Klaus, 2021, s. 9).

¹⁶² Např. americký Fed by vedle programu „zaručeného zaměstnání“ (se snahami o plnou zaměstnanost) měl tisknout peníze na financování projektů veřejné infrastruktury i gigantických tzv. zelených projektů.

¹⁶³ Ztrátu rozpočtové opatrnosti potvrzuje rovněž obnovení diskuzí o americkém návrhu ohledně vyražení bilionové mince, který bývá označován za „značně bláznivý“. Nicméně s dovětkem, že deficit rozpočtu americké vlády je rovněž „bláznivý“ a mohou být použity různé triky k řešení. Federální ministerstvo financí by vydalo bilionovou minci, předložilo ji americké centrální bance Fedu a ta by odpovídající částku připsala na účet ministerstva. Fed by proplatil tzv. ražebné (rozdíl mezi nominální hodnotou a výrobní cenou mince, přičemž by mince měla měděné jádro a byla potažena platinou, takže výrobní náklady by byly nízké). Ministerstvo přitom vydávat peníze nesmí, leč může vydávat platinové mince v libovolném počtu a v libovolné hodnotě. Zákonem však byly míněny pamětní mince ke zvláštním příležitostem.

jsou mimikry, vevnitř se skrývá progresivistický fašismus. Nejde o skutečnou levicovost ani o žádný socialismus. Naopak. Cílem je utužení kapitalismu a jeho feudalizace, pod prapory kapitalismu tzv. odpovědného, a i jinak transformovaného.¹⁶⁴ Kde vládnout mají a astronomické zisky inkasují tzv. odpovědné a tzv. pokrokové soukromé subjekty.

Tzv. nová monetární ekonomie má blízko k – různě interpretovaným – konceptům endogenity peněz.¹⁶⁵ Ekonomové si odedávna kladou otázku, zda jsou peníze příčinou anebo výsledkem ekonomické aktivity? Odpověď má zásadní význam i praktický z hlediska pojetí příslušných transmisních mechanismů, monetární politiky, inflace atd.¹⁶⁶ Včetně politiky centrálních bank v podobě cílování inflace, které se odrazilo i v makroekonomii v podobě vzniku částečného konsensu týkajícího se monetární politiky a peněz.¹⁶⁷ Především v souvislosti s Velkou recesí a problémy druhé dekády 21. století však sílí kritiky politiky cílování inflace, uctívané mnohdy jako „Svatý grál“ (kdy centrální banka na změny míry inflace reaguje změnami úrokových sazeb). Kritické hlasy na cílování inflace přitom nahlížejí jako na „bránění rozbořených pevností“.¹⁶⁸

Hledání optimální monetární politiky pokračuje a mnohé zůstává otevřené.¹⁶⁹ Diskutuje se o cílování množství peněz, cílování úvěrů, cílování nominálního produktu. Oživovány jsou úvahy o comebacku zlatého standardu (plného či částečného krytí měn zlatem). Aktuální otázky směřují k tomu, zda americký Fed a další centrální banky mají pokrokářsky sledovat tzv. zelené cíle (úvěry a regulacemi zvýhodňovat boj s počasím, pod hesly o klimatických změnách). Mají centrální banky vytvářet vlastní digitální měny (CBDC)? Mají centrální banky konkurovat komerčním bankám (u vkladů)? Etc. etc. Šířeji se lze – v kontextu končící doby, kdy peníze tekly proudem – zamýšlet nad otázkami,

¹⁶⁴ Srov. staré a nové podoby teorií transformace kapitalismu in (Sirůček, 2019c, 2020a aj.)

¹⁶⁵ Přičemž „Gesell... chápal peníze jako exogenní faktor v ekonomice, tj. něco, co přichází zvenjšku a je dáno buď množstvím zlata, nebo množstvím natištěných bankovek. Dnešní ekonomie už povětšinou přijala objev Knuta Wicksella publikovaný roku 1898, že peníze vznikají poskytováním úvěru...“ (Votruba, 2017, s. 32).

¹⁶⁶ Např. neokeynesiánci a monetaristé věří, že nabídka peněz je určena exogenně (má být kontrolována centrální bankou) – čili příslušný kauzální šíp letí od nabídky peněz k hospodářské aktivitě. Nabídka peněz je tudíž nahlížena jako příčina ekonomické aktivity. Naopak např. postkeynesiánci nabídku peněz chápou jako výsledek ekonomické aktivity – srov. (Mach, 2002), (Pošta, Šumpíková, 2021).

¹⁶⁷ Tzv. paradigma MP (měnového pravidla) založeného na cílování inflace – srov. (Koderová et al., 2008).

¹⁶⁸ Srov. (Sirůček, 2021).

¹⁶⁹ Srov. (Zamrazilová, 2019).

jak peníze vlastně fungují. Včetně kritického oprašování starých učebnic, namátkou ohledně teorií cyklu či monetárních transmisí. Může při nalézání odpovědí pomoci S. Gesell?

Při úvahách ohledně peněz by neměl být opomíjen či zcela přehlížen moment, který s Gesellem zdánlivě nesouvisí, nicméně nabývá na mimořádné aktuálnosti a důležitosti. Také skutečná – tj. neliberální – levice totiž musí tvrdě bojovat za zachování hotovosti.¹⁷⁰ Včetně prosazování ústavního práva na hotovost, se zakotvením v ústavě. Tažení proti hotovosti žádným symbolem levicovosti ani pokroku není,¹⁷¹ nýbrž jde o prostředek k elektronickému otroctví. Přičemž odstraněním hotovosti lze mnohem snáze zavádět např. hluboce záporné úrokové sazby. Pro nikoho pak již nebude úniku.¹⁷²

Symptomem zlenivělé pohodlnosti, degenerace a demence (zdaleka nejen pouze demence digitální)¹⁷³ se stal právě vztah k hotovosti. Okázalé pohrdání hotovostí a žonglování kartami se stalo módní vizitkou liberálních progresivistů. Má být znakem pokroku, technologické vyspělosti a vzdělanosti i světáckosti. Kdo platí hotovými penězi, má být neinformovaný primitiv, který má co skrývat (Na placení bankovkami je dnes cosi pirátského).¹⁷⁴ Lidé jsou bombardováni permanentní kampaní masírující, že ve vyspělém světě hotovost již prakticky zmizela. Cash má spět k zániku, což má být logický vývoj¹⁷⁵

¹⁷⁰ Na pravici ohledně zachování hotovosti apeluje V. Klaus či H. Lipovská – srov. (Klaus, 2016), (Lipovská, 2016, 2018, 2020). Na levici se o nebezpečném přechodu „od klasických bankovek a mincí na výhradně bezhotovostní platby“ zmiňuje J. Keller. Se srovnáním s přechodem na korespondenční či internetové hlasování ve volbách. „Zatímco v případě peněz se občan stává rukojmím těch, kdo spravují jeho účty, u voleb se občan stává rukojmím těch, co spravují hlasovací síť. Zatímco v prvním případě nemůže občan zabránit operacím, které ho o jeho finanční prostředky připraví, ve druhém případě nemůže volič zabránit volebním podvodům...“ (Keller, 2020, s. 4). Příznačné je, že Keller toto musí publikovat v pravicovém Newsletteru...

¹⁷¹ K vlajkovým lodím (hyper)liberálního korektního pokrokářství náleží křížové tažení proti hotovosti, a to směrem k projektu „bezhotovostní společnosti“. Tato se stala jednou z model korektních pokrokářů. V. Klaus konstatuje, že: „Rušení hotovostních peněz se stalo kvaziprogresivistickým znakem pokroku...“ (Klaus, 2016, s. 1) a zdůrazňuje, že o „neomezené rozšíření bezhotovostního placení mají zájem provideři bezhotovostního placení, nikoli uživatelé platebních karet...“ (tamtéž).

¹⁷² Nadnárodní instituce tažení za likvidaci hotových peněz vnímají jako odstranění překážky záporných úrokových sazeb. Lidé totiž zatím mohou před zápornými úroky utíkat k hotovosti, jejíž existence maří plány bankéřů – srov. (Lipovská, 2016, 2018), (Slaný, 2017). Přičemž existuje symbióza zájmů se státem. Zrušením hotovosti, včetně její nezastupitelné sociální funkce, by stát získal detailní přehled o chování lidí.

¹⁷³ Srov. (Carr, 2017), (Spitzer, 2014, 2016).

¹⁷⁴ S malým p, nikoli velkým P. Právě Pirátské strany jsou avantgardou pokrokářské kulturní aj. revoluce.

¹⁷⁵ S čímž ovšem mnozí nesouhlasí – např.: „Snahy o zavedení bezhotovostní společnosti nejsou výsledkem spontánní evoluční poklesu hotovosti na úkor bezhotovostních forem peněz, ale jde o realitu nereflakující shora řízený revoluční konstrukt, jak manipulovat s finančním sektorem, ekonomikou i celou společností“ (Slaný, 2017, s. 15).

a naprostá nevyhnutelnost, kterou by státy měly podporovat. Jako se děje ve Švédsku či Izraeli.¹⁷⁶ Elektronické platební prostředky mají mít pouze samé úžasné výhody, mají být levnější a pohodlnější. Na zrušení hotovosti by úplně všichni údajně pouze vydělali. Hotovost má být výrazně nepraktická, má být hůře kontrolovatelná, a tudíž vhodná pro ilegální aktivity. Zrušení hotovostních plateb má přinést lidem údajně větší bezpečnost i údajně větší kontrolu nad svými financemi.

Nejenom v tomto ohledu je však pravdou pravý opak. Pokrokáři si ovšem umanuli, že vybudují „*bezhotovostní společnost*“ i proti vůli (a zájmům) lidí. Papouškovány jsou vznešené tradiční tzv. argumenty proti hotovosti, kdy s jejím zrušením údajně dramaticky poklesne kriminalita, včetně teroristických útoků, významně se zlepší situace s daňovými úniky a poklesnou i transakční náklady. Připojovány jsou originální „*objevy*“:¹⁷⁷ Hotovost má být padělatelná (o padělatelnosti karet se přitom mlčí). Při neexistenci papírových peněz by údajně nikdy nemělo dojít např. k hyperinflaci v Německu, a dokonce snad ani ke světové válce či válkám. Třetím originálním „*objevem*“ je zjištění, že hotovost silně poškozuje zdraví, neboť se pomocí ní mohou šířit choroby. Což silně umocnila koronakrize, kdy údajně v zájmu zdraví mnohde hotovost odmítají.

Plány na likvidaci hotovosti byly obvykle založeny na plíživé změně. Postupně, gradualisticky zasévat pochybnosti a šířit strach z držení bankovek, počínaje jejich nejvyššími hodnotami. Např. tím, že vláda bude vyžadovat informace o jejich držitelích ani nebude vyvracet fámy, že tyto bankovky budou prohlášeny za neplatné. Současně např. K. S. Rogoff navrhuje „*finanční inkluzi*“.¹⁷⁸ Rušení hotovosti má probíhat zároveň ve více vyspělých zemích, neboť by se takto lépe politicky i marketingově prodávalo voličům. Návrhy na stažení bankovek vyšších hodnot hlásá Rogoff delší dobu.¹⁷⁹

Ohledně bezhotovostní ekonomiky si přisazuje i např. IMF. Neomílá pouze slogany o šedé ekonomice a usnadnění života kriminálníkům a teroristům, nýbrž „*vědecky*“ analyzuje dopady tohoto přechodu. Základní dlouhodobý dopad nastiňuje jako pozitivní, díky snížení transakčních nákladů, zvýšení efektivnosti i potenciálu ekonomiky.

¹⁷⁶ Ke světovým trendům ohledně hotovosti srov. (Cimburek, Řežábek, 2008).

¹⁷⁷ S využitím (Rogoff, 2016).

¹⁷⁸ Chudým mají být rozdány chytré telefony, platební karty či přístupy k účtům – všechno financované bankami, které by náklady ovšem přenesly na klienty jiné.

¹⁷⁹ Srov. (Rogoff, 1998).

Odstraněním hotovosti by měl být podpořen růst. Analytici občas špitnou, že ochrana soukromí díky hotovosti může být pro někoho silným argumentem, i když údajně prý kráčí proti čistě ekonomické logice. IMF radí zastropovat hotovostní transakce a tleská rozhodnutí Evropské centrální banky, že přestává vydávat bankovky EUR 500.

Plán se již realizuje a (nejenom) doba kovidová likvidaci hotových peněz nahrává. Původně postupný plán se i díky koronaviru nebezpečně zrychluje.¹⁸⁰ Řada zemí se „v dojemné koalici s koronavirem vydává vstříc boji s hotovostí. Boji s mincemi a bankovkami, které zůstávají hmatatelným symbolem svobody, suverenity a nezávislosti“ (Lipovská, 2020, s. 7). H. Lipovská varovně dodává: „Jedním z mála, který nám zbývá“ (tamtéž).

Opomíjet nelze ani převýchovné, resp. hlídací a policejní funkce, kterou mají vykonávat platební karty. Např. „zelená“ Mastercard pokrokařské finanční společnosti má sledovat, co si její majitel kupuje. Kalkuluje přitom uhlíkovou stopu nákupů a po překročení limitu emisí uhlíku přestane fungovat. Postupně může karta sledovat i další aspekty života majitele a usměrňovat jej. Banky mají určovat, co je správné a přípustné.

Gesell bývá označován za „nedovzdělaného“, „monetárního pomatence“ se „ztreštěnými nápady“. Současné třeštění „woke osvícených“ korektních pokrokařů však pomateností Gesella & oddaně věřící geselliány mnohonásobně překonává. Namátkou lze ve sféře finanční zmínit sílící trendy odstavovat od financí jedince či organizace s nepohodlnými názory¹⁸¹ anebo měření tzv. udržitelnosti u bank,¹⁸² s jejich povinnostmi posuzovat projekty na základě boje s počasím, a i jinak aktivisticky „zachraňovat planetu“.¹⁸³

¹⁸⁰ „Řada vlád dnes provádí historický experiment ve sledování vlastních občanů – takzvané trasování. A právě pro úspěch „inteligentní karantény“ jsou platby kartami podstatné ...“ (Lipovská, 2020, s. 7).

¹⁸¹ Sílí soukromá korporátní tyranie např. pod hesly boje proti extremismu a za „tolerantní svět“. Platební platformy, provozované tzv. odpovědnými soukromými společnostmi, bojují proti projevům „netolerance“ a „nenávisti“. Slídí a přerušují finanční toky všem, jejichž názory nepovažují za správné a pokrokové.

¹⁸² Při měření tzv. udržitelnosti bank – v duchu tažení za tzv. udržitelné finance – přitom nejde o to, zda banky či pojišťovny poskytují kvalitní finanční služby, jaké nabízejí úrokové sazby, zda mají schopné a ochotné zaměstnance, a už vůbec ne o to, zda disponují dostatkem likvidity. Klíčovým se v současnosti stává, zda ve vedení sedí dostatek žen (tedy, zda finanční instituci řídí lidé nikoli na základě odbornosti a schopností, nýbrž podle postmoderních kvót), jakou zanechávají uhlíkovou stopu anebo kolik spotřebují papíru (např. pod sloganem „Netisknout, sázet, neplytvat“, kdy jsou posílány pouze emaily a bankéři na Vánoce sázejí stromky). V neposlední řadě také kolik banky věnují (z peněz klientů) na filantropické účely. Namátkou srov. <https://www.hellobank.cz/o-nas/novinky/manifest-udrizitelnosti>.

¹⁸³ Přičemž vize Gesella lze interpretovat též způsobem, že vlastně spoléhá i na „osvícenost“ bank a bankéřů – srov. (Dolejš, 2010, 2015).

Přitom naše planeta dnes potřebuje chránit a zachránit především před zachránci a aktivisty.

Zmíněné je daleko pomatenější, ztřeštěnější, a hlavně nebezpečnější a zhoubnější pro civilizaci nežli utopie geselliánské. Nejtragičtější přitom zůstává děsivě servilní ochota, s jakou mocné firmy a instituce (zdaleka nejen banky)¹⁸⁴ naskakují na další a další projevy progresivistických šíleností. K čemuž je však nezbytné poznamenat, že např. za Zelenou dohodou pro Evropu nestojí sv. Greta T. a další potrhlí aktivisté,¹⁸⁵ nýbrž... bankéři.

Vybraná díla S. Gesella

Gesell, S. (1891a): *Die Reformation des Münzwesens als Brücke zum sozialen Staat*. Buenos Aires: Vlastním nákladem. ISBN nemá.

Gesell, S. (1891b): *Nervus rerum*. Buenos Aires: Vlastním nákladem. ISBN nemá.

Gesell, S. (1892): *Die Verstaatlichung des Geldes*. Buenos Aires: Vlastním nákladem. ISBN nemá.

Gesell, S. (1893): *El Sistema Monetario Argentino: Sus Ventajas y su Perfeccionamento*. Buenos Aires: Vlastním nákladem. ISBN nemá.

Gesell, S. (1897): *Die Anpassung des Geldes und seiner Verwaltung an die Bedürfnisse des modernen Verkehrs*. Buenos Aires: Herpig & Stieveken. ISBN nemá.

Gesell, S. (1898): *La Cuestion Monetaria Argentina*. Buenos Aires: Vlastním nákladem. ISBN nemá.

Gesell, S. (1900): *Die argentinische Geldwirtschaft und ihre Lehren*. Les Hauts Geneveys: Vlastním nákladem. ISBN nemá.

¹⁸⁴ Běsnění hypertrofovaného liberalismu přináší např. prolomení i řady vojenských a policejních tabu. Ženy se mohou hlásit i ke speciálním jednotkám, včetně britských SAS. Nejenom ženy. CIA v náborové agitce povzbuzuje diverzifikaci týmu – srov. https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/usa-cia-woke-progresivismus-cisgender-konzervativci-diverzita-video-nabor.A210505_122909_zahranicni_jhr. Proč? Aby agentura byla „woke“. Diverzita a inkluze se stala nezpochybnitelnou modrou i pro speciální síly armády USA, pro Navy SEALs, Rangers či Delta Force. O přijetí mezi elitu rozhodují jiná kritéria než dříve.

¹⁸⁵ Srov. (Sirůček, 2020d).

Gesell, S. (1901): Das Monopol der schweizerischen Nationalbank und die Grenzen der Geldausgabe im Falle einer Sperrung der freien Goldausprägung. Bern: K. J. Wyss. ISBN nemá.

Gesell, S. (1906): Die Verwirklichung des Rechtes auf den vollen Arbeitsvertrag durch die Geld- und Bodenreform. Les Hauts Geneveys/Leipzig: Vlastním nákladem. ISBN nemá.

Gesell, S. (1911): *Die neue Lehre von Geld und Zins*. Berlin/Leipzig: Physiokratischer Verlag. ISBN nemá.

Gesell, S. (1916a): *Die natürliche Wirtschaftsordnung durch Freiland und Freigeld*. Les Hauts Geneveys: Vlastním nákladem. ISBN nemá.

Gesell, S. (1916b): *Gold oder Frieden? Vortrag, gehalten in Bern am 28. April 1916*. Les Hauts Geneveys: Vlastním nákladem. ISBN nemá.

Gesell, S. (1919a): Der Abbau des Staates nach Einführung der Volksherrschaft: Denkschrift an die zu Weimar versammelten Nationalräte. Berlin-Steglitz: Verlag des Freiland-Freigeld-Bundes. ISBN nemá.

Gesell, S. (1919b): Die gesetzliche Sicherung der Kaufkraft des Geldes durch die absolute Währung: Denkschrift zu einer Eingabe an die Nationalversammlung. Selbstverlag, Berlin/Weimar: Vlastním nákladem. ISBN nemá.

Gesell, S. (1920a): Das Reichswährungsamt. Wirtschaftliche, politische und finanzielle Vorbereitung für seine Einrichtung. Rehbrücke: Freiland-Freigeldverlag. ISBN nemá.

Gesell, S. (1920b): Die Freiwirtschaft vor Gericht: Mit einer Einleitung von Richard Hoffmann. Erfurt/Bern: Freiland-Freigeld-Verlag. ISBN nemá.

Gesell, S. (1920c): Internationale Valuta-Assoziation (IVA): Voraussetzung des Weltfreihandels – der einzigen für das zerrissene Deutschland in Frage kommenden Wirtschaftspolitik. Sontra: Freiwirtschaftlicher Verlag. ISBN nemá.

Gesell, S. (1920d): *The New Economic Order: The Money Part*. San Antonio: Free Economy Publishing, ISBN nemá.

Gesell, S. (1920e): *The New Economic Order: The Land Part*. San Antonio: Free Economy Publishing. ISBN nemá.

Gesell, S. (1921a): *An das deutsche Volk! Kundgebung des Freiwirtschaftlichen Kongresses zu Hannover*. Erfurt: Freiland-Freigeld-Verlag. ISBN nemá.

Gesell, S. (1921b): *Deutsche Vorschläge für die Neugründung des Völkerbundes und die Überprüfung des Versailler Vertrages: Öffentlicher Vortrag, gehalten in der Aula des Gymnasiums zu Barmen am 20. Dezember 1920*. Barmen-Elberfeld: Verlag des Freiland-Freigeld-Bundes. ISBN nemá.

Gesell, S. (1921c): *Die Wissenschaft und die Freiland-Freigeldlehre. Kritik und Erwiderung*. Erfurt/Berlin: Vlastním nákladem. ISBN nemá.

Gesell, S. (1922a): *Das Trugbild der Auslandsanleihe und ein neuer Vorschlag zum Reparationsproblem: Eine weltwirtschaftliche Betrachtung, eine Warnung vor Illusionen und ein positiver Lösungsvorschlag*. Erfurt: Freiwirtschaftlicher Verlag. ISBN nemá.

Gesell, S. (1922b): *Denkschrift für die Gewerkschaften zum Gebrauch bei ihren Aktionen in der Frage der Währung, der Valuta und der Reparationen*. Berlin-Rehbrücke: Vlastním nákladem. ISBN nemá.

Gesell, S. (1922c): *Die Ausbeutung, ihre Ursachen und ihre Bekämpfung: Zweite Denkschrift für die deutschen Gewerkschaften zum Gebrauch bei ihren Aktionen gegen den Kapitalismus*. Vortrag, gehalten in der Sozialistischen Vereinigung zur gegenseitigen Weiterbildung in Dresden am 8. Mai 1922. Berlin-Rehbrücke: Vlastním nákladem. ISBN nemá.

Gesell, S. (1922d): *Die Diktatur in Not: Sammelruf für die Staatsmänner Deutschlands*. Erfurt: Freiland-Freigeld-Verlag. ISBN nemá.

Gesell, S. (pod pseudonymem Acratillo, J.) (1922): *Die Wunderinsel Barataria*.¹⁸⁶ (rozšířené vydání s předmluvou J. Tinbergena *Het Wondereiland Barataria*. Utrecht: Aktie Strohalm 1992. ISBN 90-7033-492-5).

¹⁸⁶ Překladatel ze španělštiny dal prvnímu vydání zprávy o „levné“ zemi – ostrově divů Barataria název *Der verblüffte Sozialdemokrat*. Barataria je fiktivní ostrov žertovně udělený Sancho Panzovi v díle *Don Quijote*. Srov. (Stolleis, 2011).

Gesell, S. (1923): *Der Aufstieg des Abendlandes. Vorlesung, gehalten zu Pfingsten 1923 in Basel auf dem 1. Internationalen Freiland-Freigeld-Kongress*. Berlin/Bern: Freiland-Freigeld-Verlag. ISBN nemá.

Gesell, S. (1926): *Die allgemeine Enteignung im Lichte physiokratischer Ziele*. Potsdam: Vlastním nákladem. ISBN nemá.

Gesell, S. (1927): *Der abgebaute Staat: Leben und Treiben in einem gesetz- und sittenlosen hochstrebenden Kulturvolk*. Berlin-Friedenau: A. Burmeister Verlag. ISBN nemá.

Gesell, S. (1929): *The Natural Economic Order*. Berlin: Neo-Verlag. ISBN nemá (dále např. London: Peter Owen 1958. ISBN nemá).

Gesell, S., Bernoulli, H., Roth, F. (1925): *Problem der Grundrente: Einleitende Gedanken zu einer wissenschaftlichen Abklärung*. Bern: Schweizer Freiwirtschaftsbundes. ISBN nemá

Gesell, S., Onken, W. (2001): *Reichtum und Armut gehören nicht in einen geordneten Staat: Výběr prací u příležitosti 150. let narození*. Kiel: Verlag für Sozialökonomie. ISBN 978-3-87998-462-6.

Doplňující informace a další prameny

Altvater, E. (2004): *Eine andere Welt mit welchem Geld? Über neoliberale Kritik der Globalisierungskritik, unbelehrte Ignoranz und Gesells Lehre von Freigeld und Freiland*. [http://www.elmaraltvater.net/articles/Altvater Article23c.pdf](http://www.elmaraltvater.net/articles/Altvater%20Article23c.pdf).

Bartsch, G. (1990): *Freiwirtschaft als innere und äußere Weltaufgabe: Versuch eines Porträts von Paulus Klüpfel*. *Zeitschrift für Sozialökonomie*, roč. 27, č. 87, s. 3–12. ISSN 0721-0752.

Bartsch, G. (1992): *Die soziale Krankheit und ihre Heilung. Versuch eines Porträts von Theophil Christen*. *Zeitschrift für Sozialökonomie*, roč. 29, č. 93, s. 35–42. ISSN 0721-0752.

Bartsch, G. (1994): *Die NWO-Bewegung Silvio Gesells: Geschichtlicher Grundriß 1891–1992/93*. Lütjenburg: Gauke Fachverlag für Sozialökonomie. ISBN 3-87998-481-6.

Bierl, P. (2012): *Schwundgeld, Freiwirtschaft und Rassenwahn. Kapitalismuskritik von rechts: Der Fall Silvio Gesell*. Hamburg: Konkret Verlag. ISBN 978-3-930786-64-0.

Binswanger, H. Ch., Frisch, H., Nutzinger, H. G. et al. (1983): *Arbeit ohne Umweltzerstörung: Strategien einer neuen Wirtschaftspolitik*. Frankfurt: Fischer S. Verlag. ISBN 3100064038.

Blumenthal, G. H. (1912): *Prinzipienerklärung der Physiokratie*. Berlin: Flugblatt. ISBN nemá

Blumenthal, G. H. (1916): *Die Befreiung von der Geld- und Zinswirtschaft: Ein neuer Weg zur Überwindung des Kapitalismus*. Berlin: Physiokratischer Verlag. ISBN nemá.

Blumenthal, G. H. (1920): *Sozialisierung des Geldwesens oder Absolute Währung?* Berlin-Lichterfelde. ISBN nemá.

Blumenthal, G. H. (1929): *Neue revolutionäre Taktik: 1. An die Arbeiter. 2. Die Streiktaktik. 3. Der Geldstreik*. Hochheim bei Erfur: Stirn-Verlag. ISBN nemá.

Bolzano, B. (1934): *O nejlepší státě*. Plzeň: Martin Jašek. ISBN nemá.¹⁸⁷

Böhm-Bawerk, von E. (1884, 1889, 1907): *Kapital und Kapitalzins. Díl I: Geschichte und Kritik der Kapitalzins theorien*. Innsbrück: Verlag der Wagnerischen Universitäts Buchhandlung. ISBN nemá. *Díl II: Positive Theorie des Kapitals*. Innsbrück: Verlag der Wagnerischen Universitäts Buchhandlung. ISBN nemá. *Díl III. Zur neuesten Literatur über Kapital und Kapitalzins*. Wien/Leipzig: Braumüller. ISBN nemá.

Calviño, A. R. (1989): *La crisis de 1890 a través del Congreso*. Buenos Aires: Centro Editor de América Latina. ISBN 950251548X.

Carr, N. G. (2017): *Nebezpečná mělčina: Jak internet mění náš mozek. Analýza stavu lidské psychiky v době digitální*. Podlesí: Dauphin. ISBN 978-80-7272-780-3 (resp. recenze in

¹⁸⁷ První české vydání Bolzanovy utopie. Bolzanovy sociálně utopické představy nejuceleněji představuje vizionářský spis *O nejlepší státě neboli Myšlenky kohosi, jenž lidstvo miloval, o nejúčelnějším zařízení společnosti občanské*, koncipovaný v období 1809-31, resp. snad i ještě později. Samotný Bolzano ovšem nedovoluje jeho publikování, dílo poprvé veřejně vychází až roku 1932. Jako Bolzano, B. (1932): *Von dem besten Staate*. In Kowalewski, A. (ed.) (1932): *Spisy Bernarda Bolzana*, díl III. Praha: Královská česká společnost nauk v Praze. ISBN nemá. Srov. (Sirůček, 2020c). Srov. též (Perný, 2020).

Marathon, 150, 2018, roč. 22, č. 2, s. 8-16. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>).

Cimburek, J., Řežábek, P. (2008): Hotovost v oběhu: Světové trendy a situace v České republice. *Politická ekonomie*, roč. 56, č. 6, s. 739-758. ISSN 0032-3233.

Creutz, H. (1993): *Das Geld-Syndrom: Wege zu einer krisenfreien Wirtschaftsordnung*. München: Wirtschaftsverlag Langen Müller/Herbig. ISBN 3-7844-7306-7.

Creutz, H. (2012): *Das Geld-Syndrom 2012*. Aachen: Wissenschaftsverlag Mainz. ISBN 978-3-8107-0140-4.

Creutz, H., Suhr, D., Onken, W. (1986): *Wachstum bis zur Krise?* Berlin: Basis Verlag. ISBN 3-80025-414-1.

Darity, W. (1995): Keynes' Political Philosophy: The Gesell Connection. *Eastern Economic Journal*, roč. 21, č. 1, s. 27-41. ISSN 0094-5056.

Dillard, D. (1942): Gesell's Monetary Theory of Social Reform. *American Economic Review*, roč. 32, č. 2, s. 348-352. ISSN 0002-8282.

Dixon, S. (2012): *Budúcnosť bankovníctva. Prednáška ve slovenském překlade*. <https://pdfslide.tips/documents/buducnost-bankovnictva.html>.

Dolejš, J. (2010): *Levice mezi minulostí a budoucností*. Praha: Svoboda Servis. ISBN 978-80-86320-67-0.

Dolejš, J. (2015): Je úrok hřích? *Deník Referendum*. ISSN 2533-5987. <https://denikreferendum.cz/clanek/21649-je-urok-hrich>.

Douthwaite, R. J. (1996): *Short Circuit: Strengthening Local Economics for Security in an Unstable World*. Arbour Hill: Lilliput Press. ISBN 978-1870098649

Douthwaite, R. J. (1999): *The Ecology of Money*. Bristol: Green Books. ISBN 9781870098816 (slovensky *Ekológia peňazí*. Dolný Kubín: *diveRzita* 1999. ISBN 80-968086-2-1).

Džbánková, Z., Sirůček, P. (2020): Inspiration and Provocation of Ecofeminist Political Economy. In: Pavelka, T., Löster, T. (eds.) (2020): *The 14th International Days of Statistics*

and Economics. Conference Proceedings. September 10-12, 2020 Prague, Czech Republic.
Slaný: Melandrium, s. 278-287. ISBN 978-80-87990-22-3.

Ferguson, N. (2001): *The Cash Nexus: Money and Power in the Modern World, 1700–2000*. New York: Basic Books. ISBN 0-465-02325-8.

Ferguson, N. (2011): *Vzestup peněz: Finanční dějiny světa*. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-0337-3.

Ferreiraová, N. (2011): Pierre-Joseph Proudhon's Credit and Social Money (1809–1865). *Revue de philosophie économique*, roč. 12, č. 1, s. 91-116. ISSN 1376-0971.

Fisher, I. (1933): *Stamp Scrip*. New York: Adelphi Company. ISBN nemá.

Flürscheim, M. (1890): *Der einzige Rettungsweg*. Dresden: Pierson. ISBN nemá.

Friedman, M. (1997): *Za vším hledej peníze*. Praha: Grada a Liberální institut. ISBN 80-7169-480-0.

George, H. (1879): *Progress and Poverty: An Inquiry into the Cause of Industrial Depressions and of Increase of Want with Increase of Wealth: The Remedy*. New York: Appleton. ISBN nemá.

Gesellová, R. (1983): *Carlos I. Gesell, su vida*. Villa Gesell: Martínez Salas. ISBN 950-562-751-3.

Graeber, D. (2011): *Debt: The First 5000 Years*. New York: Melville House. ISBN 978-1612191294.

Heller, J., Neužil, F. a kol. (2011): *Kdopak by se Marxe bál?* Praha: Futura. ISBN 978-80-86844-73-2.

Hertzka, T. (1890): *Freiland: Ein soziales Zukunftsbild*. Leipzig: Duncker und Humblot. ISBN nemá.

Hüwe, J. (2001): *Zur Kontroverse zwischen Freiwirtschaft und NSDAP*. <http://user-page.fu-berlin.de/~roehrigw/huewe/>.

Christen, T. F. (1915): *Die Kaufkraft des Geldes und ihre Bedeutung für die Volkswirtschaft*. München: J. G. Lehmann. ISBN nemá.

Christen, T. F. (1929): *Free-Economy: An Economic Order based on Competition and Private Enterprise but Eliminating the Social Injustice of Unearned Income*. Botosani: Saidman. ISBN nemá.

Christen, T. F. (1932): *Das Geldwesen: Ein dynamisches System*. Bern: Genossenschaft Verlag Freiwirtschaftlicher Schriften. ISBN nemá.

Christen, T. F. (1940): *The Alternative to Capitalism and Socialism*. San Antonio: Free Economy Publishing. ISBN nemá.

Janáčková, S. (2021): Proč je najednou všechno drahé. *Mladá fronta Dnes*, 18. 9. 2021, s. 9. ISSN 1210-1168.

Joanisová, N. (1999): Zkratky. Druhý díl: LETS a systém Wirtschaftsring. *Sedmá generace*, roč. 2, č. 4. ISSN 1212-0499. <http://lets.ecn.cz/zkratky2.htm>.

Johanisová, N. (2003): O podivných mentalitách, velkých ideologiích a malých nadějích. *Sedmá generace*, 23. 9. 2003. ISSN 1805-8566. <https://sedmagenerace.cz/o-podivnych-mentalitach-velkych-ideologiich-a-malych-nadejich>.

Johanisová, N. (2008): *Kde peníze jsou služebním, nikoli pánem: Výpravy za ekonomickou přátelskou přírodě a člověku*. Volary: Stehlík. ISBN 978-80-86913-05-6 (resp. recenze in *Acta Oeconomica Pragensia*, 2010, roč. 18, č. 1, s. 97-100. ISSN 0572-3043 a in *Marathon*, 128, 2015, roč. 19, č. 1, s. 9-22. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>).

Johanisová, N. (2013): Ekonomická disidentka Nad'a Johanisová: Aby peníze dávaly smysl... *Právo, příloha Salon*, 5. 12. 2003, s. 1. ISSN 1211-2119.

Johanisová, N. (2014): *Ekonomičtí disidenti: Kapitoly z historie alternativního ekonomického myšlení*. Volary: Stehlík. ISBN 978-80-86913-12-4 (resp. recenze in *Marathon*, 128, 2015, roč. 19, č. 1, s. 9-22. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>).

Justoň, Z. (2012): *Ekonomie přírodních národů*. Praha: Dauphin. ISBN 978-80-7272-419-2 (resp. recenze in *Marathon*, 115, 2013, roč. 17, č. 2, s. 15-28. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>).

Keller, J. (2020): Odpověď na otázku IVK Korespondenční hlasování? *Newsletter Institutu Václava Klause*, listopad 2020, s. 4. ISSN nemá.

Kennedyová, M. (2011): *Occupy Money: Damit wir zukünftig ALLE die Gewinner sind*. Bielefeld: Kamphausen. ISBN 3899015959 (česky *Occupy Money: Abychom v budoucnu my VŠICHNI byli vítězi*. Praha: P.R.A.A. 2015. ISBN 9788026081821).

Kennedyová, M., Kennedy, D. (eds.) (1995): *Interest and Inflation Free Money: Creating an Exchange Medium That Works for Everybody and Protects the Earth*. Philadelphia: New Society Publishers. ISBN 978-0865713192 (slovensky část jako *Peniaze bez úrokov a inflácie*. www.paradigma.sk/peniaze/kniha.pdf).

Keynes, J. K. (2004): *Ekonomické důsledky míru*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-7325-043-8.

Keynes, J. M. (2020): *Obečná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. Praha: Cicero. ISBN 978-80-270-7399-3 (resp. recenze in *Politická ekonomie*, 2021, roč. 69, č. 1, s. 135-141. ISSN 0032-3233. <https://doi.org/10.18267/j.polek.1304>).

Keynes, J. M. (2021): *Jsem liberál? Výbor z esejů*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-3188-4.

Klaus, V. (2016): Bezhotovostní společnost jako nesmyslný experiment. *Newsletter Institutu Václava Klause*, říjen 2016, s. 1-2. ISSN nemá.

Klaus, V. (2021): Dnešní hrozbu inflace strašlivě podceňujeme. *Mladá fronta Dnes*, 6. 10. 2021, s. 9. ISSN 1210-1168.

Koderová, J. Sojka, M., Havel, J. (2008): *Teorie peněz*. Praha: ASPI. ISBN 978-80-7357-359-1.

Kohout, P. (2009): *Finance po krizi: Důsledky hospodářské recese a co bude dál*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3199-5.

Krabec, T. (2003): Ordoliberalismus a sociální tržní hospodářství. *Politická ekonomie*, roč. 51, č. 6, s. 881-899. ISSN 0032-3233.

Kudrna, Z. (2013): Měny v rozpuku: Jakou šanci mají alternativní platidla. *Respekt*, roč. 25, č. 49, s. 37. ISSN 0862-6545.

Kutáček, S. (2013): Naše nesplacitelné dluhy. *Sedmá generace*, roč. 16, č. 5, s. 48-49. ISSN 1212-0499.

Lietaer, B. A. (2001): *The Future of Money*. London: Random House. ISBN 978-0712699914 (slovensky *Budoucnost peněz: Vytvářet udržitelný blahobyť, pracovní příležitosti a rozumnější svět*. Košice: Paradigma.sk 2004. ISBN 80-968603-3-X).

Lietaer, B. A., Belgin, S. (2011): *New Money for a New World*. Boulder: Qiterra Press. ISBN 978-0983227496.

Lipovská, H. (2016): Rogoffův plán na zrušení hotovosti. *Newsletter Institutu Václava Klause*, prosinec 2016, s. 6-7. ISSN nemá.

Lipovská, H. (2018): *Kdo chce naše peníze? Ekonomie bez politické korektnosti*. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0679-0.

Lipovská, H. (2020): Obrana hotovosti. *Měsíčník MY z Čech, Moravy, Slezska a Slovenska...*, roč. 3, č. 5, s. 7. ISSN 2570-8309.

Mach, M. (2002): *Makroekonomie, pokročilejší analýza. 3. část*. Slaný: Melandrium. ISBN 80-86175-22-7.

Mankiw, N. G. (2009): It May Be Time for the Fed to Go Negative. *The New York Times*, 18. 4. 2009. ISSN 0362-4331.

Marx, K. H. (1956): *Kapitál: Kritika politické ekonomie. Díl třetí. Kniha třetí. Celkový proces kapitalistické výroby*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury. ISBN nemá.¹⁸⁸

Mellorová, M. (1998): *Feminism and Ecology: An Introduction*. New York: New York University Press. ISBN 9780814756010.

¹⁸⁸ Poprvé publikováno 1894. Zde s využitím <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1894/kapital3/index.htm>.

Mellorová, M. (2006): Ecofeminist Political Economy. *International Journal of Green Economics*, roč. 1, č. 1-2, s. 139-150. ISSN 1764-9928.

Mellorová, M. (2010): *The Future of Money: From Financial Crisis to Public Resource*. London: Pluto Press. ISBN 9780745329949.

Onken, W. (1999): *Silvio Gesell und die Natürliche Wirtschaftsordnung: Eine Einführung in Leben und Werk*. Lütjenburg: Gauke Verlag für Sozialökonomie. ISBN 3-87998-439-5.

Onken, W. (2000): The Political Economy of Silvio Gesell: A Century of Activism. *American Journal of Economics and Sociology*, roč. 59, č. 4, s. 609-622. ISSN 0002-9246.

Onken, W. (2018): *Silvio Gesell in der Münchener Räterepublik: Eine Woche Volksbeauftragter für das Finanzwesen im April 1919*. Oldenburg: Rettberg-Gauke Verlags- & Medienservice. ISBN SBN 978-3-933891-31-0.

Onken, W., Bartsch, G. (1997): *Natürliche Wirtschaftsordnung unter dem Hakenkreuz, Anpassung und Widerstand*. Lütjenburg: Gauke Fachverlag für Sozialökonomie. ISBN 3-87998-441-7.

Oppenheimer, F. (1895): *Freiland in Deutschland*. Berlin: W. F. Fontane. ISBN nemá.

Patalano, R. (2017): The Gesell Connection during the Great Depression. *Journal of the History of Economic Thought*, roč. 39, č. 3, s. 349-379. ISSN 1053-8372.

Perný, L. (2020): *Utopisti: Vizionári sveta budúcnosti. Dejiny utópií a utopizmu*. Martin: Matica slovenská. ISBN 978-80-8128-257-7 (resp. recenze in *Alternativy (časopis CSTS)*, prosinec 2020, roč. 4, č. 8, s. 163-186. ISSN nemá. <https://www.kscm.cz/sites/default/files/soubory/alternativy - casopis csts 08 2020.pdf>).

Pošta, V., Šumpíková, M. (2021): *Ekonomie středně pokročilý kurz*. Praha: Martin Kolářček – E-knihy jedou. ISBN 978-80-7644-843-8 (resp. recenze in *Marathon*, 172, 2021, roč. 25, č. 6, s. 23-37. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>).

Preparata, G. G., Elliot, J. E. (2004): Free-Economics: The Vision of Reformer Silvio Gesell. *International Journal of Social Economics*, roč. 31, č. 10, s. 923-954. ISSN 0306-8293.

Proudhon, P. J. (1849): *Résumé de la question sociale: Banque d'échange*. Paris: Garnier. ISBN nemá.

Quesnay, F. (1958): *Ekonomická tabulka a jiné ekonomické spisy*. Praha: SNPL. ISBN nemá.

Robejšek, P. (2013): Rychlé peníze: Jak oživit ekonomiku krizových zemí eurozóny. *CI-Time*, roč. 3, č. 5, s. 4-5. ISSN 1804-8099.

Rogoff, K. S. (1998): Blessing or Curse? Foreign and Underground Demand for Euro Notes. *Economic Policy*, roč. 13, č. 26, s. 263-303. ISSN 0266-4658.

Rogoff, K. S. (2016): *The Curse of Cash*. Princeton: Princeton University Press. ISBN 9780691172132.

Rothbard, M. N. (2005): *Zásady ekonomie: Od lidského jednání k harmonii trhů*. Praha: Liberální institut. ISBN 80-86389-27-8

Rowbotham, M. (1998): *The Grip of Death: A Study of Modern Money, Debt Slavery and Destructive Economics*. Charlbury: Jon Carpenter. ISBN 978-1897766408.

Sedláček, T. (2001): Ekonomické myšlení Tomáše Akvinského. *Politická ekonomie*, roč. 49, č. 3, s. 437-448. ISSN 0032-3233.

Sedláček, T. (2009): *Ekonomie dobra a zla. Po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi*. Praha: Nakladatelství 65. pole. ISBN 978-80-903944-3-8 (resp. recenze in *Marathon*, 93, 2010, roč. 14, č. 1, s. 12-16. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>).

Sedláček, T. (2021): Odpoutání mýtu a měny od reality. *Hospodářské noviny*, 26.-28. 3. 2021, s. 16. ISSN 0862-9587.

Senf, B. (2001): *Die blinden Flecken der Ökonomie: Wirtschaftstheorien in der Krise*. München: dtv Verlagsgesellschaft. ISBN 9783423362405.

Senf, B. (2007): *Der Nebel um das Geld: Zinsproblematik – Währungssysteme – Wirtschaftskrisen. Ein Aufklärungsbuch*. Kiel: Gauke. ISBN 9783879984565.

Schmitt, K. (ed.) (1989): *Silvio Gesell: „Marx“ der Anarchisten?* Berlin: Karin Kramer Verlag. ISBN 3-87956-165-6.

Sirůček, P. (2015a): Polozapomenuté postavy ekonomického myšlení: S. Gesell. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 23, č. 5, s. 81-88. ISSN 0572-3043.
<https://doi.org/10.18267/j.aop.488>.

Sirůček, P. (2015b): Polozapomenuté postavy ekonomického myšlení: H. H. Gossen. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 23, č. 2, s. 68-76. ISSN 0572-3043.
<https://doi.org/10.18267/j.aop.471>.

Sirůček, P. (2016): *Dlouhé K-vlny (historie zkoumání, vývoj, výhledy) a rozpory soudobé globalizace. Díl I. O cyklech a dlouhých vlnách. Díl II. O globalizaci a dlouhých vlnách.* 3. aktualizované vydání. Praha: Fórum společenských věd Klubu společenských věd, ročník 2016 (IV.). ISSN 2336-7679. <https://www.klubspolved.cz/a2016/>

Sirůček, P. (2019a): *J. V. Robinsonová a R. Luxemburová – největší ženské osobnosti teoretické ekonomie.* Slaný: Melandrium. ISBN 978-80-87990-16-2.

Sirůček, P. (2019b): *J. V. Robinsonová a R. Luxemburová – největší ženské osobnosti teoretické ekonomie. S předmluvou I. Švihlíkové.* 2. doplněné vydání. Praha: Fórum společenských věd Klubu společenských věd, ročník 2019 (VII.). ISSN 2336-7679.

Sirůček, P. (2019c): R. Richta a civilizace na rozcestí – před půlstoletím vs. dnes. *Fórum společenských věd Klubu společenských věd*, ročník 2019 (VII.), s. 1-52. ISSN 2336-7679.
http://forum.klubspolved.cz/Richta_a_Civilizace_na_rozcesti.pdf, resp.
<https://www.klubspolved.cz/a2019/>

Sirůček, P. (2019d): Veřejný intelektuál a ekonomický renegát J. K. Galbraith. *Alternativy (časopis CSTS)*, prosinec 2019, č. 6, s. 169-215. ISSN nemá. <https://www.kscm.cz/sites/default/files/soubory/alternativy - casopis csts 06 2018 1.pdf>.

Sirůček, P. (2020a): Futurologie manželů Tofflerových. *Alternativy (časopis CSTS)*, prosinec 2020, roč. 4, č. 8, s. 103-162. ISSN nemá. <https://www.kscm.cz/sites/default/files/soubory/alternativy - casopis csts 08 2020.pdf>.

Sirůček, P. (2020b): Marxistický ekonom a popularizátor Ulrych-Kamenický. *Alternativy (časopis CSTS)*, srpen 2020, roč. 4, č. 7, s. 165-192. ISSN nemá. <https://www.kscm.cz/sites/default/files/soubory/alternativy - caso-pis csts 07 2020.pdf>.

Sirůček, P. (2020c): *Utopický vizionář B. Bolzano*. Slaný: Melandrium. ISBN 978-80-87990-24-7 (resp. *Utopický vizionář B. Bolzano. S předmluvou L. Perného*. 2. doplněné vydání. 2022, v přípravě).¹⁸⁹

Sirůček, P. (2020d): Zelená pseudorevoluce 4.0. *Medias res*, roč. 5, č. 1-2, s. 18-33. ISSN 2464-6334.

Sirůček, P. (2021): Quo vadis, „nobelovské“ ocenění za ekonomické vědy? *Politická ekonomie*, roč. 69, č. 4, s. 479-504. ISSN 0032-3233. <https://doi.org/10.18267/j.polek.1321>.

Sirůček, P. a kol. (2007): *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie (vývoj – současnost – výhledy)*. Slaný: Melandrium. ISBN 978-80-86175-03-4.

Slaný, M. (2017): VŠE o... bezhotovostní ekonomice. *Hospodářské noviny*, 26. 10. 2017, s. 15. ISSN 0862-9587.

Sojka, M. (1999): *John Maynard Keynes a současná ekonomie*. Praha: Grada. ISBN 80-7169-827-X.

Sojka, M. (2010): *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Havlíček Brain Team. ISBN 978-80-87109-21-2.

Sokol, J. (2009): *Dvojí souvislost půjčky a úroku. Přednáška na semináři „Směry ekonomického myšlení a současnost“ 11. června 2009 na půdě Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR*. Zkrácená verze dostupná na <http://www.jansokol.cz/2014/03/dvoji-souvislost-pujcky-a-uroku>.

¹⁸⁹ Také B. Bolzano se ve své utopii zabývá problematikou peněz a přiměřeného úroku. V náčrtu ideálního státu neruší tržní ekonomiku ani peníze, počítá však s kontrolou a značnými regulacemi ze strany státu. Sociálně ekonomické postřehy Bolzana a bolzanovců (např. moravského utopisty F. M. Klácela) přinášejí neotřelé inspirace i ohledně peněz, ovšem ve zcela jiném duchu nežli mnil S. Gesell. Srov. (Bolzano, 1934).

Spitzer, M. (2014): *Digitální demence: Jak připravujeme sami sebe a naše děti o rozum*. Brno: Host. ISBN 978-80-7294-872-7 (resp. recenze in *Marathon*, 152, 2018, roč. 22, č. 4, s. 18-28. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>).

Spitzer, M. (2016): *Kybernemoc! Jak nám digitalizovaný život ničí zdraví*. Brno: Host. ISBN 978-80-7493-792-9 (resp. recenze in *Marathon*, 153, 2018, roč. 22, č. 5, s. 22-32. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>).

Stamm, T. A. (1873): *Die Erlösung der darbenden Menschheit: Der Rettungsweg in der sozialen Frage unserer Zeit*. Zurich: Schabelitzche Buchhandlung. ISBN nemá.

Stirner, M. (2009): *Jediný a jeho vlastnictví*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1790-1.

Stolleis, M. (2011): *Die Wunderinsel Barataria: Sancho Panza und die Kunst des Regierens*. *Zeitschrift für Ideengeschichte*, roč. 5, č. 1, s. 61-75. ISSN 1863-8937.

Suhr, D. (1983): *Geld ohne Mehrwert: Entlastung der Marktwirtschaft von monetären Transaktionskosten*. Olten: F. Knapp. ISBN 978-3781903029.

Švihlíková, I. (2010): *Globalizace & krize: Souvislosti a scénáře*. Praha: Grimmus. ISBN 978-80-87461-01-3 (resp. recenze in *Acta Oeconomica Pragensia*, 2011, roč. 19, č. 2, s. 97-100. ISSN 0572-3043).

Švihlíková, I. (2014): *Přelom: Od velké recese k velké transformaci*. Bratislava: Inaque.sk. ISBN 978-80-89737-06-2.

Vojtíšek, J. a kol. (1980): *Politická ekonomie: Kapitalismus*. Praha: Svoboda. ISBN nemá.

Votruba, A. (2013a): *Jiný finanční svět: Kritika úroku jako disent v ekonomické vědě*. A2, 03/2013. ISSN 1803-6635. <https://www.advojka.cz/archiv/2013/3/jiny-financi-svet>.

Votruba, A. (2013b): *Paradox úroků: Dějiny konceptu bezúročné měny*. Brno: Doplněk. ISBN 978-80-7239-303-9.

Votruba, A. (2014): *Silvio Gesell – nedoceněný vizionář? Dějiny a současnost*, roč. 10, č. 8, s. 45-48. ISSN 0418-5129.

Votruba, A. (2017): Podstatou kapitalismu je úrok: K osobnosti a dílu Silvia Gesella. *Kontradikce: Časopis pro kritické myšlení*, roč. 1, č. 1, s. 21-35. ISSN 2570-7485.

Votruba, A. (2020): Undergroundová teorie financí. *Deník Referendum*. ISSN 2533-5987. <https://denikreferendum.cz/clanek/3302-undergroundova-teorie-financi>.

Werner, H. J. (1989): *Geschichte der Freiwirtschaftsbewegung: 100 Jahre Kampf für eine Marktwirtschaft ohne Kapitalismus*. Münster/New York: Waxmann Verlag. ISBN 3-89325-022-0.

Wirth, R. (2003): *Marktwirtschaft ohne Kapitalismus: Eine Neubewertung der Freiwirtschaftslehre aus wirtschaftsethischer Sicht*. Bern: Haupt. ISBN 3-258-06683-3.

Zamrazilová, E. (2019): Měnová politika – kudy dál? *Politická ekonomie*, roč. 67. č. 6, s. 655-671. ISSN 0032-3233.

Abstrakt

Silvio Gesell byl německý podnikatel, ekonom-samouk, světoběžník a sociální reformátor s nekonformním světonázorem, který je znám návrhy na peněžní reformu. Zaujímá významné místo v historii pokusů o bezúročnou měnu. Gesellovo dílo inspirovalo politická i občanská hnutí a má i několik následovníků. Objevují se hlasy, že ideje „svobodných peněz“ a přirozeného ekonomického řádu mohou být inspirativní i ve světle problémů 21. století.

Abstract

Silvio Gesell was a german businessman, self educated economist, social reformer, and let's say, he was a globetrotter. He is known for his opinion on monetary reform. He is famous for his ideas about the interest-free currency. Gessel's thought inspired a plenty of political and civil movements, even till nowadays. There are rumors that the ideas of „free money“ and the natural economic order can be inspiring even in the light of the problems of the 21st century.

Klíčová slova

S. Gesell – geselliáni – „svobodné peníze“ – přirozený ekonomický řád – monetární pomatenci

EKONOMICKÉ OSOBNOSTI Pavel Sirůček – Reformátor S. Gesell a jeho pokračovatelé

Keywords

S. Gesell – gesellians – „free money“ – natural economic order – monetary moonstrucks

JEL classifications

B19, B59, E49, E59



O autorovi:

prof. Ing. Pavel Sirůček, Ph.D.

**1965. VŠE v Praze. Studia na ČVUT a UK, absolvent VŠE (Politická ekonomie) a FSV UK (Ekonomie), dále studium politologie na VŠE. Působí na VŠE jako profesor ekonomie. Člen CSTS. Publikace zaměřené na dlouhé K-vlny, globalizaci, dějiny sociálně ekonomického myšlení, politické ideologie, politické analýzy a prognózy. Cykloturista, laický degustátor a glosátor piva.*

Jiří Malínský

Imperativ věčnosti

(Novodobá střední Evropa souhrnně)

Pojem i vymezení střední Evropy, jejímž srdcem má být naše země, byl odedávna vzýván i zpochybňován, a pokud uznáván, rozporně vnímán. Blokova logika druhé poloviny minulého století vnesla do tohoto neladu další zmatek. I dnes slýcháme, že jsme údajně východoevropská země, v devadesátých letech jsme byli naopak svědky planého kříšení tohoto historického pojmu, které kromě nadpisu a jalových řádků obsahově často nemělo co nabídnout. Vlít do historických faktů život současnosti minulejší i přítomné se již před lety pokusila obsáhlá monografie dnes již zesnulého historika Jana Křena *Dvě století střední Evropy*, kterou v roce 2005 vydalo pražské nakladatelství Argo.

Kniha je koncipována klasicky v chronologickém vyprávěcím sledu postupujícím od konce XVIII. století do druhé poloviny devadesátých let a počátku našeho století. Úvod (s. 19–49) zvažuje různé modalitty a možnosti soudobé historické vědy, z něžž Křen odvíjí vlastní text knihy, který je uspořádán do třinácti kapitol (s. 51–1008). Pojednávají o vývoji střední Evropy od konce XVIII. století do počínajícího století našeho (zhruba let 2001 a 2002). Existuje mnoho modelů územního uspořádání střední Evropy od *vertikálního* (Finsko–Řecko) až po *jádrové*, do něžž Křen zahrnuje východní Německo, Česko, Slovensko (Československo), Maďarsko, Polsko a Rakousko, jež je tam, kde to vyžaduje logika zvoleného pojetí, doplňováno nezbytnými přesahy. V úsilí o celostné postižení tématu jsou na vhodných místech vloženy osobnostní biogramatické medailony (celkem jich je několik desítek) a čas od času svým obsahem i výběrem překvapují i odborné specialisty na národní dějiny pojednávaných států. Mimoto text knihy zahrnuje třicet rozmanitě pojatých tematických exkurzů (např. *Německo a Rakousko*, *Poddanství*, *Občanské zákoníky*, *Životní prostředí dělnictva raného kapitalismu*, *Středoevropský liberalismus*, *Ná-*

rodnostní otázka, Menšinová otázka, Umělecká avantgarda, Židovský odboj a odpor, Waldheimova aféra, Ekologická hnutí a životní prostředí) a od druhé části textu počínaje kapitolou *Meziválečná doba* čtyři Interpretace, v nichž usiluje o tematicky pojatá zhodnocení novějších dějin střední Evropy a přesahuje také do dějin obecných, a to až do současnosti.

Mimo autora Jana Křena se na nich podíleli jeho spolupracovníci a přátelé Martin Nodl, František Svátek, Pavel Šrámek, Vojtěch Šustek a Pavel Zeman. Textovou část v závěrečné části knihy doplňují velkoryse pojaté přílohy textové a především mapové (s. 1020–1089). Z textových příloh zaslouží zvláštní ocenění schéma vládního organismu Rakouska-Uherska doplněné o nutné vysvětlivky; podobně uspořádaná jsou schémata řízení státu nástupnické Rakouské republiky, politického systému Československé socialistické republiky v osmdesátých letech jednak stranické (KSČ), jednak státní (federální). Obdobně pojata jsou i znázornění současné Polské republiky. Statistický oddíl zachycuje vývoj počtu obyvatel Rakouska, Rakousko-Uherska včetně Předlitavska a Zalitavska i nástupnických států Československa, Maďarska a Rakouska v letech 1830–1991. Připojen je i vývoj počtu obyvatel průřezu velkých měst (Budapešti, Drážďan, Gdaňsku, Krakova, Lipska, Lodže, Lvova, Mnichova, Prahy, Varšavy a Wroclawi) v letech 1750–1980. Obdobně pojaté jsou demografické přehledy sledující mj. i migrační pohyby obyvatelstva. Podstatné zprávy obsahuje také hospodářská část tohoto oddílu knihy, jež se dotýká i kultury (kultura a zejména kulturní průmysly jsou odvětvím); celkem tvoří textové předlohy 28 stránek přílohové části. Mapová část (s. 1049–1089) zachycuje podrobně územní vývoj střední Evropy v letech 1721–1992 včetně základních systémy měnících válečných konfliktů.

Knihy ve svém souhrnu přibližuje základní charakteristiky jednotlivých periodizačních mezníků střeoevropských dějin. V některých ohledech se přibližuje i předterezíánskému období, i když souvislý výklad je založen od rozhraní třetí a čtvrté čtvrtiny 18. věku. Novodobé dějiny, volně datovatelné od počátku krátkého dvacátého století, jsou podrobeny zvláštní Křenově pozornosti. Jejich záběr tu často přerůstá užší rozměr Křenem vymezeného rozsahu v přímé závislosti na územním vývoji některých střeoevropských států (Prusko, Polsko, Maďarsko, Rakousko). Určitým osvěžením textu jsou pro českého čtenáře srovnávací hospodářská data, uváděná Křenem v předválečném i meziválečném období; v plném rozsahu to platí i pro období poválečné a polistopadové (zatímco Polsko podle autora během prvního polistopadového desetiletí snížilo své zpoždění

o 8 bodů, Maďarsko zaostalo o 10 a naše vlast o 30 statistických bodů). O občerstvujícím vlivu životopisných biogramů vybraných osobností i tematicky rozmanitých exkurzů již byla řeč. Klenbou-klenáky kompozice *Dvou století střední Evropy* jsou již zmíněné Interpretace.

Pro čtenáře a studenty vysokých škol nejprínosnější jsou pasáže věnované komunistickému období střeoevropských dějin, jejichž organickou součástí jsou průhledy do světa obou poválečných supervelmocí (s. 609–985). Tvoří – jak je zřejmé i z kvantitativního rozsahu – určité *vyvrcholení* celé Křenovy knihy. Až drobnohledně sleduje autor vzájemné ovlivňování a polarizování vztahů mezi Moskvou a hlavními městy satelitních střeoevropských států; určitým doplňkem jsou pasáže věnované rozvoji rakouské Druhé republiky, naznačující jak historické i dobově prezentní kontinuity i diskontinuity, tak postupné vplývání Rakouské republiky do západoevropského společenství od druhé poloviny šedesátých let. Stejně tak je pozorován vzestup i postupný úpadek stalinistického řízení společnosti mezi padesátými a osmdesátými léty minulého století.

V tomto kontextu vynikají i dobově režimisticky utajovaná léta krizí a otřesů komunistických společností satelitních zemí (1953, 1956, 1963, 1968, 1977, 1980, 1988–1989). Jsou to – bez nadsázky – léta relativního zbídačování těchto států, v nichž v rozličné míře přežívají rezidua válečného komunismu spjatá s překonaným byrokratickoválečným řízením společnosti; pronikala i do dobové frazeologie (bitva o zrna). To ovšem nemůže potlačit skutečnost, že i na východ od někdejší železné opony se oproti meziválečnému období zněkolikanásobila jejich národní hospodářství a došlo i k převratným růstům životní a kulturní úrovně širokých vrstev obyvatelstva. Škrťící smyčka vulgárního rovnostářství, politických i právních zločinů zejména první poloviny padesátých let i opakovaně umanuté úsilí o maximální dosažitelné zbrojení a s tím související až absurdní posilování těžkých průmyslů motivované Moskvou a jejími zkušenostmi z industrializace třicátých let vedla od druhé poloviny sedmdesátých let po vyčerpání možností extenzivního rozvoje do rostoucího zadlužení a stále viditelnějšího zaostávání za USA a zeměmi Evropského hospodářského společenství. Každý, kdo se blíže zajímá o tuto důležitou část naší nedávné historie, nalezne tu povzbuzení nepředpojaté, věcné, opravdu objektivní.

Harmonizující autorské Křenovo pojetí z celé knihy vysloveně dýchá. Je prodchnuta snahou přiblížit a nenásilně poučit, vycházet ne z manicheistického pojetí, jež předem zná a ví, kdo je pozitivní-hodný a kdo je naopak již prodchnut zlem natolik, že d'ábelskost z něj přímo vyzařuje. Osobnostní autorský přínos je navíc patrný i na vyzrálém, opravdu historickém stylu nejvyšší kvality i na neskrývané autorově pokorné úctě k historické vědě jako takové. Křen neuhýbá ani před vytčením věcí nejasných nebo dosud zcela neanalyzovaných. Ještě jeden rys knihy zaslouží zmínku – postrádá vědecký poznámkový aparát, který by ji zatížil a znesnadnil její srozumitelnější cestu k čtenáři. Ilustrativní funkci namísto toho plní střídavě pojatý přehled odborné literatury (s. 1009–1019).

Pozoruhodnou osobností byl i autor knihy prof. PhDr. Jan Křen, DrSc. (1930–2020). V šedesátých letech patřil k reformní skupině pedagogů Vysoké školy stranické při ÚV KSČ, z níž byl vyhozen a „potrestán“ zařazením do proslulého Historického ústavu ČSAV. Spolu se svými generačními druhy patřil k aktivním přívržencům Pražského jara a pochopitelně stroze odmítl drakonickou „internacionální pomoc“ Varšavské smlouvy (podle ne zcela potvrzených zpráv měl být po vysočanském sjezdu a předpokládané následné federalizaci Československa ideologickým tajemníkem předpokládaného ČÚV KSČ). Byl „odměněn“ dvacetiletou prací v dělnických profesích, aby se na počátku devadesátých let vrátil ke své vědecké specialitě. Od dlouhodobého studia německo-česko/československých vztahů – byl mj. spoluiniciátorem založení Německo-české komise historiků, jež posléze spoluukončila revizionistické snahy sudetoněmeckého landmanšaftu – se dostal během svého pedagogického působení na fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy k tématu své životní knihy, jež je předmětem této recenze.

Není proto náhodou, že kniha *Dvě století střední Evropy* byla obdařena v roce 2005 cenou Magnesia Litera a o rok později obdobnou cenou polskou Wacława Felczaka a Henryka Wereszyckého. Naopak tragickou náhodou se stal profesorův skon na počátku dubna 2020 – byl a je jednou z prvních obětí pandemie covidu u nás.

O autorovi:

PhDr. Jiří Malínský

*1951. Absolvent FF UK obor archivnictví – dějepis. Po absolutoriu ředitel Podještědského muzea Karolíny Světlé v Českém Dubě (1978-1985) a samostatný odborný pracovník a editor Prognostického ústavu ČSAV (1986-1993). Předseda OV ČSSD Praha 5 (1994-1995), člen obvodní rady MČ Praha 5 (1994-1998). Odborný pracovník Ústředního sekretariátu České strany sociálně demokratické (1994-2016) a vedoucí ústředního archivu České strany sociálně demokratické (2004-2015). Dlouholetý člen ústředního odborného zázemí České strany sociálně demokratické (od r. 1993) a zakladatel a předseda ústřední odborné historické komise (od r. 2003). Člen představenstva Masarykovy demokratické akademie (2009-2015) a výboru Společnosti Edvarda Beneše (od r. 2015) a správní rady Knihovny Miloslava Ransdorfa (od r. 2017). Specializuje se na dějiny českého dělnického socialistického hnutí 19. a 20. století v celočeskoslovenském kontextu a prognosticizujícím záběru se zvláštním zřetelem na kontextově pojaté dějiny českého sociálně demokratického hnutí.

Pavel Sirůček

Levice má smysl

Vacek, L.: *Hovořit o socialismu má smysl: Diskusní příspěvky, statě, články, texty a rozhovory z let 1998 až 2021*. Praha: OREGO 2021. 80 s. ISBN 978-80-87528-64-8.

Soudruh Lubomír Vacek zraje jako nejlepší víno. K neuvěřitelným kulatinám nestora i legendy československé sociologie, Klubu společenských věd, Centra strategických a teoretických studií či Akademické rady Institutu české levice poblahopřála recenze in *Alternativy*, č. 7.¹ Vzápětí po volbách v říjnu 2021 začal neúnavný L. Vacek distribuovat další publikaci, a to vydanou vlastním nákladem. Nečekaně tragické – především pro materiálně i duchovno normálních lidí poctivé práce – výsledky voleb dramaticky umocnily aktuálnost názvu i obsahu recenzovaného titulu. Hovořit o socialismu smysl opravdu má. Stejně jako má smysl hovořit o levici a o její nezastupitelnosti zdaleka nejenom v parlamentu. Nejen hovořit, nýbrž na resuscitaci a comebacku levice hlavně tvrdě pracovat. Bez práce nejenže nejsou koláče, ale nevstanou ani noví bojovníci...

¹ Materiál Levicová sociologie L. Vacka zamýšlející se nad tituly Vacek, L.: *Sociologie v procesu poznávání společnosti*. Praha: OREGO 2019. 112 s. ISBN 978-80-87528-57-0 a Mišovič, J., Vacek, L.: *Generační vnímání naší společnosti*. Praha: Petrklíč 2019. 192 s. ISBN 978-80-7229-703-0. *Alternativy* (časopis CSTS), srpen 2020, roč. 4, č. 7, s. 193-220. ISSN nemá. <https://www.kscm.cz/sites/default/files/soubory/alternativy - casopis csts 07 2020.pdf><https://www.kscm.cz/sites/default/files/soubory/alternativy - caso-pis csts 07 2020.pdf>. Za připomenutí stojí i Vackova editorská mravenčí práce na sborníku *S Ransdorfem o marxismu: Z veřejných vystoupení a přednášek Miloslava Ransdorfa, konaných v letech 2011 až 2014 v Klubu společenských věd*. Praha: OREGO 2019. 179 s. ISBN 978-80-87528-54-9 anotovaným in *Alternativy* (časopis CSTS), červenec 2019, roč. 3, č. 5, s. 49-52. ISSN nemá. <https://www.kscm.cz/sites/default/files/soubory/alternativy - casopis csts 05 2018.pdf>.

Neboť L. Vacek nemá rád plýtvání slovy a dlouhé litanie,² přislíbil autor recenze, že se překoná a protentokrát se pokusí o text stručnější. Snad i výstižný a úderný. Vackova kniha se přitom stala odrazovým můstkem pro formulaci námětů a výzev ohledně levice.

Představovaná brožura obsahuje statě, články, texty, diskusní materiály a rozhovory L. Vacka z období 1998 dodnes, které se vztahují k problematice socialismu. Sestává z předmluvy a třinácti příspěvků. „*Tématem této publikace je socialismus. Socialismus se vším všudy, včetně jeho historie a budoucí podoby, včetně představ o něm jako o dokonalém společenském systému*“ (s. 7 rec. publ.). Vacek ohledně socialismu pokračuje: „*Zabývat se jím má význam, dokonce čím dál větší. Především ve vztahu k budoucím generacím, abychom jim mohli sdělit, kam a jak mají jít, aby jejich život nabyl větší hloubky, síly a rozměru*“ (dtto). Což vystihuje motto, resp. červenou nit táhnoucí se celým dílem.

Knížkou, ve které čtenář sice nemusí se vším vždy bezvýhradně souhlasit, nicméně prací přinášející mnoho inspirativních postřehů nejen o socialismu. Knížkou obsahující texty sepsané jasně, stručně, srozumitelně, bez vytáček a kompromisů. Koncipované se znalostí věci, s nadhledem, ale i zápallem a s využitím bohatých životních zkušeností a nehrané moudrosti. V neposlední řadě obvykle plných Vackova bytostného optimismu.

Krátká Předmluva startuje slovy: „*Vracet se po letech k napsanému textu má svá opodstatnění. Nejen jako obyčejná připomínka k již jednou vyřčenému, ale také jako potvrzení platnosti anebo neplatnosti někdejších myšlenek, výroků či vyjádření. Návrat k dříve sdělenému může být také začátkem rozvinutí myšlenek do nových podmínek a rozměrů...*“ (s. 7 rec. publ.). Léta ukázala, že mnohé myšlenky dosud platí, jiné ovšem doznaly změn a některé i platnosti zčásti či úplně pozbyly. Vacek se snaží vracet k idejím, „*kteřé platnost neztratily a mají co říci k dnešku*“ (tamtéž). K idejím o socialismu.

Neopomíjí přitom, že termín „*socialismus je v současnosti stále silněji napadán*“ (s. 7 rec. publ.).³ K čemuž dodává: „*Právě proto je potřeba o socialismu stále hovořit. Proto je nutné tomuto tématu věnovat pozornost. Studovat vývoj, historii socialistických*

² Závěrečná Vackova „*myšlenka krátce vyjádřená, ale zásadní*“ z recenzované publikace nese název *K obhajobě stručného textu*. „*Vyjádřit stručně a srozumitelně myšlenku je nejen zručnost, ale i zodpovědnost. V probíhající informační společnosti oplývající nedostatkem času to platí dvojnásob...*“ (s. 77 rec. publ.).

³ „*Slovní, verbální útoky proti všemu, co je se socialistickými idejemi spojeno nepřestávají. Permanentně jsou opakovány výpady někdy jen infantilní, hloupé, omezené, postrádající logiku... Jindy jsou to útoky nevybíravé, brutální, agresivní, dokonce fyzické. To má k demokracii opravdu hodně daleko*“ (s. 7-8 rec. publ.).

myšlenek i praxi jejich uplatňování v životě lidí. Objasňovat jeho charakteristické rysy, vysvětlovat jeho možnosti a nalézat cesty, jimiž se bude ubírat. Vize socialistické společnosti má vědecký základ, je logicky zdůvodněna, v nemalé části světa prakticky ověřena“ (s. 8 rec. publ.). V brožuře obsažené texty „*připomínají minulost i budoucnost socialismu, jsou ohlédnutím i pohledem dopředu*“ (dtto). Předmluva končí vybídnutím: „*Tak tedy vraťme se zpět o dvacet let či jeden rok a srovnávejme. Posud'te sami, co z toho platí*“ (tamtéž).

Následují různorodé materiály pojednávající o aspektech socialismu, včetně jeho základních rysů. Namátkou jsou připomenuty vize z prognóz R. Richty, pohled na vývoj čínské společnosti k socialismu podle čínské akademičky Wei, jsou prezentována data ze sociologických výzkumů o pohledech české populace na socialismus atd. Brožura přitom obsahuje také texty, které nebyly z různých důvodů publikovány či byly zpřístupněny pouze úzkému okruhu kolegů. Což se týká zejména materiálu *Socialismus v 21. století*. Publikaci oživují fotografie usměvavého i zamyšleného L. Vacka z akcí a tvůrčí práce.

V májovém vydání *Haló novin* v roce 2000 vyšel článek *Jakkoli se to nezdá, i dnes jde svět doleva*. Vacek se na Svátek práce zamýšlí, zda ve 20. století šel svět skutečně doleva. Optimisticky vyhláší: „*Jakkoli se to nezdá, jde skutečně doleva, včetně té společnosti, v níž žijeme*“ (s. 9 rec. publ.). Pokračuje: „*To není jen přání, to je prokazatelná skutečnost. Cesta to není samozřejmě přímá... Je to spirála a k tomu všemu ještě nepravidelná...*“ (dtto).⁴ Uvažuje, co to znamená jít doleva. „*Jít doleva znamená, aby všechno lidstvo chtělo svoje jaro míti, chtělo kvést a plát a vskutku jednou žíti, jak uvedl svoji báseň K prvnímu květnu Jaroslav Vrchlický v roce 1890...*“ (dtto). Zdůraznit a zopakovat je nutné, že cesta doleva není přímá, naopak je plná „*zákrut, objížděk i návratů*“ (tamtéž, s. 9). Což potvrzuje stávající nelehká situace po volbách. Cesta doleva však není automatická ani ji zázračně nezařídí nové technologie. Záleží hlavně na subjektu změn. Kdo jím je či bude?

Coby druhý text figuruje rozhovor *Haló novin* s L. Vackem o konferenci *Základní rysy socialismu* konané v červenci 2014. Název *Hovořit o socialismu má smysl* pojmenovává celou představovanou knihu. Zmíněny jsou ekonomické otázky (v čele se socialistickým vlastnictvím) i základní sociální a politické rysy socialistické vize. Jako základní atribut je

⁴ „*Svět se vyvíjí k lidsky spravedlivému uspořádání navzdory těm, kteří ve své zášti navrhuji vymazat slova socialismus a komunismus, a dokonce i pojem sociální spravedlnost, nejen ze slovníků, ale i ze společnosti*“ (s. 10 rec. publ.).

uváděna sociální spravedlnost. Vacek konstatuje nezbytnost hospodářských a dalších podmínek pro nastolení socialistické společnosti, ovšem zdůrazňuje, že nelze uspět „bez získání veřejnosti...” (s. 16 rec. publ.). Za připomenutí stojí střizlivý realismus s odsouzením „zbožných přání” (s. 15 rec. publ.) rychlého a brzkého nástupu socialismu.

Materiál *Richtovy prognózy dalšího vývoje společnosti* je výtahem z koreferátu na konferenci k 75. výročí narození R. Richty pořádané v roce 1999. Vacek se soustřeďuje na podstatný aspekt Richtova díla, které „umožnilo prognózovat vývoj společnosti...” (s. 17 rec. publ.), spočívající ve vědeckosti poznání a řízení společnosti. Připomíná, že Richtův tým upozorňoval na chyby, které později vedly k listopadu 1989. „Kdyby bývalé vedení státu dalo na doporučení Richtova týmu, mohlo mnohé vypadat jinak” (tamtéž). Vacek neopomíná mimořádný důraz na rozvoj vědy a techniky, který R. Richta vždy kladl.

Článek z *Haló novin* z roku 2018 shrnuje rozhovor, který vedli L. Vacek a J. Klán – *S profesorkou Wei Xiaoping o rozvoji Číny*. Čínské vize ani zkušenosti by rozhodně neměly být přehlíženy, vždy ovšem s vědomím specifičnosti Číny. Wei je vědeckou pracovnící Ústavu filozofie Akademie společenských věd ČLR v Pekingu a byla hostem Akademie věd ČR. Rozhovor se týká i její knihy *Ekonomická a politická transformace Číny: Nové rozbor*y.⁵ Wei se opírá „především o zákony dějin, o historický materialismus, staví na zevrubném pozitivním pojetí díla klasiků Marxe a Engelse” (s. 23 rec. publ.).

⁵ Praha: Filosofia 2017. 192 s. ISBN 978-80-7007-485-5. Wei dále upřesňuje myšlenky ohledně vývoje i směřování Číny. V transformaci hospodářské rozlišuje tři etapy. První začíná na čínském venkově v roce 1978 předáním státní půdy rolníkům. Venkov se proměňuje, mnoho rolníků přechází do měst. V 80. letech se otevírají možnosti pro zahraniční investice v ČLR prostřednictvím společných podniků čínských a zahraničních. V roce 1990 je otevřena burza. Druhou etapu ekonomické transformace datuje 1992-2001, kdy se syntéza plánování a trhu, včetně fungování vlastnictví veřejného a soukromého, promítají do růstu životní úrovně, především na venkově. Za cca 40 let se v ČLR podařilo vyvést z chudoby téměř miliardu lidí, což je v historii bezprecedentní. Třetí etapa má ještě probíhat. Roku 2001 Čína vstupuje do WHO. Její hospodářství se rozrůstá a ČLR si ponechává svůj speciální ekonomický model a nepřizpůsobuje se kapitalistickému Západu. Přitom čile obchoduje a podniká v globálních dimenzích. Ohromné hospodářské přeměny ovlivňují i sociální, politickou či hodnotovou strukturu společnosti. Při hodnocení transformace je nezbytné přihlížet taktéž k počtu obyvatel, životnímu stylu a kultuře či k teritoriálnímu rozložení. Jádrem reforem se stala kombinace plánování a trhu, kombinace veřejného a soukromého vlastnictví s dominancí veřejného, nikoli však nutně státního sektoru. Prostřednictvím strategického plánování a strategických podniků jsou přitom prosazovány strategické záměry, nikoli detailní organizování všeho.

Diskusní příspěvek z pražské mezinárodní konference komunistických a levicových stran v roce 2005 nese název *Jak k socialistické budoucnosti*. Vacek klade otázky ohledně politické orientace občanů Evropy a světa v kontextu vývoje na počátku 21. století. Uvádí, že většina světové populace se stále nachází pod vlivem idejí náboženských i manipulací idealistických či monetaristických aj. Ve věci socialismu apeluje na to, aby objasnění a vysvětlování perspektiv socialismu široké populaci všech zemí, především mladé generaci, bylo považováno „za mimořádně závažnou součást působení levicového a komunistického hnutí“ (s. 26 rec. publ.). Závěrem navrhuje vytvoření informačního centra levicových stran a využití sdělovacích prostředků k výměně názorů o socialismu.

O těžkostech i nadějích prosazování protikapitalistických názorových proudů, o iluzích pouhého vylepšování kapitalismu a nutnosti systémové změny, o vágnosti termínu občanská společnost anebo o populaci ČR, která má být nejateističtější na světě přemýšlí L. Vacek v rozhovoru pro *Haló noviny* pojmenovaném *Na slovíčko se sociologem*.

Materiál *Sociologické a sociálně psychologické souvislosti dalšího vývoje české společnosti* je úvodem do diskuse na semináři *Prognóza vývoje České republiky do roku 2015* uskutečněném v roce 2002. Vacek zmiňuje prognostickou studii pod vedením M. Potůčka, která „je poznamenána liberalistickým pohledem na současnost i budoucnost“ (s. 33 rec. publ.).⁶ Dále se věnuje obsáhlé prognostické studii zpracované na Teoretickém a analytickém pracovišti ÚV KSČM kolektivem pod vedením M. Formánka a J. Hellera.⁷ K této Vacek poznamenává: „Stále mi vychází, že tak globální studie by měla podstatně více vycházet z poznatků sociologického a sociálně psychologického charakteru, z poznatků o ohromných proměnách informací a komunikace v dnešním světě“ (dtto). Připomíná, že v „popředí reflexí o budoucnosti by měla zaujímat přední místo hodnotová a světonázorová struktura obyvatelstva, názorová orientace různých sociálních skupin občanů“

⁶ Kolektiv: *Vize rozvoje České republiky do roku 2015*. Praha: Gutenberg 2001. 246 s. ISBN 80-86349-02-0.

⁷ Srov. http://www.sds.cz/docs/prectete/e_kolekt/konf_prg.htm, zejména *Základní možné scénáře vývoje ČR a KSČM do r. 2015 a principy tvorby strategie KSČM*. Materiály jsou z roku 2002, nicméně jejich kritické zhodnocení má smysl i pro dnešek. Včetně (ne)poučení se z chyb. Tehdy i dnes. Ohledně scénářů vývoje ČR ve světovém kontextu autoři jako nejpravděpodobnější hodnotili scénář A „prohlubování neokoloniální podřízenosti ČR“. Což realita potvrdila, a to ještě v temnějších konturách. Pokud jde o scénáře vývoje KSČM k naplnění optimistického scénáře osvojení si „schopnosti tvořivé politiky v nových podmínkách, spojené se zvládnutou generační obměnou“, k němu bohužel nedošlo. Otázkou zůstává, zda vůbec dojit mohlo, resp. v jaké míře. Druhý scénář „dlouhodobého odumírání“ byl označen za „méně pravděpodobný“. Třetí variantu představovalo rozštěpení strany. Ke kterému sice oficiálně nedošlo, nicméně dlouholeté odsouvání a neřešení problémů přispělo k volebnímu debaklu v roce 100. výročí existence strany. Scénář pragmatické rezignace na ideje i programový charakter, s vyprázdněností, neviditelností a dobrovolným vyklizením pozic uvažován nebyl.

(s. 34 rec. publ.). Zmíněny jsou i výzkumy na téma možného společenského uspořádání⁸ a v závěru taktéž Vackova tehdejší doporučení ohledně směřování KSČM.⁹

Výše vzpomenutou prognostickou publikací *Vize rozvoje České republiky do roku 2015* se blíže zabývá Vackova kritika uveřejněná v *Haló novinách* v roce 2000 pod názvem *K problematické publikaci o budoucnosti České republiky*. Vacek práci představuje, přičemž (nad)početnému autorskému kolektivu neupírá shromáždění úctyhodného počtu faktů různého druhu ani interdisciplinární pojetí. Konstatuje však „řadu vad zejména ve východiscích hodnocení současného i budoucího trendu české společnosti a v přístupu k posuzování jejího dalšího vývoje... Jako by autoři zcela zapomněli, že hlavními rysy současné české společnosti jsou monetarismus a mediokratismus“ (s. 38-39 rec. publ.).

Ankety týkající se problematiky socialismu a jeho rysů uskutečněné v letech 2005 a 2009 připomíná výtah ze zprávy o výsledcích anket odborníků k dokumentu *Socialismus 21. století* z roku 2009. Text *Hlavní charakteristické rysy socialismu* za „všeobecně platné, základní, strategické rysy socialistické společnosti“ (s. 40 rec. publ.) označuje: 1) „Zabezpečení sociálních jistot pro všechny pracující“ (dtto). 2) „Sociální spravedlnost...“ (dtto) a 3) Záruku „rovnosti občanských práv a svobod pro všechny občany“ (tamtéž).

V roce 2016 proběhlo reprezentativní šetření populace ČR, pod vedením L. Vacka, na téma *Vliv hodnotových orientací a světového názoru na rozhodování lidí*. Výsledky rekapituluje materiál pojmenovaný *Pohled populace na sociální spravedlnost*. „Lze říci, že obecně se k principu spravedlnosti ve společnosti hlásí čtyři pětiny občanů“ (s. 45 rec. publ.).¹⁰ „Dvě třetiny populace usoudily, že rozdíly mezi bohatými a chudými jsou velké“ (s. 43 rec. publ.). Vacek formuluje závěr: „Pokud kterýkoli politický subjekt odmítá realizovat alespoň určité prvky sociální spravedlnosti v poměrech České republiky, nemá šanci na větší politickou podporu ze strany veřejnosti“ (s. 45 rec. publ.).

⁸ „Téměř všechny občany „sjednocuje“ určitý smysl pro spravedlnost, podporu rodiny a zdraví, a projevuje se v hodnotách, které jdou napříč sociální a politickou sférou“ (s. 35 rec. publ.).

⁹ Kdy se, mimo jiné, ztotožňuje se scénářem „tvořivé politiky“ realizované v nových podmínkách a spojené s generační obměnou členské základny. Za důležité označuje Vacek „zesílení a zkvalitnění propagandistické a informační činnosti. KSČM by měla daleko více prosazovat ve své propagandě a rozebírat v celé teoretické frontě problematiku demokracie, pseudodemokracie, svobody a pocitu svobody“ (s. 36 rec. publ.).

¹⁰ Sociální spravedlnost za „velmi důležitou... pokládá 84 % respondentů, za zčásti důležitou 15 % a za nedůležitou 1 %“ (s. 42 rec. publ.). „Za klíčový princip uspořádání budoucí společnosti pokládá princip sociální spravedlnosti 35 % respondentů, kteří uvedli odpověď „zcela souhlasím“ ...“ (s. 43 rec. publ.).

K výzkumům veřejného mínění, kterými se L. Vacek zabývá po celý život, lze v souvislosti s kritickým stavem levice poznamenat následující. Vackem prezentované průzkumy tradičně potvrzují levicovou orientaci značného procenta populace, více či méně silně souhlasícího s levicovými hodnotami i ideály. Výsledky vyznívají obvykle značně optimisticky a o to bolestnější bývá rozčarování, že výsledky voleb tomuto – také již tradičně – neodpovídají. Lze oprávněně namítat, že např. pod sociální spravedlností si lze představovat různé interpretace, i to, že se k této formálně hlásí nejenom subjekty levicové. Nicméně přehlížet nelze, že hodně velké množství voličů se u volebních urn¹¹ rozhoduje proti svým zájmům.¹² Sociální zkušenost je nenahraditelná a nepřenositelná.

Doplňující informace o zpracování prognostických modelů budoucí české společnosti poskytuje text *Vize socialistické společnosti a cesty k jejímu utváření*. Vacek připomíná svůj nástin prognózy *Předpokládaný vývoj české společnosti v prvních desetiletích 21. století* vypracovaný v roce 2003. Dále uvádí rok 2004, kdy byly zahájeny rozsáhlé práce na modelu socialismu pro 21. století (S 21). V roce 2011 byly shrnuty do závěrečných textů a v roce 2012 předloženy k diskusi širokému plénu zainteresovaných zájemců. „Ještě sjezd KSČM v roce 2012 uložil CSTS v pracích na dokumentu pokračovat“ (s. 48 rec. publ.). Vacek informaci uzavírá konstatováním: „Další práce na projektu v posledních letech ustaly“ (dtto). Což souvisí taktéž s důvody personálními. I tady zoufale chybí lidé.

Vacek rekapituluje své kritické výhrady k oficiálnímu znění dokumentu S 21 z roku 2011.¹³ Proto také zpracoval alternativní verzi S 21. Kterou čtenářům předkládá v materiálu *Socialismus v 21. století* s podtitulem *Alternativní verze dokumentu Socialismus pro 21. století*. Tento tvoří nejrozsáhlejší příspěvek recenzované knihy.¹⁴

¹¹ Skutečná levice musí tvrdě bojovat proti korespondenčnímu i elektronickému hlasování. Jde jí o život.

¹² S připomenutím rčení „*Sancta simplicitas – svatá prostota*“ a bonmotu: „*Když milionář volí levici, je to rozmar. Když chudák volí pravici, je to hloupost*“. Zde s inspirací a využitím výstižného hodnocení parlamentních voleb z klávesnice P. Janíčka dostupného na <http://casopisargument.cz/?p=38564>.

¹³ „Považoval jsem a považuji za nedostatek nevyváženost funkce jednotlivých oblastí v charakteristice budoucí společnosti, přeceňování ekonomických nástrojů a oslabení úlohy společenského vědomí. A také nepřilíží vhodně strukturování textu“ (s. 48 rec. publ.). Vacek nesouhlasí také s „*nadměrnou popisností textu na úkor analytického pojetí. Text je zbytečně rozsáhlý a nesrozumitelný...*“ (dtto).

¹⁴ Text nezapře, že Vacek je profesí sociolog a nikoli např. ekonom. Což není míněno jako kritika, nýbrž jako konstatování. Podrobnější rozbor podob S 21 přesahuje rámec této recenze. Se závěrem, že stojí za to pokračovat v pracích na S 21, včetně zhodnocení, případně přehodnocení, všech verzí dokumentů S 21 prizmatem vývoje posledních let, rozporů kapitalismu i problémů spojených se socialismem. Vackova verze přitom spíše než alternativu předkládá náměty k doplnění a úpravám. Což je ovšem věcí názoru a diskusí.

Sestává z úvodních pasáží a sedmi stručných kapitol. Nazvaných: *Svět bude zákonitě jiný*,¹⁵ *Základní rysy socialismu*,¹⁶ *Základy ekonomiky a hospodářský mechanismus socialismu*,¹⁷ *Socialismus a životní prostředí*, *Proměny sociální struktury*, *Životní hodnoty a morálka v socialismu*,¹⁸ *Politický systém a lidská práva socialistické společnosti*.¹⁹

Optimistický pohled do budoucnosti odráží i poslední odstavec preambule Vackovy verze dokumentu S 21: „*Socialismus jako ideál a touha po dokonalejší, spravedlivé společnosti žije dále ve vědomí mnoha jednotlivců i celých skupin občanů. Je zcela reálný předpoklad, že tento trend bude pokračovat. To není zbožné přání, ale výsledek poznání současného stavu a strážlivé prognózy dalšího rozvoje společnosti*“ (s. 50 rec. publ.).

V kontextu projektu S 21 má smysl oživit diskuse ohledně tří fundamentálních otázek *Proč socialismus?*, *Jaký socialismus?* a nejobtížnější *Jak k socialismu?* S návazností na dřívější práce a publikované i nepublikované materiály.²⁰ K otázce *Proč?* lze zopakovat ikonická slova R. Luxemburgové „*Otázkou všech otázek je socialismus nebo barbarství*“.²¹

¹⁵ „Specifickým způsobem ovládnání světa je zneužívání médií, které prostřednictvím tisíců informačních prostředků ohlupují miliardy lidí a drží je v područí kapitálu“ (s. 51 rec. publ.).

¹⁶ „Socialismus charakterizují nejen výrazné specifické znaky. ale i obecně, v širším kontextu platné, ideje. Mezi ně patří především ideje humanismu“ (s. 54 rec. publ.).

¹⁷ „Základním principem socialistické ekonomiky je... existence a rozvoj společenského vlastnictví výrobních prostředků“ (s. 56 rec. publ.). „Základními články socialistické ekonomiky jsou podniky ve společenském vlastnictví, které jsou odrazem plurality vlastnických forem a ve kterých se postupně bude uplatňovat hospodářská samospráva“ (tamtéž). Socialistickou ekonomiku lze „obecně nazvat plánovanou tržní ekonomikou, založenou na pluralitě vlastnických forem“ (s. 58 rec. publ.).

¹⁸ „Socialismus fakticky nemůže vzniknout a existovat bez příklonu většiny lidí k levicovým myšlenkám, bez jejich občanského a voličského rozhodnutí jít touto cestou“ (s. 65 rec. publ.). „Předpokládáme, že světový rozložení české populace, její ideová a politická orientace se v průběhu nastávajících let bude měnit jen velmi pomalu“ (tamtéž). „Postupně budou probíhat změny v celém komplexu společenské nadstavby, v celé sféře společenského vědomí“ (s. 66 rec. publ.).

¹⁹ „Hlavní důraz bude v příští společnosti kladen na důsledné dodržování těch lidských práv, které jsou výrazem humanistických norem společnosti...“ (s. 69 rec. publ.).

²⁰ Které byly předmětem cyklu diskusí Klubu ekonomů v letech 1995-96. Ohlédnutí za činností Klubu ekonomů přinesly *Alternativy (časopis CSTS)*, prosinec 2017, roč. 1, č. 2, s. 95-111. ISSN nemá. <https://www.kscm.cz/cs/nasi-lide/csts/alternativy-c-2>. Navazovat lze i na výstupy bývalého Teoreticko-analytického pracoviště, skupiny pro politickou analýzu J. Hellera, Klubu sociologů a psychologů atd.

²¹ V roce 1916 za barbarství považovala I. světovou válku. Vítězství socialismu přitom nenahlíží pouze jako automatický plod spontaneity mas. Zhroutení kapitalismu znamená v jejím pojetí ohrožení lidstva barbarstvím, a účinné socialistické vůdcovství mělo sehrát roli v odvrácení této hrozby. *Alternativy revoluce* pojmenovává jako socialismus nebo barbarství. Predikce Luxemburgové se měla později naplnit fašismem a II. světovou válkou. V podobném duchu měl varování koncipovat také A. Einstein: „*Socialismus nebo zánik lidstva!*“, resp. „*Skutečným účelem socialismu je překonat predátorskou fázi lidského vývoje*“.

Závěrečné pasáže Vackovy knihy přinášejí *Myšlenky krátce vyjádřené, ale zásadní*. Sedmnáct odstavců sděluje postřehy týkající se sta let komunistické strany,²² tří dekád vývoje od roku 1989,²³ změn v listopadu 1989, vývoje do roku 2015, představ o budoucnu, přání ohledně socialismu, představ o socialismu, názorů občanů na budoucí společenský systém, dlouhého a konfliktního zápasu levicových sil,²⁴ znaků socialismu, ekonomiky a nadstavby, přání Vacka ohledně Evropy, objektivního přístupu k hodnocení minulosti, hodnocení historie, principů vědecké práce,²⁵ pojmů, slov a termínů a obhajoby stručného textu ve vědách přírodních a technických, ale i společenských.

L. Vacek v předmluvě konstatuje, že statí a textů má k dispozici podstatně více, nežli bylo vybráno do publikace. Materiálů především k problematice sociologie a výzkumů veřejného mínění či pojednání informačního a analytického charakteru reagující na současné dění. Slibuje čtenářům, že se k některým stále aktuálním zase příště vrátí. Vybírat z čeho má. O socialismu má smysl hovořit. Nejen o socialismu, ale i o levici etc.

Smysl má hovořit o tom, že kapitalismus nebyl, není a nikdy nemůže – ze své podstaty – být systémem „*pro lidi*“. Smysl má hovořit o tom, že pokud se kapitalismus někdy o „*lidský nátěr*“ kosmeticky pokoušel, šlo se o výsledek tlaku lidí práce, levice a především již neexistujícího socialistického tábora. Na čemž nic nemění desítky propagandistických hesel a teorií ohledně transformace kapitalismu, včetně postmoderních rétorických figur o digitálním kapitalismu zeleném – hodném, zúčastněném a odpovědném klimaticky i společensky, o (post)kapitalismu etickém, inkluzivním a všemožně pokrokovém. Smysl má hovořit o tom, že pokrokářský „probuzený“ kapitalismus maskuje tyranii jediného názoru, kdy mocní hráči podporou progresivismu odvádějí pozornost od skutečně palčivých problémů, včetně přerozdělování anebo zacházení s vlastními zaměstnanci aj.

²² Vacek apeluje na připomínání toho, že „*komunisté nedělali jen chyby, ale že téměř polovinu celé doby existence strany vedli českou společnost k nevídaným úspěchům...*“ (s. 71 rec. publ.).

²³ Kdy rozlišuje „*tři poněkud odlišné dekády – první v devadesátých letech byla obdobím primitivního, živelného soukromovlastnického „rozpuku“, druhá nástupem vychytralých a prohnanych podnikavců, a třetí je charakterizována určitým kolísavým tlakem sociálních sil proti nadvládě pravice politicky vyústující do rozporného systému, protikladných potřeb a zájmů*“ (s. 71 rec. publ.).

²⁴ „*Bude to zápas dlouhý, konfliktní. Tempo bude v mnohém záviset na schopnostech levicových sil, především na KSČM získat... potenciál*“ (s. 74 rec. publ.).

²⁵ „*Chci vyzvednout dva základní principy vědecké práce o vývoji společnosti. Předně umění a snahu ctít historická fakta, a za druhé schopnost hodnotit historický vývoj z dialekticko-materialistických pozic*“ (s. 76-77 rec. publ.).

Smysl má hovořit o tom, že neoliberální globalizace rozhodně není jedinou alternativou a nemá pouze vítěze, nýbrž daleko více poražených. Smysl má hovořit o tom, že současná civilizační rozcestí nejsou upravenou křižovatkou, kde si lidstvo jednoduše vybere cestu, nýbrž spíše okrajem pralesa, kde si je nutno cestu prosekávat a namáhavě vybudovat. Smysl má hovořit o tom, že současné problémy a krize nejsou anomálií ani popřením vývoje kapitalismu, nýbrž jeho logickým vyústěním. Se stálou platností definičních znaků kapitalismu, imperialismu i všeobecné krize kapitalismu. Smysl má opakovat důrazná varování před „velkými resety“ 4.0 či 5.0, které mají „*dělat ti stejní lidé, ty stejné zájmové skupiny, ty stejné partaje a ty stejné nadnárodní instituce, které mají nynější globální průšvih na svědomí, jen s rozšířenými pravomocemi...*“.²⁶

Smysl má hovořit o tom, že soudobá kapitalistická liberální demokracie není ani demokratická ani liberální. Základní hodnotou hypertrofovaného liberalismu již dávno není svoboda (ať již interpretovaná levicově či pravicově), nýbrž právě naopak. Smysl má opakovat, že posilování rozporů, resp. nebezpečně narůstající polarizace společnosti po linii liberalismus versus konzervatismus není popřením dělení politického spektra na levičičky a pravici. I když je lidem soustavně vtoukáno do hlav, že pravolevé dělení má již být údajně zastaralé, a i když je politická scéna (nejenom u nás) silně rozmlžená, kdy většina stran a hnutí jsou ideově prázdné či vyprázdněné, tradiční levice ani pravice překonané nejsou. Skutečná levice²⁷ i skutečná pravice pouze na svá historická poslání a úkoly sama rezignovala. Smysl má hovořit o tom, že levice nemusí, a ani nemůže, být pouze liberální, resp. že konzervatismus není s opravdovou levicovostí neslučitelný.

Smysl má hovořit o tom, že radikální levicová partaj nemůže být strana marketingová, ani pragmatická s.r.o. spoléhající na zázrak, nýbrž strana programová. S vizí a programem, neboť bez programu zůstává vize sněním o vidinách. Strana rázná, čitelná, se srozumitelným a přitažlivým cílem a programem dlouhodobým i akčním pro neprivilego-

²⁶ S využitím s. 82 sborníku Sušová-Salminen, V., Švihlíková, I. (eds.): *Pandemie covid-19: Konec neoliberální globalizace?* Praha: OVIA Argument 2020. 124 s. ISBN 978-80-907365-6-6. Sborníku kriticky představeném in *Alternativy (časopis CSTS)*, srpen 2021, roč. 5, č. 9, s. 159-195. ISSN nemá. <https://www.kscm.cz/sites/default/files/soubory/alternativy - casopis csts 09 2021.pdf>.

²⁷ Smysl má opakovat apely L. Vacka ohledně nutnosti přesného vymezení pojmů – „*Jen kolik názvů a významů dostalo slovo socialismus v historii a dostává ho i dnes*“ (s. 77 rec. publ.). Což se týká i levice a pravice, jejích historických proměn, problematičnosti definování apod. S Vackovou glosou o historické náhodnosti označení levice a pravice. Kdyby se totiž radikální zastánci nových pořádků za francouzské revoluce neposadili v Generálních stavech nalevo, nýbrž dopředu, mohla to být přednice. Dozadu pak...

vané. Strana ideologicky i metodologicky vědecky ukotvená. Smysl má opakovat, že takovou ideologií je marxismus-leninismus a metodologií dialektický a historický materialismus. Marxismus 2.0, tvůrčím způsobem rozvíjený a aplikovaný v (staro)nových podmínkách 21. věku, jehož fundamenty zůstávají ekonomické. Nikoli tzv. neomarxismy, kulturní apod. marxismy, které žádnými marxismy nejsou ani nebyly. Smysl má uvědomit si, že levicové hlasy leží na chodníku a nakonec je někdo zvedne.

Smysl má hovořit o tom, že opravdová levice musí opět začít nekompromisně hájit zájmy většiny, zájmy normálních mužů a normálních žen, zájmy normálních lidí poctivé práce. Smysl má zdůrazňovat, že k nejaktuálnějším výzvám náleží iniciování jednotné fronty proti nové válečné konfrontaci, ke které chaotický vývoj nebezpečně směřuje. Fašizující liberalismus může přivodit zkázu celé planety. Smysl má ptát se, zda skutečná levice má asistovat při dovršení kolektivní sebevraždy Západní Evropy, zdaleka nejenom energetické.

Smysl má hovořit o tom, že skrývání světovládných ambicí a antihumánních představ za vyděračské fráze o záchraně planety, za boj s počasím, za odstranění tzv. diskriminace apod. není levicové. Není ani pravicové, nýbrž anticivilizační a zhoubné. Smysl opakovat má, že slova jako vlast, národ, národní stát, nové národní obrození anebo soběstačnost nejsou ani sprostá ani fašistická. Obdobně jako kategorie rodina či lidská přirozenost.

Smysl má hovořit o tom, že hodnoty vznikají z práce a nikoli vyplňováním tabulek v žádostech o dotace a granty či šlapáním po cyklostezkách. Smysl má hovořit o tom, že skutečná levice musí opět probudit nadšení z práce, hrdost na poctivou práci i nadšení z budování sociálně spravedlivější budoucnosti. Včetně obnovení víry, že se vyplatí poctivě a tvrdě pracovat a být v něčem užitečném opravdu dobrý. Zřetelná levicovost musí spočívat ve srozumitelné, sebevědomé i smělé vizi práce celospolečensky koordinované, adekvátně plánované a nepodléhající diktatuře trhů, resp. soukromovlastnickým ziskovým zájmům.

Smysl má hovořit o tom, že korektně pokrokářské projekty nuceného sdílení pro neprivilegované nejsou levicové ani pokrokové. Smysl má namísto dystopií liberálních, včetně greendealové, propagovat utopie-vize skutečně pokrokové a skutečně humánní. Smysl má hovořit o samosprávě nejenom hospodářské. Smysl má připomínat mediálně

vděčnou frází: „*Všechno je o ekonomice, hlupáku!*“,²⁸ kterou je možné marxisticky parafrázovat: „*Všechno je o vlastnictví*“. Ostatně právě nezdolné přesvědčení a pevná víra ohledně nezastupitelnosti soukromého anebo společenského vlastnictví výrobních prostředků stále představuje základní kritérium pro rozlišení pravice a levice.



O autorovi:

prof. Ing. Pavel Sirůček, Ph.D.

*1965. VŠE v Praze. Studia na ČVUT a UK, absolvent VŠE (Politická ekonomie) a FSV UK (Ekonomie), dále studium politologie na VŠE. Působí na VŠE jako profesor ekonomie. Člen CSTS. Publikace zaměřené na dlouhé K-vlny, globalizaci, dějiny sociálně ekonomického myšlení, politické ideologie, politické analýzy a prognózy. Cykloturista, laický degustátor a glosátor piva.

²⁸ V originále „*It's the economy, stupid*“. Připisována bývá stratégovi prezidentské kampaně W. J. Clintona.

Pavel Sirůček

Zachrání nás

lokální ekonomické struktury?

Švihlíková, I.: *Veřejná a participativní ekonomika*. Praha: Vydáno vlastním nákladem autorky 2021. 105 s. ISBN 978-80-7615-070-6.

Na další publikaci I. Švihlíkové upozornila anotace na „*jejím*“ informačním portálu.²¹⁸ S odklikem na jediného distributora. Překvapivě bez udání vydavatele i počtu stránek. Opatření si textu nebylo jednoduché. Přesněji nebylo snadné pro toho, kdo – z důvodů principiálních – neplatí podvodnými kartami, nýbrž penězi a ještě k tomu zásadně odmítá soukromé kurýry. Knihu si totiž nelze objednat na dobírku a ani využít České pošty. Díky ochotě distributora sídlícího na pražském Suchdole, byl výtisk – s mírnými peripetemi – však posléze získán. Nakonec byl za výlet na Suchdol autor recenze rád. Neboť se stále cítí suchdolským patriotem, resp. hrdým suchdolským Žižkovákem.

Představovaný titul není žádný těžký tlustospis, nýbrž útlá a drobná brožurka. Hned na místě zvědavě nahlížíme. Jako první zaujme, že byla vydána vlastním nákladem autorky. Tedy postmoderní samizdat. Zaujme i úplně první poznámka pod čarou, která za mylné označuje spojovat hlavní znak kapitalismu se soukromým vlastnictvím...

²¹⁸ Srov. <http://casopisargument.cz/?p=38171>

Autor recenze má pro práce I. Švihlíkové slabost, nicméně sympatizuje s jejím myšlenkami, závěry i doporučeními obvykle tím více, čím jsou tyto staršího data. Od doby relativního souznění při zkoumání procesů globalizace se I. Švihlíková posunula poněkud jinam, nežli autor těchto řádků. Což není žádná kritika, nýbrž konstatování. K tomu ještě téma participace. Korektně pokrokářské, s romantickým nádechem boje proti systému, leč v drtivé většině v liberálních mezích „kapitalistického zákona“. Až na výjimky jsou povídání o participaci naivním a neškodným sněním v duchu iluzorních tzv. třetích cest. Nediplomaticky řečeno jde často o plytké bláboly plné naprostých banalit.

Začněme od konce. Výše uvedené pro recenzovanou publikaci neplatí. Práce je to pozitivní, zajímavá a inspirativní. Snad bude i užitečná. Ovšem již po letmém prolistování začínají hledat dvě klíčové otázky. Otázka první zní: „Pro koho je kniha vlastně určena?“. Odpověď se nabízí. Vlastně pro každého. Text je zpracován přehledně a srozumitelně i pro laického čtenáře. Zájemce o hlubší ponor je dále směřován odkazy na literaturu a poznámkovým aparátem. Otázkou však zůstává, kolik těchto čtenářů a zájemců bude?

Otázku druhou a mnohem fundamentálnější lze formulovat jako: „A co dál?“. Proto i onen otazník v názvu recenze. Brožura je přehledovým ABC – jakýmisi „výpisky“,²¹⁹ resp. šikovnou „nalejvárnou“ – ohledně (nejen) veřejné a participativní ekonomiky. Současně představuje jistou autorčinu reflexi (post)kovidových časů. Lokalizace má být odpovědí na výzvy doby, včetně údajného potenciálu nových technologií, resp. příležitosti vymanit se ze závislého postavení. Je sympatické, že od babrání se v „cool“ dobývání rent²²⁰ se autorka vrátila k něčemu nosnějšímu.²²¹ A možná se časem propracuje (anebo vrátí) také k tomu, že klíčové bylo, je i bude vlastnictví. Což by mohla být i eventuální odpověď na problém lidstva v podobě kolektivní akce, o kterém se zmiňuje samotný závěr knihy.

²¹⁹ Což není míněno pejorativně. Do značné míry jde i o sumarizaci dosavadních analýz a závěrů I. Švihlíkové.

²²⁰ Pod které lze při troše snahy – a s mírnou nadsázkou – zahrnout skoro úplně všechno. S čím též souvisí odhalování nepřekvapivých závěrů, např. ohledně prohlubování nerovností v (post)globálním kapitalismu či superimperialismu. Coby ilustrace, resp. dokladování rozporů a krizí samozřejmě ano, ale jde o nějaký posun? Což se však týká i mnoha autorů jiných. Namátkou T. Pikettyho, s jeho „Kapitály 20. století“, které jsou s Marxovým *Kapitálem* naprosto nesrovnatelné. Nelze přitom neupozornit na objevování již dávno, dávno objeveného. Se závěrem, že mnohem aktuálnější než nějaký nový *Kapitál* zůstává sepsání „*Sociálu*“.

²²¹ Přičemž téma lokalizace se I. Švihlíková pokouší prosadit i do výuky. Sympatický, a navýsost aktuální, je také název specializace „*Má vlast*“ (Autor recenze doufá, že touto pochvalou neudělují „*polibek smrti*“).

Představovaná brožura obsahuje *Úvod*, třináctku kratších kapitol, *Závěr*, *Seznam použitých zdrojů*, *Seznam tabulek*, *Seznam grafů* a *Seznam obrázků*. Je čtenářsky přívětivá, psána srozumitelně,²²² přehledná, logicky strukturovaná (kde jednotlivé části do sebe vcelku i zapadají) a odráží v neposlední řadě i nejnovější trendy, resp. reflektuje aktuální výzvy a problémy. Pochválit lze grafickou úpravu i poznámkový aparát pod čarou. Inspirativní je též *Seznam použitých zdrojů* s odkazy tištěnými a elektronickými. Potěší absence prostince plytkého dílka M. Alberta²²³ a naopak přítomnost alespoň jedné studie Z. Háby. Ovšem, proč v knize chybí jakákoli zmínka o pracích N. Johanisové jasné není. Zřejmě se autorka striktně držela toho, že má jít o seznam zdrojů přímo použitých, leč tento by měl (či přesněji mohl) sloužit i coby užitečný zdroj pramenů doporučených.

Autorčin *Úvod* recenzovaný titul nabízí ve smyslu vyplnění mezery, „*kteřá existuje v českém ekonomickém prostředí*“ (s. 5 anot. publ.).²²⁴ Přičemž má být patrné, že na vze-stupu mají být „*jiné*“ typy ekonomických struktur, než ty založené „*čistě na zisku (a na krátkodobém uvažování)*“ (tamtéž). Z důvodů ekologických, snahy o větší demokraticizaci ekonomického života, zodpovědnosti vůči dané lokalitě či vylepšení sociální koheze společnosti. Tendence k větší občanské participaci a výrobní lokalizaci mají být posilovány moderními technologiemi s decentralizační povahou (3D tisk aj.).

„Pandemie ukázala, jak je důležitá role státu. Nejen jako garanta sociálního smíru, ale také jako strategické jednotky, která umí vyhodnocovat situaci a implementovat opatření k ochraně života a zdraví... občanů. K tomu ale, jak se v praxi ukázalo, patří... stát, který má ekonomickou sílu a dostatečný prostor pro suverénní ekonomickou politiku“ (s. 5 anot. publ.). Nelze přehlížet strukturální otázky, včetně odolnosti ekonomik. „Jejich zranitelné stránky pandemie... plně vyjevila, a zároveň otevřela dveře pro posílení trendů jako reshoring, regionalizaci výroby... i lokalizaci, která je rovněž tématem této knihy“ (dtto).

²²² I když místy formulace mírně drhnou a kniha by po stylistické stránce potřebovala ještě doladit.

²²³ Srov. např. Albert, M.: *Naša nádej: Život bez kapitalizmu*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2009 (plus dotisk 2010). 224 s. ISBN 978-80-8061-382-2 (resp. recenzi in *Marathon*, 96, 2010, roč. 14, č. 4, s. 16-19. ISSN 1211-859).

²²⁴ „Toto prostředí bylo silně formováno neoliberalní transformací a toto „dědictví“ v české odborné debatě, ale i hospodářské praxi dominuje dodnes“ (s. 5 anot. publ.).

K dlouhodobým a hlubokým následkům pandemie má patřit „i dluhové břemeno, které řada zemí naakumulovala v souvislosti se stimulačními programy na podporu ekonomik... Nárůst dluhu většiny vyspělých zemí... otevírá zcela nové otázky po podobě veřejného sektoru a daňového mixu. Objevují se i méně tradiční návrhy obsahující požadavek na silnější angažmá centrálních bank v řešení dluhového břemene“ (s. 5 anot. publ.).

„V neposlední řadě pandemie ukázala, že téma odolnosti společnosti vůči krizím bude klíčovým tématem 21. století“ (s. 6 anot. publ.). Pandemie Covid-19 přitom rozhodně není „poslední velkou krizí“ (dtto). „Právě to, jak jednotlivé společnosti budou či nebudou schopny odolávat šokům a krizím (a odrážet je, příp. zpracovávat), nemilosrdně roztrídí země na úspěšné a na ty, které se mohou potýkat s dezintegrací, vnitřními konflikty a ekonomicko-sociálním úpadkem“ (tamtéž). Jednou z „cest zvyšování odolnosti společnosti, posílení demokratických tendencí a stability společnosti“ (dtto) může být právě občanská participace.²²⁵ „Veřejná a participativní ekonomika chce zdůraznit nejen nový technologický vývoj a jeho možnosti v rozvoji odolných lokálních struktur, ale také to, že ekonomika má především sloužit lidem a nikoliv obráceně“ (s. 6 anot. publ.).

Kapitola I. Veřejný sektor a veřejné finance: úvod do problematiky nastiňuje některé základní pojmy, včetně kategorie smíšená ekonomika či tržní systém. Které mají zakrývat „kapitalistickou podstatu systému,²²⁶ v němž sílí rentiérské prvky. Právě k dobývání renty je veřejný sektor zneužíván...“ (s. 7 anot. publ.). Velikost veřejného sektoru se má mezi zeměmi lišit, „což reflektuje různé „typy“ kapitalismu“ (dtto).²²⁷ Opomenut není ani čínský model, pro „něž se někdy používá pojem „státní kapitalismus““ (tamtéž).

²²⁵ „Cestou vpřed není egoismus podpořený krátkodobými úvahami „urvi, co můžeš“, což právě pandemie tvrdě a jasně ukázala“ (s. 6 anot. publ.).

²²⁶ Za diskuzi by stála výše avizovaná poznámka: „Hlavním znakem kapitalismu není soukromé vlastnictví, jak se často mylně uvádí, ale kapitálový zhodnocovací mechanismus“ (s. 7 anot. publ.). Existuje řada pohledů na kapitalismus a jeho podstatu – srov. namátkou [https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Kapitalismus_\(MSgS\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Kapitalismus_(MSgS)) či http://www.sds.cz/docs/prectete/epubl/mha_jdk2.htm. Pohledů zdaleka nejenom marxistických.

²²⁷ Druhá poznámka upozorňuje, že kapitalismus „sám prochází různými vývojovými etapami, přičemž technologie hrají důležitou roli...“ (s. 7 anot. publ.). Aneb rozvoj výrobních sil. Na etapizaci, typologii i na modely kapitalismu lze opět nahlížet značně různorodě. Srov. Amable, B.: *The Diversity of Modern Capitalism*. Oxford: Oxford University Press 2003. 310 s. ISBN 0-19-926113-X, Hall, P. A., Soskice, D.: *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford: Oxford University Press 2001. 540 s. ISBN 9780199247752, anebo Hodgson, G. M.: *Varieties of Capitalism and Varieties of Economic Theory. Review of International Political Economy*. 1996, roč. 3, č. 3, s. 380-433. ISSN 0969-2290.

Text se věnuje nástinu způsobů měření velikosti veřejného sektoru,²²⁸ což přehledně ilustrují tabulky a odkazy. Autorka následně usiluje stručně odpovědět na otázky: „Proč by vůbec měl stát ekonomiku ovlivňovat?... Proč má stát mikro- a makroekonomické nástroje a používá je?“ (s. 10 anot. publ.). Neskrývá pestrost náhledů standardních i alternativních a přemýšlí též nad kategorií veřejného zájmu²²⁹ a souvislostmi s politickým systémem. Rozlišuje mezi aktéry veřejného sektoru z právního pohledu a aktéry „reálnými“. Zdůrazňuje problém dobývání renty²³⁰ a systém s velkou rolí renty spojuje s označením „rentiérský kapitalismus“.²³¹ K reakcím na šíření dobývání renty řadí na straně jedné „volání po malém státu (kde by nebylo moc co dobývat), na druhé straně je to pak snaha proti rentiérům a jejich vlivu bojovat např. zesílenou občanskou participací“ (s. 13 anot. publ.). Čtenář ocení krátké shrnutí v závěru, které u dalších kapitol ale chybí.

Vymezení a typům daní i jejich funkcím se věnuje *Kapitola II. Daně*. Telegraficky naznačeny a ilustrovány jsou některé aspekty problematiky zdanění, daňových mixů, principů zdanění v historických souvislostech i v kontextech spravedlnosti a efektivnosti nebo měření nerovností před a po zdanění aj. Včetně připomenutí diskuzí o tzv. digitální dani v Evropě či návrhů Bidenovy administrativy ohledně minimální korporátní daně.

O termínech statek a veřejný statek uvažuje *Kapitola III. Veřejné statky a jejich poskytování*. Učebnicově – míněno optikou standardní učebnicové ekonomie²³² – jsou představeny veřejné statky. S odlišením od statků soukromých, klubových a od commons.²³³ Zmíněno je propojení veřejných statků s externalitami, se vzájemně tenkými hranicemi. S připomenutím, že problematika externalit i veřejných statků představuje pro „mainstreamovou ekonomii velkou výzvu“ (s. 27 anot. publ.). Se zdůrazněním, že liberální fráze „... „trh vyřeší vše“ je... empiricky, ale i teoreticky zcela chybná“ (s. 28 anot. publ.).

²²⁸ „Veřejný sektor vyjadřuje roli vlády v ekonomice“ (s. 13 anot. publ.).

²²⁹ „Podoba veřejného sektoru je předmětem veřejného zájmu, který se váže na rozhodovací problém“ (s. 13 anot. publ.).

²³⁰ „... který, pokud je dostatečně významný, může delegitimizovat celý politický a socio-ekonomický systém“ (s. 13 anot. publ.).

²³¹ S odkazy na „Mikeše“ – tedy knihu Švihlíková, I., Tejkl, M.: *Kapitalismus, socialismus a budoucnost: Aneb Mikeš už přišel*. Praha: Rybka Publishers 2017. 350 s. ISBN 9788087950449.

²³² Srov. terminologii i problémy veřejných statků (a externalit) v kontextu tržních selhání, např. in Hořejší, B., Soukupová, J., Macáková, L., Soukup, J.: *Mikroekonomie. 6. aktualizované a doplněné vydání*. Praha: Management Press 2018. 582 s. ISBN 978-80-7261-538-4 či Pošta, V., Šumpíková, M.: *Ekonomie středně pokročilý kurz*. Praha: Martin Koláček – E-knihy jedou 2021. 427 s., ISBN 978-80-7644-843-8 (resp. recenzi in *Marathon*, 172, 2021, roč. 25, č. 6, s. 21-40. ISSN 1211-8591).

²³³ Který mají být „rivalitní a nevyloučitelné“ (s. 26 anot. publ.). Náležet sem mají přírodní zdroje (ryby, dřevo atd.). S nimi má být tradičně spojena tzv. tragédie obecní pastviny, neboť „rivalita a nevyloučitelnost vede k tomu, že statky jsou nadměrně spotřebovány“ (tamtéž). Což má být v dalších částech knihy řešeno.

Problémy standardní ekonomie mají umocňovat sdílené statky,²³⁴ dále statky, „*které umožňují rozšiřování, prohlubování a šíření znalostí*“ (s. 28 anot. publ.),²³⁵ či globální veřejné statky (životní prostředí, mír) se společnou zodpovědností za celou planetu.

Kapitola IV. Občina a přínos Elinor Ostromové začíná připomenutím kategorie commons, k němuž má existovat „*český (ne zcela přesný) ekvivalent*“ (s. 29 anot. publ.) občina. Nejprve je představena tzv. tragédie obecní pastviny a poté přínos první nositelky tzv. Nobelovy ceny za ekonomii E. Ostromové. I když o „*převratnosti*“ objevů Ostromové má autor recenze pochybnosti,²³⁶ je nutné uznat, že Švihlíková rekapituluje její přínos relativně realisticky, přehledně a zajímavě. Kapitola končí připomenutím, že k hlavním „*závěrům Ostromové patří, že neexistuje jeden jediný vhodný přístup ke správě commons a jejich zachování*“ (s. 33 anot. publ.). S poukazy Ostromové na řadu selhání na vládní úrovni, přičemž se „*domnívala, že větší šanci mají lokální struktury*“ (tamtéž).²³⁷

Kapitola V. Ekonomie blahobytu přináší krátkou lekci týkající se jedné z nejkontroverznějších částí standardního (dominantně neoklasického) teoretického systému. Totiž ekonomie blahobytu. Zmiňuje vymezení efektivnosti pomocí Paretovské optimality.

²³⁴ Např. car sharing. „Nové technologie totiž umožňují více rozlišit mezi vlastnictvím určitého statku a mezi přístupem k němu“ (s. 28 anot. publ.).

²³⁵ Jakmile je jednou znalost dostupná, lze ji šířit bez omezení (např. pomocí Wikipedie), „resp. s nulovými mezními náklady... Společnost založená na vzdělání je... neslučitelná s dnešními principy – většina ekonomických modelů má totiž problémy s rostoucími výnosy z rozsahu, s pozitivními externalitami a nulovými mezními náklady (za poskytování dodatečné jednotky statku), což znamená, že cenové signály vůbec nefungují a tržní mechanismus není možné použít“ (s. 28-29 anot. publ.). Což je fakt (který lze dokladovat též na makroúrovni u teorií endogenního růstu četnými snahami endogenizovat technologický pokrok), nicméně otázkou zůstává, do jaké míry jsou dnešní společnosti opravdu „*znalostní*“. Fráze o znalostní apod. společnosti patří do ideového repertoáru konceptů transformace kapitalismu již řadu dekád. Tvzení, že: „Právě znalosti a jejich šíření společnost dostávají „za hranici“ současného systému“ (s. 29 anot. publ.) je tudíž silně přehnané (aneb „*přání otcem myšlenky*“). Lze oponovat, že tzv. „*znalostní*“ společnost je ve skutečnosti vzdělaná méně a méně (včetně např. digitální demence či degenerace liberální populace). Za hranici systému se možná vlastně dostáváme, ovšem ve směru digitální refeudalizace apod.

²³⁶ Udělení tzv. „*ekonomické nobelovky*“ právě této spíše politoložce – coby vůbec první oceněné ženě v roce 2009 – zůstává značně kontroverzní. Oficiálně se jednalo o „*přínos k analýze ekonomické správy, zejména v oblasti obecných zdrojů*“. Kriticky diskutován je dodnes teoretický vklad samotné Ostromové, kdy její hlavní přínos bývá nezřídka spojován se shromažďováním případových studií o správě zdrojů z celého světa a vyvozování nikterak překvapivých závěrů. Srov. materiály Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii 2009. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2011, roč. 19, č. 3, s. 79-87. ISSN 0572-3043 a Quo vadis, „*nobelovské*“ ocenění za ekonomické vědy? *Politická ekonomie*, 2021, roč. 69, č. 4, s. 479-504. ISSN 0032-3233.

²³⁷ „Dobrá správa „občin“, commons v měřítku lokálním (a v případě velikosti naší země i národním) vyžaduje nutné respektování zjištění Elinor Ostromové. První zásadní požadavek jsou hranice, bez jejichž funkčnosti se neobejde ani lokální měna, ale ani národní stát. K dalším zařadíme vymahatelnost pravidel a tresty za jejich porušování. Ani stát, ani lokalita, která neumí vymáhat dodržování pravidel, nemůže dlouhodobě fungovat. Pak totiž správu „občin“ převezmou největší gauneři, kteří si je s radostí zprivatizují“ (s. 95 anot. publ.).

Neopomíjí problémy rovnosti.²³⁸ „Rozhodování mezi efektivností a rovností tvoří řadu dilemat pro politiky veřejných financí“ (s. 33 anot. publ.). Autorka dodává, že „Paretovské optimum představuje individualistické pojetí...“ (dtto), které nebere v úvahu společnost jako celek. A proto má být „oblíbené zejména u neoliberálních ekonomů“ (s. 34 anot. publ.). Představeny jsou indikátory měření ne/rovnosti – např. Lorenzova křivka a Giniho koeficient, na makroúrovni tzv. wage share, s ilustrací i závěry (nejenom) pro ČR. Uvedena jsou dvě pojetí blahobytu (utilitarismus a rawlsismus), vedoucí k odlišným hospodářským politikám. Poté též makroukazatele k měření blahobytu, s naznačením problémů s nimi spojených. Rekapitulace v kapitole užitečná je, ovšem jedná se o nástin až příliš telegrafický (cca 4 stránky, včetně dvou velkých grafů), a zůstává otázkou do jaké míry je text uchopitelný pro čtenáře s problematikou hlouběji neobeznámeného.

Téma fiskální decentralizace představuje *Kapitola VI. Fiskální decentralizace*. Zmíněna je teorie fiskálního federalismu a formulován závěr: „Hlavním argumentem pro decentralizaci je existence místních veřejných statků“ (s. 38 anot. publ.). Diskutovány jsou funkce veřejných výdajů s ilustracemi pomocí českých reálií, včetně údajů o příjmech a výdajích města Prahy. S fiskální decentralizací souvisí také problematika zadlužení, opět ilustrovaná na několika případech. Opět čtení zajímavé, nicméně zase převelice stručné.

Fiskální decentralizace má být „blíže občanovi, má poskytovat větší transparentnost výdajů na dané úrovni samosprávy a zároveň tak lépe reflektovat přání občanů dané samosprávy“ (s. 43 anot. publ.). Na příkladu ČR je ukázáno, že samosprávy musí spoléhat na sdílené daně z centrálního rozpočtu, s důležitou rolí dotací. Což má být finančně komplikované a nemá umožňovat občanům adekvátní orientaci. „Jednou z možností jak zainteresovat občany více na dění v obci, je participativní rozpočet“ (tamtéž). Zmíněna je historie participačního rozpočtu sahající od brazilského Porto Alegre.²³⁹ Nastíněn je proces participativního rozpočtu s několika fázemi i novými nároky na obec a úředníky, včetně příkladu Prahy 12 (kde Švihlíková žije, a kde je rovněž aplikován participativní rozpočet). Se závěrečným varováním, že nepřipravenost, netransparentnost rozpočtu,

²³⁸ „V ekonomii operujeme tzv. trade-offem... mezi efektivností a rovností“ (s. 33 anot. publ.).

²³⁹ Města, „které je nyní známé rozvojem participativní demokracie“ (s. 43 anot. publ.). Což upřesňuje poznámka pod čarou: „Participativní demokracie značí zapojení občanů do politického rozhodování. K hlavním motivům jejího rozvoje je překonat nedostatky zastupitelské demokracie... si klade za cíl „demokratizovat demokracii“...“ (s. 43-44 anot. publ.). Zdůrazňována bývá taktéž funkce vzdělávací, spojení s lokalitou/komunitou, deliberace aj. „Ke klíčovým částem participativního rozpočtu patří proces deliberace, tedy veřejné diskuse a zvažování“ (s. 45 tamtéž).

anebo, pokud tento nepřináší brzké výsledky, může naopak občany od většího zapojení odradit. Výše uvedené je předmětem kapitoly VII. pojmenované Participativní rozpočty.

Komplexní, mnohodimenzionální i silně ambivalentní fenomén globalizace²⁴⁰ se pokouší představit *Kapitola VIII. Globalizace a lokalizace*. Nastiňuje některé aspekty a rozpory globalizace, s důrazem na dominantní aktéry globalizace v podobě nadnárodních firem. I. Švihlíková procesy globalizace studuje léta a náleží u nás v této oblasti k nejfundovanějším.²⁴¹ Vzhledem k rozsahu pasáže – byť jde o jednu z nejdelších kapitol – se jedná samozřejmě o nástin sice zdařilý, leč zkratkovitý. Téměř každá věta by si zasloužila samostatnou kapitolu, ba nezřídka i celou rozsáhlou studii. Škoda, že právě tady absentují ještě četnější odkazy, a to minimálně na práce autorky samotné.²⁴²

Opomenuto zůstat nemohlo nejenom spojení globalizace s proměnami mezinárodní dělby práce, ale i s financializací a v neposlední řadě s aplikací neoliberálních doktrín. Naznačeny jsou dopady finančních krizí, ekonomická situace různých částí světa od 90. let, včetně vývoje po Velké recesi,²⁴³ resp. pokusů o nové hospodářské politiky. U ČR s připomenutím, že ekonomika ČR byla „na základě dědictví 90. let začleněna do světové ekonomiky jako tzv. závislá ekonomika“ (s. 54 anot. publ.).²⁴⁴ V případě Číny se závěrem, že se této „podařilo využít Velké recese, systémové poruchy, která vypukla v USA, urychlit svůj růst a upevnit svou pozici ve světové ekonomice“ (s. 55 anot. publ.).²⁴⁵

²⁴⁰ „Globalizaci můžeme definovat jako dynamický ambivalentní proces, který vyvolává hluboké asymetrie na různých úrovních světové ekonomiky. V jádru globalizace stojí propojení ekonomiky a technologií. Vyvolává nicméně tlaky, které se objevují v dalších systémech – politickém a mezinárodních vztazích“ (s. 49 anot. publ.).

²⁴¹ Možná je škoda, že se více nevěnovala aplikacím teorie systémů a chaosu (nejen) na globalizaci. Ovšem v recenzované knize zmíněné částečně využívá a aplikuje. Ocenit je nutné i technologickou podmněnost.

²⁴² Např. *Globalizace & krize: Souvislosti a scénáře*. Všeň: Grimmus 2010. 296 s. ISBN 9788087461013.

²⁴³ S absencí odkazu na titul Švihlíková, I.: *Přelom: Od velké recese k velké transformaci*. Bratislava: Inaque.sk 2014. 280 s. ISBN 9788089737062.

²⁴⁴ Připomenuto je rychlé selhání pokusu o „... „lidové vlastnictví“ dle kuponové privatizace...“ (s. 54 anot. publ.). S odkazem na podrobnější výklad in Švihlíková, I.: *Jak jsme se stali kolonií*. Praha: Rybka Publishers 2015. 232 s. ISBN 9788087950173.

²⁴⁵ „Je patrné, že země, které se v éře globalizace pokusily o vlastní nezávislou cestu rozvoje, musely využít stát a jasné zaměření své hospodářské politiky. Nejúspěšnějším příkladem tzv. státního kapitalismu... je samozřejmě Čína. Právě Čína se po vypuknutí Velké recese stala největší světovou ekonomikou podle parity kupní síly“ (s. 55 anot. publ.). Šířeji dejme, že využití státu je klíčové např. i z hlediska inovací. Podle The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths (Mazzucatová, M. London: Anthem Press 2013. 266 s. ISBN 978-0857282521) má být „sebevědomý a podnikatelský“ stát hlavním hybatelem inovací. Individuální kreativita ani trh vše nevyřeší. U zrodu technologických revolucí posledního století neměl stát soukromý sektor, nýbrž stát. Ekonomický úspěch USA měl být spíše produktem veřejných a státem financovaných investic do inovací a technologií než výsledkem malého státu v duchu idejí volného trhu.

Za zlom, „*který naplno vyjevil slabé stránky globalizace*“ (s. 57 anot. publ.) je označena pandemie Covid-19 (díky narušení výrobních aj. řetězců, dopravy, tlakům na posílení národní/regionální etc.). Včetně varování před narůstající a nebezpečnou zranitelností ekonomik.²⁴⁶ Pandemie – v kontextu globalizace ve „*smyslu ekonomického propojování s technologickým jádrem...*“ (dtto) – se přitom „*časově sešla s dalšími hlubokými změnami – s nárůstem vlivu digitalizace a s rostoucím tlakem na environmentální potřeby*“ (tamtéž). Predikovány jsou další hluboké (a nikoli pouze krátkodobé) proměny mezinárodní dělby práce. „*Prvním trendem je reshoring... Druhým trendem je diverzifikace... Třetí trend představuje regionalizace...*“ (s. 58 anot. publ.). „*Čtvrtý trend je velmi relevantní pro téma této knihy. Týká se totiž lokální produkce...*“ (tamtéž).²⁴⁷

Pandemie zesílila negativa globalizace, včetně oslabení národních států i legitimacy demokratického uspořádání.²⁴⁸ „*Lokalizace představuje do značné míry opačný trend...*“²⁴⁹ Lokalizace představuje trend, který bude po pandemii nadále pokračovat. Je v zájmu nás občanů, abychom této šance na přetvoření české ekonomiky využili“ (s. 59 anot. publ.).

Shrnutím negativ spojených s globalizací startuje *Kapitola IX. Lokální ekonomika*. Přehledně uvedeny, rozebírány i dokladovány jsou ekonomické motivy (moc korporací, rostoucí nerovnost, závod ke dnu,²⁵⁰ eroze soběstačnosti), motivy environmentální (globální doprava, pokračující ztráta biodiverzity, ztráta úrodné půdy²⁵¹), motivy kulturní a politické (rozpad společenství/komunit, klesající kulturní diverzita, demokracie ztrácí

²⁴⁶ Srov. sborník Sušová-Salminen, V., Švihlíková, I. (eds.): *Pandemie covid-19: Konec neoliberální globalizace?* Praha: OVIA Argument 2020. 124 s. ISBN 978-80-907365-6-6 (srov. recenzi in *Alternativy (časopis CSTS)*, srpen 2021, roč. 5, č. 9, s. 159-195. ISSN nemá. <https://www.kscm.cz/sites/default/files/soubory/alternativy - casopis csts 09 2021.pdf>).

²⁴⁷ „UNCTAD používá pojem replikace. Klíčovou technologií je 3D tisk... 3D tisk je typická decentralizovaná technologie, která ale umožňuje customizaci a zároveň nevyklučuje mezinárodní spolupráci. K dalším heslům skrývajícím se pod tímto trendem patří soběstačnost (jako strategická kategorie), minimální obchod (výroba a spotřeba na místě) i tzv. distribuovaná výroba...“ (s. 58-59 anot. publ.). „Trend distribuční výroby ukazuje propojení mezi internetovými platformami a flexibilními digitálními technologiemi. Zboží může být „ušito“ zákazníkovi na míru, zpracováno na zakázku a dodáno „z blízka“ zákazníkovi“ (s. 67 anot. publ.).

²⁴⁸ „... neboť socio-ekonomická očekávání občanů jsou spjata se státem. Ztráta legitimacy má své závažné politické konsekvence. Západní země navíc v boji proti pandemii selhaly a ukázaly, že nejsou dostatečně odolné vůči případným dalším poruchám“ (s. 59 anot. publ.).

²⁴⁹ Švihlíková ohledně lokalizace pokračuje: „Nezříká se vůbec mezinárodní spolupráce, sdílení poznatků a učení se jeden od druhého, ale ukotvuje výrobu a spotřebu v místě. Tím sociálně a ekonomicky stabilizuje regiony, přispívá k environmentální udržitelnosti a obnovuje, vzhledem k propojenosti místních aktérů, důvěru v demokratický proces“ (s. 59 anot. publ.).

²⁵⁰ „Jak podotkl J. Stiglitz, v závodu ke dnu nevyhrává vůbec nikdo“ (s. 61 anot. publ.).

²⁵¹ „V rámci neoliberalismu se s přírodním systémem, naším vzácným „commons“, zachází jako se zdrojem určeným k čerpání a rychlému zisku“ (s. 62 anot. publ.). Nejen v neoliberalismu, nýbrž kapitalismu vůbec.

svou legitimitu). Předkládány jsou dále přínosy, které by lokalizace mohla přinést, resp. jak by lokalizace mohla „pomoci při řešení... uvedených obtíží“ (s. 63 anot. publ.).

„Ze své podstaty je lokální princip spojen s místem, na kterém se koncentrují ekonomické činnosti, výroby a spotřeby“ (s. 63 anot. publ.). Lokální princip spojuje výrobce a spotřebitele, snižuje nutnost přepravy i závislost na vzdálených trzích, vylučuje se s velkou nadnárodní firmou, neboť předpokládá zesílený vliv firem místních (vlastněných komunitami, např. i na družstevním principu). Umožňuje výrobu na míru spotřebiteli, respektuje místní zvyklosti i tradice. Zeslabuje závislost na finančním koloběhu (s možnou podporou místními finančními institucemi nebo lokální měnou) i destabilizujících faktorech povahy např. zahraniční. Udržuje místní zaměstnanost etc.²⁵²

„Spojícím heslem lokalizace je zodpovědnost vůči místu, což je silně v rozporu s tím, jak se chovají nadnárodní korporace...“ (s. 63 anot. publ.).²⁵³ „Zodpovědnost vůči půdě, krajině, tradici, vůči postojům občanů, vůči sociální stabilitě a smíru, to vše spojuje lokalizaci jako princip“ (dtto). Lokalizace přitom ovšem nemá znamenat návrat do „zidealizované minulosti à la feudální statky, a už vůbec ne jakési živobytí v rámci nějaké sekty, která se rozhodla izolovat...“ (s. 64 anot. publ.). „Stejně tak lokalizace neznamená autarkii...“ (tamtéž). Diskutovány jsou hlavní cíle zastánců lokalizace (získat pod kontrolu vývoj ve svém okolí, menší ekologická zátěž, faktor odolnosti, udržitelnost komunit²⁵⁴ atd.). Vyústěním je pracovní definice lokalizace coby „ukotvení v místním prostředí“, přičemž má jít o vyjádření „zodpovědnosti vůči místu...“ (s. 65 anot. publ.).

Vymezeny jsou stupně vyspělosti lokální ekonomiky, podle propracovanosti lokálního cyklu. Základní typ zahrnuje spojení mezi místní výrobou a spotřebou, propracovanější schéma zahrnuje též využití místních pracovníků a zdrojů i místní odbytové struktury (např. na družstevním principu). Sofistikovanější stupně lokální ekonomiky počítají již

²⁵² K evropskému trendu v podobě rozvoje lokální ekonomiky, tažené spoluprací veřejného, soukromého a neziskového sektoru, též srov. sborník Pavlík, M. a kol.: *Podpora lokální ekonomiky: Využití skrytých potenciálů v regionech*. Praha: Wolters Kluwer 2016. 228 s. ISBN 978-80-7552-390-7.

²⁵³ „... neboť pro ně je „místem“ jejich činnosti celá planeta a pokud jim nějaké místo přestane vyhovovat (např. z důvodu zavedení minimální mzdy) prostě se přesnou do místa jiného“ (s. 63 anot. publ.).

²⁵⁴ S odkazy na R. Douthwaiteho. Lze doplnit, že lokalizaci, lokálním ekonomikám, lokálním měnám aj. či družstevnictví se věnují práce N. Johanisové – např. *Ekonomičtí disidenti: Kapitoly z historie alternativního ekonomického myšlení*. Volary: Stehlík, 2014. 128 s. ISBN 978-80-86913-12-4, *Kde peníze jsou služebnictvem, nikoliv pánem: Výpravy za ekonomikou přátelskou přírodě a člověku*. Volary: Stehlík, 2008. 128 s. ISBN 978-80-86913-05-6 (srov. recenzi in *Marathon*, 128, 2015, roč. 19, č. 1, s. 9-22. ISSN 1211-8591).

také s výrobou energie a s recyklací odpadů.²⁵⁵ Zahrnovat lokální – a do jisté míry soběstačná – ekonomika může i místní dopravu a taktéž místní finanční toky. „*Nejvyšší stupeň... zahrnuje participaci občanů na rozvoji lokality, aktivní roli municipality v ekonomické aktivitě, např. v místním družstevním podnikání*“ (s. 66 anot. publ.).

Schémata vazeb v lokální ekonomice otevírají otázku ohledně geografické dimenze lokálního. Přičemž jednotná definice neexistuje. Lokální „*může ve velkých zemích jako USA znamenat podstatně něco jiného než v ČR*“ (s. 66 anot. publ.). Pro precizaci geografické dimenze nutno zohlednit faktory historické i ekonomická měřítka a hlediska. Klasickou odpovědí na otázku, co vyrábět lokálně, má být: „*vyrábět vše, co je možné*“ (s. 67 anot. publ.). Technologie umožnily globalizaci a opět technologie nyní povzbuzují lokalizaci, kdy klíčovou roli má sehrávat 3D tisk (šířeji aditivní výroba). Zmíněn je znovu taktéž trend distribuční výroby, technologie blockchainu pro využití v bankovníctví, anebo technologie on-line výuky, jejichž možnosti měla ukázat pandemie.

Teze, že lokální ekonomika „*vyjadřuje zodpovědnost vůči místu, silné a demokratické lokální struktury zvyšují odolnost celé národní ekonomiky*“ (s. 68 anot. publ.). předznamenává kapitolu X. Ekonomická demokracie. Autorka téma ekonomické demokracie považuje za úzce spjaté „*s legitimitou režimu demokracie, tak i s reálnou kontrolou občanů nad svými životy*“ (tamtéž).²⁵⁶ Obecněji přitom souvisí s demokracií jako takovou. Citováni jsou R. A. Dahl²⁵⁷ či T. G. Masaryk.²⁵⁸ Ekonomickou demokracií je „*možno nahlížet jak z radikálních, antisystémových pozic, tak z hlediska doplnění současného systému (rentiérského kapitalismu) o jiný prvek*“ (s. 68 anot. publ.). Do první kategorie řadí J. Vaneka, s jehož myšlenkami (definice ekonomické demokracie, rozdělení podniků podle míry a typu uplatnění ekonomické demokracie aj.) text seznamuje. Vzpomínán je také

²⁵⁵ Srov. s dalším zeleným trendem (ze kterého se však již také stalo zprofanované „*buzzwords*“) v podobě cirkulární ekonomiky. Podle titulu *Cirkulární ekonomie a ekonomika: Společenské paradigma, postavení, budoucnost a praktické souvislosti* (Kislingerová, E. a kol. Praha: Grada 2021. 264 s. ISBN 978-80-271-4619-2) je tzv. kreativní ekonomie a cirkulární ekonomika interpretována jako další tzv. nová ekonomie a nová ekonomika. Cirkularita má být historickou nezbytností a přinášet dokonce změnu paradigmatu.

²⁵⁶ Švihlíková varovně připomíná, že nejenom „výroba, ale i ekonomické rozhodování bylo ve vyspělých zemích „outsourcováno“, vlády se často více přizpůsobují požadavkům nadnárodních firem, než aby aktivně pracovaly na realizaci požadavků svých občanů“ (s. 68 anot. publ.).

²⁵⁷ „Dahl uvádí, že je sporné hovořit o demokracii, když se podniky, jež tvoří nedílnou součást našeho života, pohybují v realitě někde mezi poručnictvím a despotismem“ (s. 68 anot. publ.).

²⁵⁸ „... který ve Světové revoluci uvádí, že „pravá demokracie nebude jen politická. nýbrž také hospodářská a sociální“ (s. 68 anot. publ.).

O. Šik, charakteristiky ekonomické demokracie na pracovišti či makrokoncepty posouvající ekonomickou demokracii za hranice jedné firmy. V souvislosti s Velkou recesí je zopakována odolnost (související s lokální ekonomikou), kdy demokraticky vlastněné a „lokálně ukotvené firmy prokázaly větší odolnost v krizi“ (s. 71 anot. publ.).

Kapitoly následně blíže představují zaměstnaneckou participaci a její různé modely, s konkrétními příklady, a také družstevnictví, mající u nás dlouhou a úspěšnou tradici. *Kapitola XI. Zaměstnanecká participace* se zaměřuje na jednu z forem ekonomické demokracie. „*Sama zaměstnanecká participace se může vyskytovat v různých podobách a intenzitě v různých zemích a firmách. Účast zaměstnanců může být málo významná (např. v oblasti konzultací) až po významnou (podíl na řízení a zisku)*“ (s. 73 anot. publ.). Naznačeny jsou cíle zaměstnanecké participace, předpoklady její funkčnosti i její role z pohledu státu (makroekonomický nástroj k upevnění sociálního smíru) i další benefity (zvýšení zaměstnanosti, rozšiřování demokratických prvků do hospodářského dění). Zmíněny jsou rozdílné názory na zaměstnaneckou participaci z pohledu různých ideologií a ekonomických škol.²⁵⁹ Představení zaměstnanecké participace pokračuje rekapitulací znaků podle České společnosti pro zaměstnaneckou participaci (vtahování zaměstnanců do podnikatelského procesu, podílnictví zaměstnanců na majetku a zisku firmy, demokratičnost participačních vztahů, sociální užitky a ochrana zaměstnanců, podpora participace státem). Zaměstnanecká participace je ilustrována – ve světle nejen pozitiv, ale i problémů – na německém systému spolurozhodování (Mitbestimmung) a na jedné z nejznámějších podob, na americké podobě ESOP (Employee Stock Ownership Plan – Schéma zaměstnaneckého vlastnění akcií). Připomínány jsou i další projekty.

Formu ekonomické demokracie, s tradicemi sahajícími až do poloviny 19. století, reprezentují družstva. *Kapitola XII. Družstevní hnutí* připomíná, že družstva lze nalézt po celém světě. Jedná se univerzální formu, kterou najdeme u všech možných činností.²⁶⁰ Připomenut je vznik prvního družstva v roce 1844 (Rochdalské družstvo spravedlivých průkopníků) a na českém území již v roce 1847 (Pražský potravní a úsporný spolek). Zmíněni jsou telegraficky F. L. Chleborád, F. C. Kampelík či podrobněji L. K. Feierabend,²⁶¹

²⁵⁹ V 80. letech 20. století, „kdy se neoliberalismus stal dominantním ekonomickým směrem, velmi silně oslabilo odborové hnutí a prvky ekonomické demokracie upadly v nemilost“ (s. 73 anot. publ.).

²⁶⁰ „Na světě je celá jedna miliarda družstevníků“ (s. 79 anot. publ.).

²⁶¹ Zde lze opět připomenout, resp. odkázat na texty N. Johanisové, zmíněné v poznámce výše. Ke kterým lze přidat ještě odkaz na sborník Kotala, R. (ed.): *Lokální a alternativní ekonomické systémy*:

dále podpora idejí i praxe družstevnictví od světových filozofů, ekonomů i reformátorů a nastíněn je vývoj družstevnictví od časů Rakouska-Uherska až po slušovické družstvo záměrně zlikvidované po roce 1990. Shrnuty jsou principy družstevnictví,²⁶² zdůrazněna specifika družstevní činnosti a naznačen postup při založení družstva v ČR. Se závěrečným oceněním: „*Při dodržování družstevních principů jsou družstva aktérem lokálního rozvoje, ale i školou demokracie a iniciativy v praxi*“ (s. 86 anot. publ.).

„Lokální finance zahrnují jako kategorie lokální instituce, např. kampeličky, výměnné systémy, lokální (doplňkové) měny a další podpůrné mechanismy, které mají povzbudit lokální ekonomiku a udržet finanční zdroje v daném místě a spolu s nimi také obyvatelé regionu“ (s. 86-87 anot. publ.). Tímto přiblížením začíná poslední kapitola – Kapitola XIII. Lokální finance. Nastíněna je česká tradice kampeliček (včetně aktuální destrukce sektoru družstevních záložen), příklady finančních institucí fungujících jinak než běžné banky, rozvoj sektoru alternativních finančních nástrojů díky rozvoji nových technologií, lokální měny (s příklady experimentu Wörglu, organizací LETS, Chiemgauer, WIR aj.),²⁶³ lokální multiplikátory²⁶⁴ a další indikátory detekování potenciálu lokálních ekonomik.

Závěr podtrhuje tezi o tom, že pandemie se stává milníkem světa „*před*“ a „*po*“ (s. 94 anot. publ.). Současná doba má nabízet „*okno příležitostí pro velkou změnu, tentokrát k lokalizaci*“ (tamtéž). „*I tentokrát*²⁶⁵ se „*sešlo*“ několik jevů“ (dtto). Na straně jedné stránka objektivní, „*zahrnující v pandemii osvědčené decentralizované technologie a digitalizaci*“ (dtto). Což má dohromady znamenat, že „*v řadě výrob je lokalizace nikoli snem,*

Síla komunity, nepeňěžní, solidární a místní ekonomika. Brno: Permakultura 2016. 94 s. ISBN 9788090510869.

²⁶² Dobrovolné a otevřené členství, vnitrodružstevní demokracie, ekonomická participace členů, samostatnost a nezávislost (zejména na státu), vzdělávání, výchova a informace, kooperace družstev, společenský prospěch.

²⁶³ Včetně specifikace podmínek pro úspěch lokální měny (dostatečný počet účastníků, poptávkové impulsy atd.) či připomenutí teoretického zakotvení v duchu odkazu svérázného S. Gesella, blíže představeného textem Reformátor S. Gesell a jeho pokračovatelé. *Alternativy (časopis CSTS)*, plánováno do č. 10, 2021.

²⁶⁴ Multiplikátor LM3 „ukazuje, kolik příjmů je utraceno v místě a následně... kolik z tohoto výdaje se stává znovu lokálním příjmem... Čím je multiplikátor vyšší, tím vyšší lokální příjem bude způsoben prvotní investicí. Lokální multiplikátor LM3 ukazuje schopnost komunity zadržet peníze na svém území“ (s. 93 anot. publ.).

²⁶⁵ „Podobně jako strukturální krize v 70. letech vyvolaly posun k jiným ekonomickým teoriím a doktrínám a za pomoci moderních technologií položily základy globalizace...“ (s. 94 anot. publ.). Srov. Švihlíková, I.: *Globalizace & krize: Souvislosti a scénáře.* Všeň: Grimmus 2010. 296 s. ISBN 9788087461013. Nestálo by za úvahu zmíněné aplikovat též na instrumentarium dlouhých K-vln? Kolikátý „Kondratěv“ vlastně probíhá?

ale životaschopnou alternativou, jež má navíc svou strategickou dimenzi a také vykazuje na rozdíl od globalizace silnou odolnost“ (tamtéž). „*Na straně druhé je tu (alespoň částečně) poučení z pandemie, ale i z následků globalizace*“ (dtto.). Za jeden z největších problémů dneška je označena ztráta legitimacy demokratického režimu. Mnozí stále zřetelněji chtějí, aby „*se o jejich záležitostech rozhodovalo u nich...*“ (tamtéž).

Stát a jeho hospodářská politika musí mít obsah a vazbu na přání občanů, „*protože jinak se společnost začne hroutit, končí sociální smír a vyhřezává pak to horší z lidské povahy*“ (s. 95 anot. publ.). Sociální realita bývá mocnější, nežli marketing a často zkorumpovaná média. Cílem recenzované knihy nebylo „*ukázat, že by snad stát a lokální ekonomiky měly stát proti sobě. Naopak, ono veřejné na úrovni státu by se mělo harmonicky doplňovat s oním lokálním*“ (dtto.). Pro modernizaci, a uchopení světových trendů, je zapotřebí obojí.²⁶⁶ „*Lokální ekonomika spjatá s demokratickými strukturami nabízí obrovský potenciál jak „narovnat“ vychýlenou strukturu české ekonomiky...*“ (tamtéž). Ekonomiky obsazené nadnárodními firmami a vysávané odlivy zisků.²⁶⁷

Švihlíková však varuje, že navzdory „*moderním technologiím... cesta k lokalizaci není snadná*“ (s. 95 anot. publ.). Autorka pokračuje: „*Vyžaduje zodpovědnost, místní iniciativu a aktivitu*“ (tamtéž). Realističtějšího čtenáře napadá: Bude to stačit? Lze souhlasit s tím, že zahraniční příklady mohou být inspirativní, „*ale nelze je zcela kopírovat*“ (tamtéž).²⁶⁸

Knihu zakončuje zopakování naděje, že je otevřeno okno příležitostí. „*Můžeme ho využít a vydat se na nesnadnou cestu k větší soběstačnosti, lidské i ekonomické důstojnosti, pravda spjaté s větší zodpovědností a osobní aktivitou*“ (s. 95 anot. publ.). Což nemá znamenat uzavírání se do soběstačných komunit. V silně techno-optimistickém duchu²⁶⁹ Švihlíková věří, že nové technologie mají umožňovat globální spolupráci a „*učení se jen od druhého, a zároveň reflexi potřeb a jejich naplňování v daném místě*“ (tamtéž).

²⁶⁶ „... funkční stát se spravedlivými daněmi, který se víc stará o blaho svých občanů než o „konkurenceschopnost“, která její apologety vždy jen dovede k závěru, že mzdy jsou moc vysoké a stát moc „štědrý““ (s. 95 anot. publ.).

²⁶⁷ Ekonomika ČR „musí každý rok snášet odlivy zisků ve výši kolem 500 mld Kč (se zahrnutím využívání vnitrofiremních cen)“ (s. 95 anot. publ.).

²⁶⁸ „... vždyť ono lokální je vždy o zohlednění specifik“ (s. 95 anot. publ.).

²⁶⁹ Opravdu si všechno brzy 3D vytiskneme? Z čeho? Na čem? Budou snad tzv. společensky zodpovědné korporace tiskárny rozdávat? Velký reset či inkluzivní kapitalismus počítá s něčím ale úplně jiným.

„Pokud této příležitosti k lokalizaci nevyužijeme, můžeme zůstat dál v pozici závislé ekonomiky...“ (s. 96 anot. publ.).²⁷⁰ „V pozici, která nutně skončí u rozrůstající se řady politických a sociálních patologií, včetně oligarchizace“ (dtto). Scénáře jsou však mnohem, mnohem pochmurnější nežli jen oligarchizace... „V rovině nejabstraktnější ale neřešíme ani tak využití nových technologií či lokalizaci, ale snad největší problém lidstva, který se vyskytuje ve všech dobách a možných podobách. Problém kolektivní akce“ (s. 96 anot. publ.).

Závěrečná slova otevírají klíčovou otázku subjektu změn²⁷¹ i jeho avantgardy. Může touto být strana pragmatická, neprogramová, bez velkých a přitažlivých vizí, strana, která dlouhá léta strkala hlavu do písku před proměnami společenských struktur a výzvami doby? Strana, která nebyla schopna zvednou hlasy, nezřídka doslova ležící na chodníku? Strana, kterou – kromě tradic, víry a nostalgie – mnozí nemají důvod volit?²⁷²

Téma lokalizace (a nebojme se ani termínu deglobalizace) patří bezesporu k nosným a vysoce aktuálním. Uvedené se týká taktéž problematiky ekonomické demokracie, zaměstnanecké participace, lokálních financí apod. Zabývat se těmito hlouběji musí i CSTS, nejen při „oprašování“ dokumentu S21 (Socialismus pro 21. století).²⁷³ Přičemž je nutno mít na paměti slova významného marxistického politekonoma Z. Háby, který celoživotně zkoumal kategorii vlastnictví a na sklonku života se věnoval zaměstnanecké participaci. „S hlediska vztahu zaměstnanecké participace a kapitalismu je nutno říci, že zaměstnanecká participace je hospodářským jevem, který sám o sobě nemá povahu politického nebo sociálního hnutí. Je to ekonomický nástroj, který slouží tomu, kdo jej ovládá a stanovuje podmínky jeho využívání. V současnosti věrně slouží kapitalismu, a to jak neokonzervativnímu,

²⁷⁰ „... což tolik vyhovuje těm, kteří s tímto modelem sepijeli svou kariéru (a taky peníze)“ (s. 96 anot. publ.).

²⁷¹ Švihlíková cestu k lokalizaci (mírně utopicky) spojuje s tím, že přechod vyžaduje „jiný „modus operandi“ od toho, který je tu aplikován třicet let – člověk člověku vlkem aneb nemilosrdná konkurence... Spolupráce ve společnosti, v níž se neoliberální vědomí zakořenilo tak, že je pro některé svoboda „se nakazit a zemřít“ víc, než se disciplinovat pro záchranu sebe i ostatních, bezesporu obtížná“ (s. 95 anot. publ.). K čemuž lze dodat: 1) To je realita kapitalismu. 2) „Nového“ člověka nemáme a ani mít nebudeme. Ostatně nesamozlikvidoval se, mimo jiné, proto tzv. reálný socialismus?

²⁷² Zmíněné řečnické otázky nemají být „všechnákovskou“ kritikou ani laciným útokem na konkrétní osoby. Jsou míněny i na autora těchto řádků. Např. z kdysi aktivního Klubu ekonomů o stovkách sympatizantů a členů zbývá dnes téměř jako „poslední Mohykán“. Výmluvy na stárnutí neobstojí, vše zdaleka nepostihují.

²⁷³ Včetně alternativních verzí. Z okruhu L. Vacka anebo J. Hellera aj. Srov. Heller, J., Neužil, F. a kol.: *Kdopak by se Marxe bál?* Praha: Futura 2011. 559 s. ISBN 978-80-86844-73-2 (např. kapitulu XII. *Ekonomický základ samosprávného socialismu*).

*tak i sociálně tržnímu. To však neznamená, že zaměstnanecká participace nemůže být postavena do služeb sociálního pokroku. Kapitalismus logicky podporuje jen takové formy participace, které mu vyhovují – ale všichni víme, že dítě, jakmile se jednou zrodilo, se nechová vždy podle přání rodičů nebo podle jejich výchovy“.*²⁷⁴ Což neplatí zdaleka pouze ohledně zaměstnanecké participace.



O autorovi:

prof. Ing. Pavel Sirůček, Ph.D.

*1965. VŠE v Praze. Studia na ČVUT a UK, absolvent VŠE (Politická ekonomie) a FSV UK (Ekonomie), dále studium politologie na VŠE. Působí na VŠE jako profesor ekonomie. Člen CSTS. Publikace zaměřené na dlouhé K-vlny, globalizaci, dějiny sociálně ekonomického myšlení, politické ideologie, politické analýzy a prognózy. Cykloturista, laický degustátor a glosátor piva.

²⁷⁴ Hába, Z.: Sociální stát a zaměstnanecká participace. Vystoupení na konferenci *Sociální stát a kapitalismus*. Praha, 2. 10. 2004. *Britské listy*, 4. 10. 2004. ISSN 1213-1792. <https://legacy.blisty.cz/art/19998.html>.



Kolektiv autorů
Alternativy – časopis CSTS
Číslo 10., rok 2021
Periodicita – půlročník

Texty nevyjadřují stanovisko CSTS.

Redakční rada:

Ing. Jiří Dolejš, RNDr. Václav Exner CSc., prof. Ing. Pavel Sirůček Ph.D.,
RSDr. František Stoklasa, Ing. Lubomír Vacek CSc.

Vydavatel:

Centrum strategických a teoretických studií
Politických vězňů 9, 111 21 Praha 1

Ke stažení na www.kscm.cz/cs/nasi-lide/csts

Kontaktní e-mail: csts@kscm.cz